

Instytut Pracy i Spraw Socjalnych

**Badanie ewaluacyjne
realizacji Rządowego
Programu na rzecz
Aktywności Osób Starszych
na lata 2014-2020
Edycje 2016-2019**

Spis treści

Streszczenie.....	3
Wprowadzenie.....	7
Uwarunkowania demograficzne realizacji Programu ASOS	10
Koncepcja aktywnego starzenia się w międzynarodowych i krajowych dokumentach o charakterze <i>policy</i>	17
Opis przedmiotu i koncepcji badania	25
Opis wykorzystanych metod badawczych i źródeł danych	27
Zrealizowana próba badawcza.....	28
Szczegółowy opis wyników ewaluacji.....	31
Realizacja Programu ASOS w świetle danych sprawozdawczych	31
Ocena realizacji celów Programu ASOS w świetle danych sprawozdawczych.....	47
Ocena skuteczności działań wdrażanych w ramach celów szczegółowych Programu ASOS w świetle badań terenowych.....	50
Działania wdrażane w ramach Programu ASOS	54
Rezultaty Program ASOS	60
Osiągnięcie zakładanych celów Programu	63
Odpowiedniość realizowanych działań do potrzeb seniorów	68
Problemy organizacyjne napotkane w trakcie realizacji projektów.....	73
Ocena realizacji projektów w poszczególnych Priorytetach Programu.....	77
Wnioski i powiązane z nimi rekomendacje.....	100

Streszczenie

Starzenie się populacji w Polsce jest konsekwencją złożonych zmian o charakterze społeczno-demograficznym o tendencji długoterminowej. Procesy te generują potrzebę tworzenia rozwiązań wspierających osoby w wieku poprodukcyjnym w sposób nakierowany na zapewnianie im warunków sprzyjających zdrowiu i aktywności.

Wzrost populacji seniorów przyczynia się do większego zapotrzebowania na instrumenty służące realizacji zabezpieczenia społecznego, będące naturalną konsekwencją procesu starzenia się. Strategicznego znaczenia nabiera zatem formułowanie zaleceń dla polityki społecznej i wspierających postulat aktywnego starzenia się. Aktywizacja seniorów jest złożonym procesem, polegającym na opóźnieniu i łagodzeniu skutków starzenia się. Wymaga świadomości potrzeb osób starszych i akceptacji ich ograniczeń wiekowych i funkcjonalnych, przy równoczesnym wspieraniu potencjału seniorów i budowaniu wizerunku starości nieobarczonego negatywnymi stereotypami.

Jednym z działań wpisujących się w ten model myślenia jest *Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 (dalej Program ASOS)*. Celem *Programu ASOS* jest poprawa jakości i poziomu życia osób starszych oraz zagospodarowanie ich potencjału. W ramach *Programu ASOS* corocznie ogłaszane są otwarte konkursy na najlepsze projekty dofinansowywane dla organizacji pozarządowych, które są realizowane w ramach następujących priorytetów tematycznych: Priorytet I. Edukacja osób starszych, Priorytet II. Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz i międzypokoleniową, Priorytet III. Partycypacja społeczna osób starszych, Priorytet IV. Usługi społeczne dla osób starszych (usługi zewnętrzne).

Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano szereg wniosków opisujących przebieg i efekty projektów realizowanych w ramach *Programu ASOS* w latach 2016-2019. Wnioski te oparto o analizę dostępnych dokumentów sprawozdawczych oraz informacje pozyskane od uczestników zajęć i przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w trakcie zrealizowanych na potrzeby raportu badań. Były to dwie uzupełniające się perspektywy, które umożliwiły uzyskanie informacji dotyczących zalet i korzyści wynikających z realizowanych działań jak też wyzwań i trudności organizacyjnych w trakcie realizacji zadań *Programu*.

Wyniki badań prowadzą do wskazania następujących wniosków:

- Wraz ze zmianami demograficznymi i rosnącą liczbą osób starszych zapotrzebowanie na działania kierowane do seniorów będzie w Polsce coraz większe. *Program ASOS*

wpisuje się w międzynarodowe i krajowe strategie promujące zdrowe i aktywne starzenie się populacji.

- W kolejnych latach obserwujemy malejącą liczbę zarówno składanych ofert jak i dofinansowanych projektów, a co za tym idzie również malejącą liczbę beneficjentów programu.
- Na zmniejszanie się liczby dofinansowanych ofert wpływ może mieć utrzymanie łącznej kwoty dotacji w latach 2016-2018 na stałym poziomie, przy rosnących kosztach realizowanych projektów.
- Liczba rokrocznie dofinansowanych ofert oraz liczba beneficjentów znacznie różni się pomiędzy województwami: najwięcej projektów realizowanych jest w województwach o wysokim stopniu urbanizacji, wysokiej liczbie działających organizacji społecznych oraz wysokim wskaźniku aktywności społecznej osób starszych (mazowieckie, małopolskie, śląskie, wielkopolskie), a najniższa w województwach o niskiej liczbie działających organizacji społecznych o niskiej wartości wskaźnika aktywnego starzenia się (podkarpackie, opolskie, kujawsko-pomorskie). Województwa mazowieckie, śląskie i wielkopolskie są zarazem regionami o największej bezwzględnej liczbie osób powyżej 60 roku życia.
- Większość z analizowanych projektów była realizowana organizacje samorządowe samodzielnie, a jedynie niewielka część w partnerstwach. W opinii realizatorów projektów podmioty prowadzące działania w ramach *Programu* miały już wcześniej doświadczenie we współpracy z seniorami i realizacji podobnych projektów do tych, które prowadzono w ramach *Programu ASOS*. Większość z aktywności zainicjowanych przy wsparciu *Programu ASOS* jest kontynuowanych, choć w mniejszym zakresie i skali niż miało to miejsce w okresie objętych finansowaniem konkursowym.
- Zdaniem badanych projekty, które zaistniały dzięki *Programowi ASOS* nie zostałyby zainicjowane lub odbyłyby się w ograniczonej formie gdyby nie otrzymane wsparcie finansowane.
- Spektrum działań podejmowanych w ramach wsparcia w projektach finansowanych z programu ASOS jest bardzo szerokie i obejmuje zarówno zajęcia kulturalne, spotkania z ekspertami, wycieczki jedno i kilkudniowe, warsztat, aktywności sportowe i artystyczne.

- Do najczęściej realizowanych projektów w ramach Priorytetu I. *Edukacja osób starszych* w edycjach 2016-2018 Programu ASOS należały szerokokorozumiane zajęcia kulturalne i artystyczne, komputerowe oraz sportowe.
- Wśród najczęściej realizowanych działań programu ASOS w ramach Priorytetu II. *Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową osób starszych* można wymienić zajęcia kulturalne i artystyczne, zajęcia sportowe, działania promujące aktywność społeczną.
- Do najczęściej realizowanych działań programu ASOS w ramach Priorytetu III. *Partycypacja społeczna osób starszych* należały szkolenia i warsztaty z zakresu partycypacji publicznej (m.in. animacja lokalna, wolontariat, uczestnictwo w konsultacjach społecznych, przygotowywanie projektów społecznych, wykorzystanie inicjatywy lokalnej, a także organizacja spotkań seniorów z władzami lokalnymi, na których poruszano problematykę uczestnictwa osób starszych w życiu publicznym).
- Do najpopularniejszych działań w ramach Priorytetu IV. *Usługi społeczne dla osób starszych* w edycjach 2016-2018 programu ASOS należało tworzenie centrów usługi klubów dla seniorów oraz świadczenie usług społecznych w klubach seniorów (w tym usług edukacyjnych, prawnych, finansowych, ruchowych, kulturalnych, turystycznych, krajoznawczych; poradnictwo psychologiczne). W ramach Priorytetu IV świadczone również usługi asystenckie i opiekuńcze dla seniorów.
- Analiza opinii realizatorów i uczestników projektów wskazuje na dwie główne grupy potrzeb, których chęć zaspokojenia skłoniła seniorów do uczestnictwa w zorganizowanych przedsięwzięciach. Przede wszystkim są to potrzeby o charakterze społecznym związane z poszukiwaniem przestrzeni i okazji do nawiązania realizacji z innymi ludźmi. Drugą motywacją jest pragnienie aktywności intelektualnej chęć, zdobywanie wiedzy, umiejętność i rozwój dotychczasowych jak też poszukiwanie nowych pasji.
- W świetle pozyskanych danych należy także stwierdzić, że wsparcie jest adekwatne do potrzeb seniorów, a seniorzy najprawdopodobniej nie podejmowaliby podobnych aktywności samodzielnie.
- Kluczowymi barierami utrudniającymi realizację projektów są czynniki stanowiące przeszkodę na etapie opracowywania dokumentacji konkursowej i przygotowania organizacji do procesu aplikacji. Złożoność dokumentacji konkursowej stanowi istotne

obciążenie zwłaszcza dla niewielkich i nieposiadających doświadczenia w przygotowaniu podobnych wniosków organizacji.

- Konieczność zabezpieczenia wkładu własnego stanowi także wymóg w praktyce ograniczający części podmiotów możliwość ubiegania się o środki w ramach Programu ASOS.
- Seniorzy udział w projekcie oceniają bardzo dobrze, wskazując na liczne indywidualne i społeczne korzyści wynikające z przeciwdziałania izolacji społecznej i motywowania do samoorganizacji i podtrzymywania kontaktów społecznych i integracji we wspólnocie lokalnej.

Na podstawie uzyskanych wyników i dążąc do maksymalizacji pozytywnych efektów *Programu ASOS* należy rozważyć możliwość wprowadzenie rekomendowanych zmian, które koncentrują się zwłaszcza na warstwie organizacyjnej projektu:

- Koordynacji działań realizowanych w ramach *Programu* z krajowymi i lokalnymi dokumentami o charakterze strategicznych i programowym oraz działaniami realizowanymi lokalnie w ramach innych projektów rządowych (np. Opieka 75+, Senior+, Opieka wytchnieniowa) i lokalnymi.
- Wspieranie informacyjne organizacji mogących ubiegać się ośrodki w ramach *Programu ASOS*.
- Zwiększenie nakładów finansowych na realizację *Programu* umożliwiające zwiększenie liczby beneficjentów oraz wprowadzenie mechanizmów wspierających małe organizacje pozarządowe, które mają problemy z zagwarantowaniem wkładu własnego.
- Prowadzenie działań nakierowanych na realizowanie projektów w różnych typach gmin i wyrównanie nierówności w udziale wynikających z niedostatecznego kapitału społecznego.
- Promowanie współpracy pomiędzy organizacjami pozarządowymi oraz organizacjami pozarządowymi i samorządem lokalnym przy realizacji projektów w ramach *Programu* dążąc do pełnego wykorzystania lokalnego potencjału i współpracując przy realizacji zadań lub wykorzystaniu infrastruktury (w tym np. z działań prowadzonych w ramach Programu Senior+).
- Kontynuowanie działań prowadzonych w obszarach aktywizacji i integracji międzypokoleniowej oraz wolontariatu osób starszych; edukacji, w tym w

szczególności edukacji cyfrowej; działań nakierowanych na organizację usług na rzecz rodziny i środowiska lokalnego, w tym inicjatyw sąsiedzkich w ramach pomocy senioralnej; partycypację społeczną w zakresie organizacji czasu wolnego, udziału w życiu społecznym i kulturalnym.

Wprowadzenie

Niniejszy raport podsumowuje badanie ewaluacyjne *Rządowego na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020. Edycje 2016-2019*. Program został powołany do życia w 2012 r. i funkcjonował nieprzerwanie do 2020 r. Przeprowadzone badanie obejmuje lata 2016 – 2019, przy czym wykorzystane w raporcie dane sprawozdawcze z realizacji Programu dotyczą lat 2016-2018, a ocena realizacji zadań na podstawie badań terenowych obejmuje lata 2016-2019.

Program ASOS jest kluczowym, acz nie jedynym, elementem polityki wobec osób starszych w Polsce o charakterze aktywizacyjnym. Pojawienie się obszaru aktywizacyjnego w polskiej polityce senioralnej było odpowiedzią na zachodzące procesy ludnościowe – starzenie się populacji i wchodzenie w wiek emerytalny osób z powojennego pokolenia *baby boom*¹. Aktywność w okresie wchodzenia w wiek starszy i kolejnych dekadach jest niezwykle istotna, warunkując jakość życia w tym czasie, ale też i trudna. Osoby starsze stoją w obliczu wyzwań związanych redefinicją ról społecznych w związku z wychodzeniem z rynku pracy i wchodzeniem w wiek emerytalny, ale też i słabnących możliwości z uwagi na rosnące ograniczenia wynikające z pogarszającego się stanu zdrowia i stopniowo narastających ograniczeń funkcjonalnych. Aktywność społeczna jest w tym okresie niezwykle istotna. W koncepcjach naukowych pomyślnego starzenia się², aktywność wraz z dobrym stanem zdrowia psychofizycznego i brakiem niepełnosprawności, uznawana jest za czynnik warunkujący godne życie i przyczyniający się do zaspokojenia potrzeb człowieka w różnych jego wymiarach: biologicznym, społecznym i kulturalnym³. Poczucie bycia potrzebnym dzięki zaangażowaniu

¹ Szatur-Jaworska, 2016, *Polska polityka społeczna wobec starzenia się ludności w latach 1971-2013*, Uniwersytet Warszawski, Dom wydawniczy ELIPSA, Warszawa.

² Rowe J.W, Kahn R.L, 1987, *Successful Aging*, *The Gerontologist*, 37(4), 433-440.

³ Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M., 2006, *Podstawy gerontologii społecznej*, Oficyna wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.

w życie społeczne znajduje odzwierciedlenie w zwiększonej satysfakcji z życia i postrzeganiu wewnętrznej spójności własnych działań w cyklu życia, pomaga w odnalezieniu sensu życia⁴.

Prowadzenie polityki wobec promującej aktywne starzenie się w wąskim rozumieniu oznacza stymulowanie partycypacji osób starszych w życiu społecznym, edukacyjnym kulturalnym; w szerokim ujęciu natomiast odnoszone jest do cyklu życia i przygotowania jednostek do starości poprzez budowanie jej pozytywnego wizerunku i zwalczanie *ageizmu*, ale też i budowanie indywidualnych strategii na czas ostatnich dekad życia⁵. *Program ASOS*, zawierając komponent międzygeneracyjny, odwołuje się do drugiego ze wskazanych zakresów pojęciowych. Program w swoim zarysie skupiał się na czterech szeroko ujętych obszarach aktywizacji (opisanych jako priorytety): obok wskazanej już aktywności promującej integrację wewnątrz- i międzypokoleniową obejmował edukację osób starszych, partycypację społeczną osób starszych oraz usługi społeczne dla osób starszych. Wszystkie te kierunki działań są mocno osadzone w literaturze przedmiotu, wskazującą na pozytywną korelację między podejmowaniem działań w ramach tych obszarów a pomyślnym starzeniem się.

Aktywność senioralna ma specyficzny charakter, jako że wymaga dopasowania zarówno do stylu życia i wcześniejszych doświadczeń, jak i aktualnych możliwości osób starszych. Podejmowana aktywność może pełnić różne funkcje: adaptacyjną, pomagając dostosować się do życia w nowej sytuacji rodzinnej i społecznej; integracyjną, pomagając dostosować się do życia w grupie; kompensacyjną, szczególnie w przypadku doznania straty osoby bliskiej lub wyjścia z okresu pracy zawodowej i braku poczucia kontroli (władzy) nad życiem swoim i innych; edukacyjną, rekreacyjno-rozrywkową i psycho-higieniczną, przyczyniając się do rosnącej satysfakcji z życia⁶. Na poziomie indywidualnym (wewnętrznym) chęć i możliwości partycypacji w życiu społecznym zdeterminowane wielorakimi czynnikami, do których należą preferowany styl życia i wcześniej podejmowane aktywności, wykształcenie, stan zdrowia, czy płeć⁷. Możliwości i poziom zaangażowania w znacznym stopniu zależą także od warunków zewnętrznych, do których należą polityka senioralna i społeczna oraz warunki infrastrukturalne, ograniczające bądź wspierające partycypację osób z

⁴ Kahana E., Kahana B., Karcher K., 2003, Emerging lifestyles and proactive options for successful ageing. *Ageing Int.* 2003; 28(2): ss. 155–80.

⁵ Szukalski P., 2009, *Przygotowanie do starości jako zadanie dla jednostek i zbiorowości*, [w:] P. Szukalski (red.), *Przygotowanie do starości. Polacy wobec starzenia się*, ISP, Warszawa, s. 9.

⁶ Kamiński A. (1982), *Funkcje pedagogiki społecznej. Praca socjalna i kulturalna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

⁷ Richert-Kaźmierska A., Forkiewicz M., 2013, *Kształcenie osób starszych w koncepcji aktywnego starzenia się*, w: *Problemy edukacji wobec rozwoju społeczno – gospodarczego*, Studia Ekonomiczne nr 131, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice, s.129-130.

ograniczeniami funkcjonalnymi. Nie bez znaczenia jest dostęp do infrastruktury transportowej i miejsce zamieszkania – z tych powodów w Polsce poziom aktywności jest silnie zróżnicowany pomiędzy miastami i terenami wiejskimi⁸. Warto podkreślić, że na poziomie społecznym wybrane rodzaje aktywności, w tym w szczególności aktywność w ramach wolontariatu, postrzegane są jako element produktywności społecznej, przyczyniający się do osłabienia presji na realizację celów społecznych przez inne organizacje publiczne⁹.

Polityka aktywizacji ma w Polsce szczególne znaczenie z uwagi na niski – w perspektywie europejskiej – poziom aktywności seniorów na różnych polach: zawodowym, edukacyjnym, w tym włączenia cyfrowego, czy stanu zdrowia i innych wymiarów sprzyjających wysokiej jakości życia seniorów¹⁰. Dominujący w Polsce przez lata styl życia nastawiony był na aktywność receptywną¹¹, obejmującą działania w znacznej mierze bierne takie jak oglądanie telewizji, słuchanie radia oraz działalność integracyjną w gronie rodzinnym, niejednokrotnie powiązaną z pełnieniem funkcji opiekuńczych wobec dzieci. Badania spójności społecznej z czasu gdy rozpoczynała się pierwsza edycja *Programu ASOS* pokazują znaczny stopień izolacji¹² osób starszych, spośród których co dziesiąta osoba miała ograniczone kontakty społeczne. Dopiero w ostatnich latach obserwujemy rosnące zainteresowanie uczestnictwem w życiu społecznym wśród seniorów. Niewątpliwie ważną rolę aktywizacyjną pełnią Uniwersytety Trzeciego Wieku, działające głównie w dużych miastach, ale także i lokalne kluby seniora, domy kultury, czy biblioteki coraz chętniej angażują seniorów w prowadzone działania. W tym kontekście lokują się również działania aktywizacyjne podejmowane przez te organizacje pozarządowe, których działalność na rzecz seniorów była finansowana ze środków *Programu ASOS*.

Poniższe opracowanie, stanowiąc podsumowanie badań ewaluacyjnych *Programu ASOS*, zawiera następujące elementy:

- Przedstawienie kontekstu demograficznego Programu

⁸ Sowa-Kofta A., 2018, Lokalne uwarunkowania zaangażowania społecznego osób starszych, *Polityka Społeczna* nr 10, s. 25-29.

⁹ Szukalski P. (2006), Zagrożenie czy wyzwanie – proces starzenia się ludności, w: *Polityka Społeczna* nr 9, ss. 6-10, IPiSS, Warszawa.

¹⁰ Zaidi A., Harper S., Howse K., Lamura G., Perek-Białas J., 2018, *Building evidence for active ageing policies. Active ageing index and its potential*, Palgrave Macmillan.

¹¹ Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M. (2006), *Podstawy gerontologii społecznej*, Oficyna wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.

¹² Indeks izolacji społecznej zdefiniowany został w odniesieniu do częstości i relacji z osobami wewnątrz i spoza gospodarstwa domowego oraz instytucjami spoza gospodarstwa domowego. Próg izolacji został wyznaczony poniżej trzech kontaktów lub relacji. GUS (2013), *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, Główny Urząd Statystyczny Warszawa i Urząd Statystyczny w Łodzi.

- Ujęcie problematyki aktywnego starzenia się w międzynarodowych i krajowych dokumentach strategicznych
- Opis założeń *Programu ASOS* w zakresie odnoszącym się do jego realizacji w latach 2016-2019
- Wyniki analiz sprawozdań z realizacji programu w latach 2016-2018
- Ocenę stopnia realizacji celów programu w ujęciu wskaźników przewidzianych w *Programie ASOS*
- Ocenę stopnia skuteczności, trafności i jakości programu w opinii badań beneficjentów (organizacji pozarządowych) oraz beneficjentów ostatecznych (osób starszych – uczestników działań podejmowanych w ramach *Programu ASOS*)
- Wnioski i rekomendacje.

Uwarunkowania demograficzne realizacji Programu ASOS

W ostatnich latach w Polsce obserwujemy dynamiczne zmiany w strukturze wieku społeczeństwa, które spowodowane są przede wszystkim wydłużaniem się przeciętnego dalszego trwania życia oraz utrzymującym się niskim poziomem dzietności. Wzrost odsetka osób w wieku 60 lat i więcej, nazywamy procesem starzenia się ludności, a zmiany te są konsekwencją przemian rozrodczości i umieralności. W ciągu ostatnich 250 lat wszystkie społeczeństwa w Europie doświadczyły przejścia od reprodukcji z wysokim natężeniem urodzeń i zgonów do reprodukcji z niską rodnością i umieralnością¹³. Dla wielu badaczy zmiany te traktowane są jako najważniejsze w XXI wieku z punktu widzenia gospodarki, życia rodzinnego i społecznego.

W 2018 r. liczba mieszkańców w wieku 60 lat i więcej wyniosła 9508,4 tys. osób i była o 214,8 tys. większa niż w 2017 r. W naturalny sposób zmiany te powodują wzrost odsetka seniorów w populacji całego kraju. Dla porównania w 2010 r. ukształtował się on na poziomie 19,6%, a w 2018 r. osiągnął poziom 24,8%. Wśród seniorów najbardziej licznie reprezentowane są osoby w wieku 60 – 64 lata stanowiące 29,2% tej populacji. Z kolei w porównaniu do 2017 r. spośród osób w wieku senioralnym, najbardziej zwiększył się udział w całej populacji Polski, osób w wieku 70–74 lata oraz 65–69 lat. Analizując strukturę ludności można zauważyć stałą

¹³ Szukalski P., *Procesy starzenia się ludności – przyczyny, etapy, konsekwencje*, w: T. Grocki, J. Kocemba, A. Skatulska red., *Geriatrya z elementami gerontologii ogólnej. Podręcznik dla lekarzy i studentów*, Wyd. Grupa Via Medica, s. 13

tendencję wyższego udziału seniorów mieszkających w miastach (26,9%) niż na wsi (21,5%). Starzenie się ludności Polski charakteryzuje się nie tylko zróżnicowaniem pod względem miejsca zamieszkania, ale także wysokim stopniem feminizacji. Udział kobiet w populacji osób starszych był wyższy niż mężczyzn i w 2018 r. wyniósł 58,2%, warto podkreślić, że współczynnik feminizacji wzrasta z wiekiem, co jest naturalną konsekwencją nadumieralności mężczyzn. Wśród kobiet w Polsce 27,9% osiągnęło już wiek senioralny, a wśród mężczyzn odsetek ten wyniósł 21,4%. W analizowanym okresie, kobieta w wieku 60 lat ma przed sobą przeciętnie 24,2 lata życia, co jest o 5,1 roku więcej niż mężczyzna w tym samym wieku¹⁴.

Tabela 1. Osoby w wieku 60 lat i więcej według wieku, płci i miejsca zamieszkania w 2018 r. (w%)

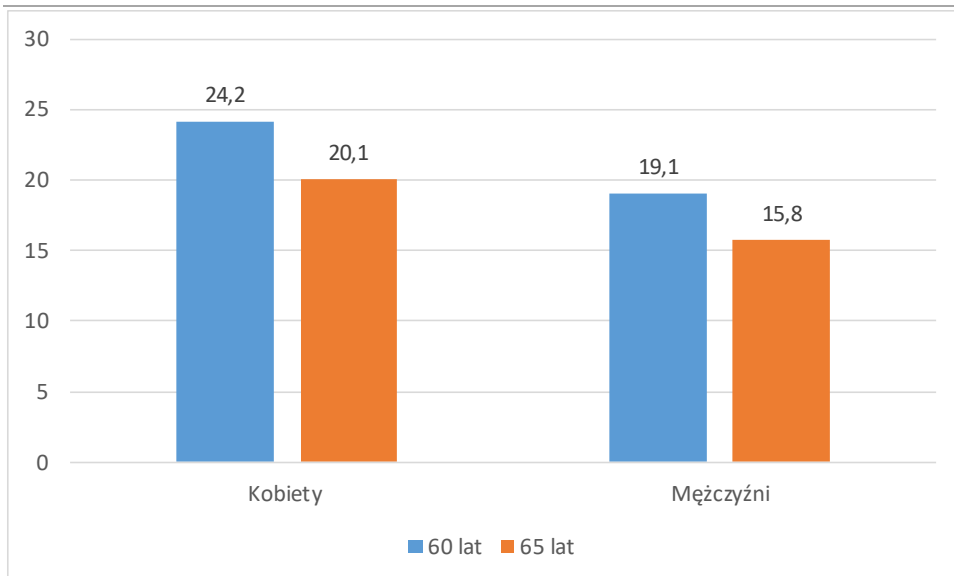
Wyszczególnienie	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni	Miasto	Wieś
% ogółu ludności	24,8	27,9	21,4	26,9	21,5
60 - 64	29,2	26,6	32,8	28,7	30,1
65 - 69	25,4	24,1	27,1	25,8	24,5
70 - 74	16,8	16,7	16,9	17,2	15,9
75 - 79	11,1	11,8	11,8	11,2	11,1
80 - 84	9,2	10,5	10,5	9,1	9,5
85 i więcej	8,3	10,3	10,3	8,0	8,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 roku, GUS 2020, s.19.

Analizując demograficzne uwarunkowania starzenia się ludności, nie sposób nie odnieść się do przeciętnego dalszego trwania życia. Mając na uwadze populację seniorów, kobietom w wieku 60 lat pozostało jeszcze 24,2 lata, a mężczyznom będącym w tym samym wieku pozostało do przeżycia 19,1 roku. Seniorzy mieszkający w miastach żyją nieco dłużej niż ci zamieszkujący tereny wiejskie. Przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzny w mieście wyniosło 24,2 lata i było o 1,0 rok dłuższe niż mężczyzny na wsi.

Wykres 1. Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet i mężczyzn w wieku 60 i 65 lat, 2018 r.

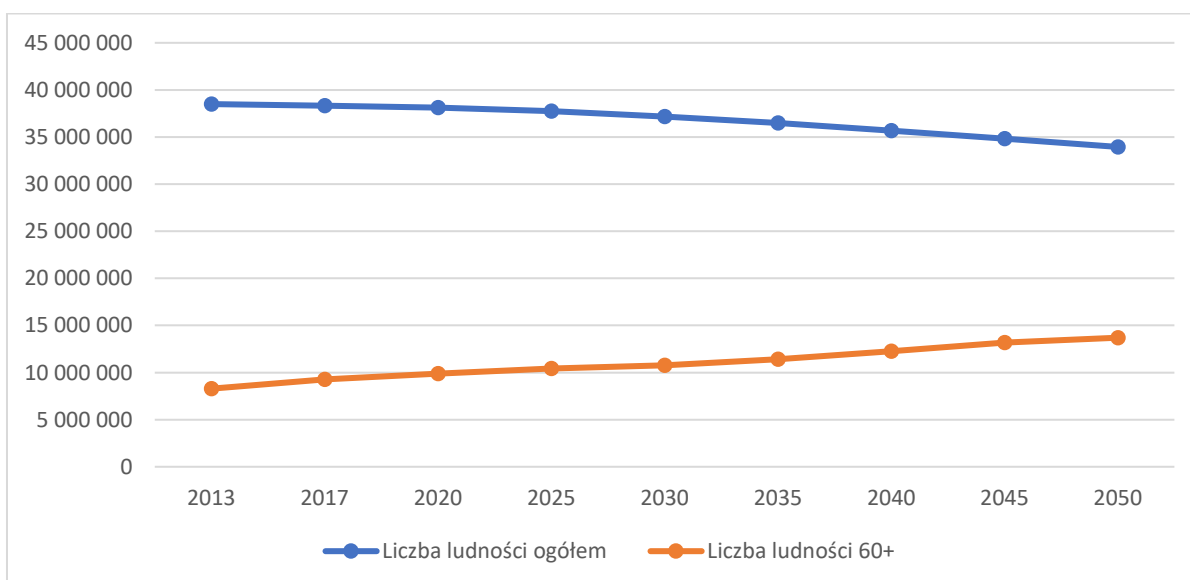
¹⁴ GUS, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 r.*

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 roku, GUS 2020, s.25.

Stopień zaawansowania starości demograficznej zależy zarówno od bieżącej struktury wieku ludności jak również od poziomu dzietności i umieralności. Według prognozy GUS czeka nas dalszy, stopniowy ubytek liczby ludności oraz znaczące zmiany struktury według wieku. Przewiduje się, że w 2050 roku liczba ludności Polski wyniesie 33 mln 951 tys., co w porównaniu do stanu w roku bazowym 2013 oznacza zmniejszenie liczby ludności o ok. 4,55 mln, czyli o 12%.

Wykres 2. Prognoza zmiany liczby ludności w latach 2013 – 2050

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Prognozy ludności na lata 2014-2050, GUS 2014.

Oprócz ujemnego przyrostu naturalnego, będziemy obserwować dalsze niekorzystne z zmiany w strukturze ludności według wieku oraz zmniejszanie się liczebności kobiet w wieku rozrodczym. Liczba ludności w wieku 60 lat i więcej w 2030 r. wyniesie 10,8 mln osób, w 2040 r. 12,3 mln a w 2050r. 13,7 mln osób, co będzie stanowić aż 40,4% całego społeczeństwa. Na koniec prognozy, seniorzy zamieszkujący miasta będą stanowić 42,4% naszej populacji, mieszkający na wsi 37,8%. Znacząco wzrośnie również udział kobiet w wieku 60 lat i więcej w ogólnej liczbie naszej populacji. Dla porównania przewiduje się, że w 2030 r. będzie ich 32,3% a w 2050 r. już 43,3%¹⁵.

Tabela 2. Udział osób w wieku 60 lat i więcej w liczbie ludności (w%) wg prognozy w poszczególnych latach

Wyszczególnienie	2030	2040	2050
Ogółem	29,0	34,4	40,4
Kobiety	32,3	37,6	43,3
Mężczyźni	25,5	30,9	37,3
Miasto	31,0	36,4	42,4
Wieś	26,3	31,8	37,8

Zródło: Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 roku, GUS 2020, s. 27.

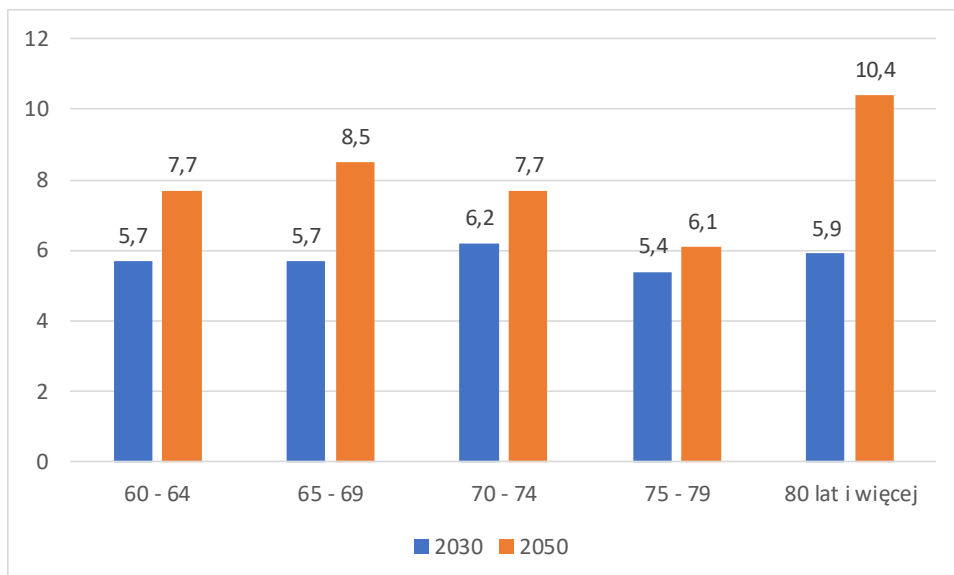
Kluczowymi cechami procesu starzenia się ludności w Polsce będzie wskazana feminizacja starości oraz podwójny charakter tego procesu, nazywany często podwójną starością (szybki przyrost populacji osób w wieku 80 lat i więcej). W okresie prognozy zwiększy się liczba kobiet w stosunku do liczby mężczyzn, a ta tendencja będzie również widoczna przy analizie osób w wieku senioralnym. W 2030 r. na 100 seniorów ogólnie będzie przypadać 135 senierek, przy czym w mieście będzie ich aż 145. Na obszarach wiejskich różnice nie będą aż tak dynamiczne jak w miastach, bo na 100 seniorów będzie 121 senierek w 2030 r. i 115 w 2050 r. Znaczące dla całej analizy wydają się również zmiany w populacji seniorów w poszczególnych grupach wiekowych. Zdecydowanie przybędzie nam osób w najstarszej grupie wiekowej, czyli 80 lat i więcej. W 2030 r. osoby w wieku 80 lat i więcej będą stanowiły 5,9% naszej populacji, a w 2050 r. już 10,4%¹⁶. Te same dane wskazują, że w 2040 r. osoby ponad osiemdziesięcioletnie będą stanowiły aż 36% zbiorowości osób w wieku 65 lat i więcej. W końcu prognozowanego okresu proporcje nieco ulegną zmianie i odsetek osób 80+

¹⁵ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, s.142.

¹⁶ Tamże.

w ogólnej populacji osób starszych zmniejszy się do 32%, przy czym 60% ponad osiemdziesięciolatków będzie mieszkało w miastach¹⁷.

Wykres 3. Udział osób w wieku 60 lat i więcej w liczbie ludności ogółem (w%), w poszczególnych kategoriach wiekowych według prognozy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Prognozy ludności na lata 2014-2050, GUS 2014.

Starzenie się ludności jest złożonym procesem, prowadzącym w konsekwencji do starości demograficznej, polegającej na zwiększaniu się w populacji odsetka osób reprezentujących najstarsze grupy wiekowe, będące w wieku 60 lat i więcej¹⁸. W literaturze przedmiotu jako metrykalny próg starości przyjmuje się najczęściej wiek 60 lat (WHO) lub 65 lat (ONZ, Eurostat). Do analizy stopnia starzenia się ludności wykorzystuje się wiele miar i klasyfikacji stopnia zaawansowania starzenia społeczeństwa. Zgodnie z kryterium ONZ – za starą uznaje się populację, w której udział ludności w wieku 65 lat i więcej przekracza 7%, natomiast odsetek powyżej 10% oznacza fazę zaawansowanej starości. Inną miarą zaawansowania procesu starzenia się jest także mediana wieku, którą interpretujemy jako wiek, którego połowa populacji jeszcze nie osiągnęła, a połowa już ukończyła. Dla Polski wartość tej miary wzrośnie z 40,1 lat w 2020 r. do 52,5 lat w 2050 r. W podziale na płeć, przewiduje się, że w 2050 r. wiek środkowy wyniesie 54,8 dla kobiet i 50,1 lat dla mężczyzn¹⁹.

Zróznicowanie terytorialne miejsca zamieszkiwania seniorów wskazuje, że najwięcej osób w wieku 60 lat i więcej w 2018 r. zamieszkiwało w województwie mazowieckim oraz śląskim, a najmniej w województwie lubuskim. Intensywność procesu starzenia będzie

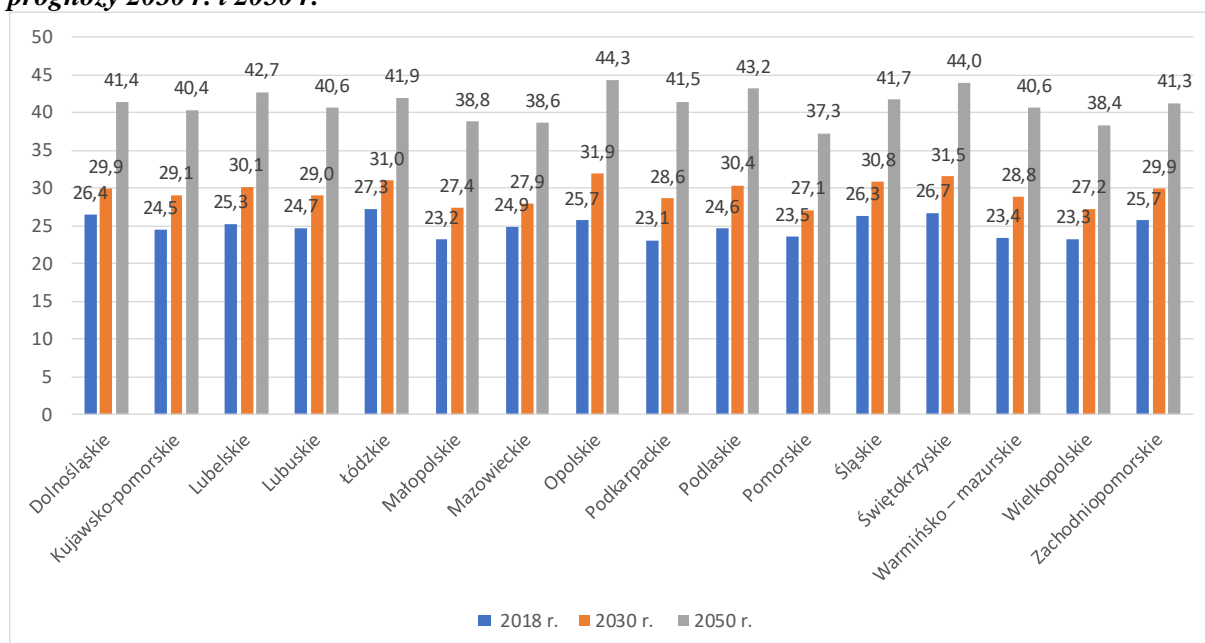
¹⁷ Tamże, s. 137.

¹⁸ Holzer J.Z., *Demografia*, PWE, Warszawa 1999, s. 151.

¹⁹ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, s. 127.

zróznicowana również miejscem zamieszkania, gdzie w części miejskiej województw dolnośląskiego, lubuskiego, łódzkiego, mazowieckiego, pomorskiego i wielkopolskiego spodziewany jest znaczny przyrost ludności starszej (65 lat i więcej) tylko w latach 2014-2020 i po 2035 r., a w miastach pozostałych województw tendencja wzrostowa utrzyma się przez cały okres objęty prognozą. Zmiany w strukturze ludności przyczynią się do wzrostu odsetka osób starszych w większości województw części miejskiej na poziomie 19,0 – 23,7% a na obszarach wiejskich 15,5% - 19,8%²⁰. Z ogólnej analizy zróznicowania populacji seniorów pod względem miejsca zamieszkania wynika, że najbardziej starzejącym się województwem jest obecnie łódzkie, które charakteryzuje się najwyższym odsetkiem osób w wieku 60 lat i więcej. Ta tendencja utrzyma się do końca prognozy w 2050 r., kiedy to w tym województwie populacja seniorów będzie stanowiła 41,9% ogółu mieszkańców. Wysoki udział seniorów w populacji będzie występował również w województwie opolskim i świętokrzyskim, za czym przemawia prognozowany w 2050 r. odsetek osób starszych na poziomie 44%. Relatywnie najmłodszym województwem jest obecnie podkarpackie, gdzie populacja osób w wieku 60 lat i więcej stanowiła w 2018 r. 23,1%. Natomiast zgodnie z prognozą 2050 r. takim najmłodszym województwem będzie pomorskie, w którym odsetek seniorów będzie stanowił 37,3% ogółu mieszkańców.

Wykres 4. Udział osób w wieku 60 lat i więcej w populacji według województw w 2018 r. oraz według prognozy 2030 r. i 2050 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Prognoza ludności na lata 2014 – 2050, GUS 2014.

²⁰ Tamże, s. 134-135.

Mówiąc o starzeniu się ludności w odniesieniu do zagrożeń ekonomicznych i społecznych odwołujemy się do tzw. wskaźników obciążenia. Pierwszy z nich, całkowity współczynnik obciążenia demograficznego, oznacza liczbę dzieci (0-14 lat) i starszych (65 lat i więcej) przypadającą na 100 osób w wieku 15-64 lat. W prognozowanym okresie wzrośnie on od wartości 42 osoby w 2013 r. do 81 osób w 2050 r., przy czym w miastach wyniesie 87 osób a na wsi 75. Kolejnymi wskaźnikami obciążenia będzie współczynnik potencjalnego wsparcia oraz współczynnik opieki nad rodzicami. Pierwszy z nich oznacza liczbę osób w wieku 15–64 lata przypadającą na 100 osób w wieku 65 lat i więcej i w badanym okresie obniży się z 458 do 169. Natomiast współczynnik opieki nad rodzicami, wskazujący liczbę osób w wieku 85 i więcej lat przypadającą na 100 osób w wieku 50 – 64 lat, wzrośnie z 8 do 38²¹.

Zwiększająca się liczba populacji seniorów w społeczeństwie przyczynia się do tego, że na ten proces możemy patrzeć w skali mikro, kiedy to starość będzie analizowana jako kolejna faza w życiu człowieka, której z założenia każdy powinien doświadczyć. Proces starzenia się ludności często postrzegany jako realne społeczne zagrożenie, zwłaszcza gdy zakłada się stałość związku pomiędzy wiekiem biologicznym a fizyczną i psychiczną samodzielnością organizmu²². Warto jednak pamiętać, że wydłużaniu się trwania życia powinno towarzyszyć spowolnienie procesu starzenia się, zwłaszcza na poziomie jednostkowym, rezultatem czego jest późniejsze doświadczanie zdarzeń tradycyjnie utożsamianych ze starością. Innymi słowy odpowiednie przygotowanie do starości może ograniczać tempo starzenia się w wymiarze jednostkowym. Równocześnie transformacji podlega także podejście do starzenia się w wymiarze makro, gdzie obserwujemy przejście od kategorii zagrożenia czy ryzyka wynikającej ze starzenia się do kategorii wyzwania. Tym wyzwaniem będzie przede wszystkim umiejętność korzystania z wiedzy, doświadczenia zawodowego, społecznego i rodzinnego osób starszych. Dynamiczny wzrost populacji osób starszych nie musi więc automatycznie przekładać się na wzrost obciążeń.

Proces starzenia się ludności w Polsce będzie w kolejnych dekadach determinował kształt polityki ekonomicznej i społecznej w Polsce. Realizacja programu aktywizacji społecznej seniorów wybiega naprzeciw potrzebom tej – rosnącej w liczbę – grupy.

²¹ Tamże, s. 141.

²² Szukalski P., *Polscy seniorzy w przyszłości, w: Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa*, Wydawnictwo PAN Komitet Prognoz Polska 2000 Plus, Warszawa 2008, s. 44.

Za symboliczny początek międzynarodowej aktywności odnoszącej się do starzenia się ludności można przyjąć rok 1969, kiedy to na XXIV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ zalecono przygotowanie raportu na temat starzenia się ludności i problemów ludzi starych. Kontynuację tych decyzji znajdujemy w 1973 roku, kiedy to Zgromadzenie Ogólne przyjęło rezolucję dotyczącą osób starszych, w której wskazano na dynamikę zmian demograficznych związanych ze starzeniem się ludności. Rok później Światowa Konferencja Ludnościowa zwróciła uwagę na wzrost populacji osób starszych i wezwała rządy poszczególnych państw do uwzględnienia tych zmian w swoich planach rozwoju. W 1977 roku Zgromadzenie Ogólne, Rada Gospodarczo – Społeczna oraz Komisja Rozwoju Społecznego podjęła analizę raportu dotyczącego problemów ludzi starych, a w toku dyskusji podjęto decyzję o zwołaniu światowej konferencji trzeciego wieku, która ostatecznie odbyła się w 1982 roku. W toku prac przygotowawczych do konferencji w 1980 roku, zdecydowano o powołaniu Światowego Zgromadzenia w sprawie Starzenia się. Obradując w 1982 roku owe zgromadzenie uchwaliło Międzynarodowy Plan Działania w sprawie Starzenia się²³.

Wzmoczona aktywność ONZ względem problematyki starzenia się ludności i osób starszych przypada na lata 90-te XX wieku, kiedy to dzień 1 października został ustalony Międzynarodowym Dniem Seniora. Rok później przyjęto Zasady Działania na rzecz osób Starszych, zawarte w katalogu 18 zaleceń praw ludzi starych, którym przewodziło motto *Dodać lat życia do lat, które zostały dodane do życia*. W kontekście aktywności seniorów znaczącą rolę przypisano zaleceniom związanymi z zasadami uczestnictwa i samorealizacji seniorów. W 1992 roku Zgromadzenie ONZ postanowiło, że rok 1999 będzie Międzynarodowym Rokiem Seniorów, a głównym hasłem będzie *Społeczeństwo dla wszystkich grup wieku*²⁴.

W 1999 r. Komisja Europejska wydała komunikat pt. *Ku Europie dla każdego wieku*, stanowiący przyczynek do uznania aktywnego starzenia się za paradygmat europejskiej polityki wobec starzenia się społeczeństw. Nie zdefiniowano jeszcze samego aktywnego starzenia się, ale uznano, że ma ono służyć lepszej jakości życia w starości przez możliwość dłuższej pracy zawodowej, zaangażowanie w sprawy lokalne, edukację ustawiczną oraz rozwój wolontariatu senioralnego. W 2001 roku Komisja Europejska w dokumencie *Draft Joint Employment Report*

²³ Szatur-Jaworska B., *Aktywne starzenie się i solidarność międzypokoleniowa w debacie międzynarodowej*, Problemy polityki społecznej nr 17, 2012, s. 16.

²⁴ Tamże, s. 18.

2001, uznała, że „państwa członkowskie powinny rozwijać politykę aktywnego starzenia się poprzez kreowanie narzędzi umożliwiających podtrzymywanie kompetencji starszych pracowników, wdrażanie elastycznych warunków pracy oraz rozwój wiedzy pracodawców na temat potencjału starszych pracowników”. Zgodnie z przyjętymi założeniami, także starsi pracownicy powinni mieć możliwość uczestnictwa w szkoleniach i kursach, a system podatkowy i zabezpieczenie społeczne powinny być tak zrewidowane, aby rozwijać wszelkie zachęty do pozostawania jak najdłużej aktywnym na rynku pracy i ograniczać wszelkie utrudnienia. Zgodnie z tą filozofią, polityka aktywnego starzenia się, powinna zachęcać starszych pracowników do utrzymywania aktywności zawodowej, rozwijania kształcenia ustawicznego i promocji edukacji całościowej²⁵.

Drugie Światowe Zgromadzenia w sprawie Starzenia się odbyło się w 2002 roku w Madrycie, a efektem obrad, w których uczestniczyli przedstawiciele rządów z całego świata, były dwa najważniejsze dokumenty *Deklaracja Polityczna* oraz *Międzynarodowy Plan działania w sprawie Starzenia się*. Tzw. Plan Madrycki obejmuje wszystkie obszary polityki społecznej i różnorodne polityki publiczne, w tym obszar tematyczny *Aktywny udział osób starszych w społeczeństwie i w rozwoju*. W ramach podjętych działań szczególną uwagę poświęcono uznaniu wkładu osób starszych w życie społeczne, ekonomiczne, kulturalne i polityczne oraz uczestnictwo osób starszych w podejmowaniu decyzji na wszystkich poziomach życia społecznego²⁶.

Instrumenty prawne ukierunkowane na promocję aktywności społecznej i zawodowej osób starszych są zgodne z ogólnymi wytycznymi wynikającymi z Decyzji Rady Europy z 6 października 2006 r. w sprawie strategicznych wytycznych dla Wspólnoty dla spójności. Owe wytyczne odnoszą się do polityki unijnej na lata 2007 – 2013, w odniesieniu także do sytuacji zawodowej osób w wieku 50+. Wśród kolejnych strategicznych dokumentów wyznaczających cele w zakresie aktywnego starzenia się znajduje się m.in. Strategia Lizbońska, zakładająca osiągnięcie w 2010 roku wskaźnika aktywności osób w wieku 55 – 64 na poziomie 50%. Z perspektywy czasu, wiadomo już, że taki wskaźnik udało się osiągnąć jedynie w 10 krajach. Natomiast w Strategii Europa 2020 przyjęto za cel, osiągnięcie w roku 2020 aktywności zawodowej wśród ogółu ludności w wieku produkcyjnym na poziomie 75%, zwłaszcza przez promocję aktywności zawodowej kobiet i osób starszych oraz rozwoju programów

²⁵ Wysokińska Z., *Koncepcja aktywnego starzenia się – o próbach UE jej wdrażania*, w: E. Kryńska, P. Szukalski red., *Rozwiązania sprzyjające aktywnemu starzeniu się w wybranych krajach Unii Europejskiej. Raport końcowy*, Łódź 2013, s. 48.

²⁶ Szatur – Jaworska B, dz. cyt., s. 18 – 22.

edukacyjnych dla osób w wieku 40 – 50 lat. Odnowiona Strategia Lizbońska oraz Strategia Europa 2020, przy aktywnym starzeniu się społeczeństw, podkreślają rangę regulacji wspierających starszych pracowników, możliwości edukacji całościowej i gwarancji opieki socjalnej w formie opieki medycznej i programów emerytalnych, umożliwiającym wydłużanie aktywności zawodowej osób starszych²⁷.

Bieżące prace zgromadzenia ONZ dotyczą przede wszystkim monitorowania prac przy opracowywaniu narodowych strategii działań wobec procesu starzenia się ludności i na rzecz ludzi starych, pojawiają się głosy o potrzebie tworzenia sieci narodowych koordynatorów odpowiedzialnych za sprawy związane ze starzeniem. Równolegle organizowane są różne konferencje promujące aktywne starzenie się²⁸.

Wyrazem wdrażania koncepcji aktywnego starzenia się przez organy UE jest Europejska Strategia Zatrudnienia, zawierająca szereg wytycznych kierowanych do osób starszych. Warto podkreślić, że UE ogłosiła rok 2012 Europejskim Rokiem Aktywnego Starzenia i Solidarności między Pokoleniami, a przewodnim celem takich działań było podniesienie świadomości i znaczenia aktywności osób starszych, identyfikacja i rozpowszechnianie dobrych praktyk promujących aktywne starzenie się, zachęcanie decydentów i partnerów do aktywności osób starszych²⁹.

W dokumentach WHO o aktywnym starzeniu czytamy w 2002 roku, kiedy zdefiniowano je jako „proces optymalizowania możliwości w zakresie zdrowia, uczestnictwa i bezpieczeństwa w celu poprawy jakości życia ludzi w miarę, jak się starzeją”. Ta sama definicja wskazuje, że aktywne starzenie jest ideą kierowaną do jednostki i do społeczeństwa. „Umożliwia ludziom realizowanie ich potencjału odnośnie do kondycji psychicznej, społecznej i umysłowej przez cały bieg życia oraz uczestnictwo w społeczeństwie stosownie do ich potrzeb, pragnień i możliwości, przy jednoczesnym zapewnieniu im odpowiedniej ochrony, bezpieczeństwa i opieki, gdy potrzebują pomocy”³⁰.

Aktywne starzenie z założenia dotyczy różnorodnych obszarów życia osób starszych, a podstawowym narzędziem wykorzystywanym w tym procesie jest wskaźnik aktywnego starzenia się (AAI). To nowe narzędzie analityczne zostało skonstruowane w 2012 r. przy okazji Europejskiego Roku Aktywnego Starzenia i Solidarności między Pokoleniami. Jego

²⁷ Wysokińska Z., dz. cyt., s. 49.

²⁸ Szatur – Jaworska B., dz. cyt., s. 23.

²⁹ Wysokińska Z., dz. cyt., s. 50.

³⁰ WHO, *Active ageing: a policy framework*, Geneva: World Health Organization, 2002, s. 12.

autorami byli przedstawiciele Europejskiego Centrum Polityki Społecznej i Rozwoju w Wiedniu współpracujący z pracownikami Dyrekcji Generalnej Komisji Europejskiej ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Integracji Społecznej oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych. AAI jest wskaźnikiem syntetycznym przyjmującym wartości od 0 do 100 (im wyższa wartość indeksu, tym wyższa aktywność), składającym się z 22 wskaźników szczegółowych, podzielonych na 4 obszary:

- zatrudnienie (angażowanie się w pracę zarobkową),
- uczestnictwo w życiu społecznym (angażowanie się w pracę niezarobkową),
- niezależne, zdrowe i bezpieczne życie,
- możliwości i warunki sprzyjające aktywnemu starzeniu się³¹.

Głównym celem AAI jest możliwość monitorowania rezultatów aktywnego starzenia się na szczeblu krajowym (docelowo także regionalnym), tak aby mieć możliwość weryfikacji wykorzystanego (bądź nie) potencjału osób starszych w zakresie ich aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym oraz samo promowanie aktywnej roli osób starszych w społeczeństwach. Wskaźnik AAI mierzy także stopień, w jakim środowisko, w którym żyją osoby starsze sprzyja im w starzeniu się w sposób aktywny³².

Na tle krajów europejskich poziom aktywności seniorów w Polsce jest niski. W 2014 r. wskaźnik aktywnego starzenia się dla Polski wyniósł 28,1 punktu (zakładając, że wartość 100 oznacza sytuację idealną), co dało przedostatnie, 27 miejsce w rankingu ogólnym krajów UE. W ramach poszczególnych obszarów osiągnęliśmy 20 miejsce w obszarze zatrudnienia; ostatnie, 28 miejsce w obszarze partycypacji społecznej; miejsce 21 w obszarze samodzielnej egzystencji oraz miejsce 22 w obszarze możliwości aktywnego starzenia się³³.

Najnowsze wstępne wyniki AAI dla Polski w 2018 r. wskazują, że osiągnęliśmy wartość wskaźnika na poziomie 30,9 punktu, co dało 24 miejsce w ogólnej klasyfikacji. Wynik niższy od Polski uzyskały Węgry, Rumunia, Chorwacja i Grecja. Najwyższe wskaźniki aktywnego starzenia się osiągnęła Szwecja, Dania, Holandia, Wielka Brytania i Finlandia (odpowiednio 47,2; 43,2; 42,7; 41,3; 41,1 punktów).

³¹ Jurek Ł., *Indeks aktywnego starzenia się jako narzędzie ewaluacji polityki senioralnej*, ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA OECONOMICA 4(315), 2015, s. 45-46.

³² Karpińska K., Dykstra P., *Wskaźnik aktywnego starzenia się i rozszerzenie go na szczebel regionalny*, 2015, s. 7. ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1024&langId=en [05.06.2020]

³³ *Aktywność osób starszych, Opracowanie tematyczne OT-672*, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz Dokumentacji i korespondencji, Warszawa 2019 r., s. 5.

Tabela 3. Wskaźnik AAI według obszarów w krajach UE w 2018 roku - ranking

Wyszczególnienie	OBSZARY			
	Zatrudnienie	Uczestnictwo w życiu społecznym	Niezależne, zdrowe i bezpieczne życie	Możliwości i warunki sprzyjające aktywnemu starzeniu się
Austria	18	12	6	11
Belgia	24	1	12	8
Bułgaria	14	28	20	16
Chorwacja	26	15	24	26
Cypr	13	10	17	18
Czechy	11	18	14	14
Dania	3	7	4	2
Estonia	2	21	25	22
Finlandia	9	6	1	5
Francja	19	3	5	10
Grecja	27	25	27	24
Hiszpania	22	17	13	12
Holandia	8	2	3	3
Irlandia	10	11	11	7
Litwa	7	27	26	27
Łotwa	6	13	28	25
Luxemburg	28	5	8	9
Malta	23	8	15	13
Niemcy	4	19	10	6
Polska	20	23	22	21
Portugalia	12	24	21	19
Rumunia	15	22	19	28
Słowacja	21	16	23	20
Słowenia	25	20	9	17
Szwecja	1	4	2	1
Węgry	17	26	16	23
Wielka Brytania	5	9	7	4
Włochy	16	14	18	15

Źródło: Aktywność osób starszych, Opracowanie tematyczne OT-672, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz Dokumentacji i korespondencji, Warszawa 2019 r., s. 7.

Uwzględniając zróżnicowanie według płci przy ocenie wskaźnika AAI w Polsce, w obszarze zatrudnienie kobiety zajmują 22 miejsce, a mężczyźni 18. Pod względem aktywności w życiu społecznym, panie osiągają 21 miejsce, a panowie 26. Również w przypadku obszaru odnoszącego się do niezależnego życia w zdrowiu i bezpieczeństwie, kobiety przewyższają mężczyzn, osiągając odpowiednio 22 i 26 miejsce. Podobnie jest w przypadku oceny możliwości i warunków sprzyjających aktywnemu starzeniu się, gdzie kobiety zajmują 21 a mężczyźni 22 miejsce³⁴.

³⁴ Tamże s. 6.

Uniwersalność wskaźnika AAI umożliwia nie tylko efektywną ocenę wykorzystania potencjału seniorów w poszczególnych krajach, ale także oceny tego potencjału w ujęciu regionalnym. Ostatnią szczegółową analizę AAI w ujęciu wojewódzkim dla Polski przeprowadzono w 2016 roku (na podstawie danych z 2015 r.). W pierwszym obszarze uwzględniono zatrudnienie w poszczególnych grupach wiekowych. Najwyższe wartości wskaźników zatrudnienia dla 2015 roku zanotowano w województwach mazowieckim, lubelskim i pomorskim (w 2013 roku w mazowieckim, lubelskim i podkarpackim). Natomiast najniższe wartości wskaźników w tym obszarze miały województwa śląskie, warmińsko-mazurskie i podkarpackie (w 2013 roku w województwie śląskim, warmińsko – mazurskim i lubuskim)³⁵.

Tabela 4. Wskaźnik AAI według obszarów w województwach w Polsce w 2015 roku

Województwo	Zatrudnienie		Udział w życiu społecznym		Niezależność, zdrowie, bezpieczeństwo			
	Index	Ranking	Index	Ranking	Index	Ranking	Index	Ranking
Dolnośląskie	40,36	9	22,96	2	63,9	5	28,61	7
Kujawsko-pomorskie	37,86	13	13,02	16	58,9	13	28,73	4
Lubelskie	42,78	3	23,94	1	59,6	10	23,47	16
Lubuskie	40,42	8	19,49	8	62,5	7	26,94	13
Łódzkie	41,44	5	15,96	13	58,9	12	28,73	5
Małopolskie	40,10	10	20,65	6	60,4	9	28,64	6
Mazowieckie	46,42	1	21,34	5	62,7	6	28,40	8
Opolskie	39,62	11	21,43	4	66,3	2	28,33	9
Podkarpackie	37,04	14	21,44	3	57,8	14	27,79	11
Podlaskie	42,02	4	13,36	15	59,2	11	24,22	15
Pomorskie	43,34	2	19,34	9	64,9	4	33,43	1
Śląskie	34,22	16	18,87	11	65,7	3	31,42	2
Świętokrzyskie	40,84	7	17,24	12	57,1	15	25,87	14
Warmińsko – mazurskie	36,66	15	15,08	14	56,4	16	27,58	12
Wielkopolskie	41,16	6	18,99	10	62,1	8	28,00	10
Zachodniopomorskie	39,02	12	19,51	7	66,6	1	30,40	3

Źródło: Perek – Białas J., Zwierzchowski J., Wskaźnik aktywnego starzenia się w ujęciu regionalnym 2015 r., Opracowanie dla Departamentu Polityki Senioralnej MRPiPS, Warszawa 2016, s. 15 – 21.

Wskaźniki w drugim obszarze uwzględniają aktywność w życiu społecznym osób w wieku 55+, w tym zwłaszcza aktywność w wolontariacie oraz udział w zebraniach publicznych. Zestawienie danych rankingu wskazuje, że w 2015 r. w tym obszarze czołowe miejsca przypisano województwu podkarpackiemu, lubelskiemu i dolnośląskiemu (w 2013 r. najwyżej rangowane były te same województwa) a najniższe wartości uzyskało województwo kujawsko-pomorskie, podlaskie, warmińsko-mazurskie (w 2013 r. łódzkie, podlaskie, warmińsko-mazurskie).

³⁵ Perek – Białas J., Zwierzchowski J., *Wskaźnik aktywnego starzenia się w ujęciu regionalnym 2015 r.*, Opracowanie dla Departamentu Polityki Senioralnej MRPiPS, Warszawa 2016, s. 13.

Wskaźniki obszaru trzeciego dotyczą zdrowia, poczucia bezpieczeństwa (fizycznego i materialnego) oraz niezależności. Przy konstrukcji rankingu w tym obszarze uwzględniono wskaźniki dotyczące uprawiania sportu, braku problemów z dostępem do opieki zdrowotnej, niezależności (w tym samodzielne mieszkanie i prowadzenie gospodarstwa domowego przez osoby starsze). Indeks w tym obszarze tworzą również wskaźniki związane z sytuacją materialną, określające poziom dochodów oraz zadowolenie z sytuacji finansowej. Znaczący tym obszarze jest także wskaźnik dotyczący poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania. Po zestawieniu danych najwyższe wskaźniki uzyskano w województwie śląskim, opolskim i zachodniopomorskim (w 2013 r. te same województwa). Z kolei, najniższe wartości w tym obszarze mają województwa warmińsko- mazurskie, świętokrzyskie oraz podkarpackie (w 2013 r. warmińsko- mazurskie i podlaskie oraz podkarpackie)³⁶.

Ostatni obszar uwzględniany przy ocenie AAI dotyczy przeciętnego dalszego trwania życia (dla kobiet w wieku 55 lat i dla mężczyzn w wieku 55 lat), odsetka zdrowych osób (tych, którzy deklarują brak orzeczenia o niepełnosprawności oraz są zadowoleni ze swojego stanu zdrowia), samopoczucia psychicznego, więzi społecznych, korzystania z Internetu oraz posiadania wykształcenia wyższego osób w wieku 50+. W tym obszarze najwyższe wartości w 2015 r. miało województwo pomorskie, śląskie i zachodniopomorskie (w 2013 r. pomorskie, śląskie i dolnośląskie) a najniższe podlaskie, świętokrzyskie, lubelskie (w 2013 r. rozkład był taki sam)³⁷.

Opracowanie regionalnego wskaźnika aktywnego starzenia się stanowi impuls do analizowania wyników w poszczególnych województwach oraz umożliwia monitoring każdej dziedziny aktywności na szczeblu mniejszych jednostek geograficznych. Wskaźniki aktywnego starzenia się wyznaczone dla wszystkich 16 regionów Polski dają realną możliwość oceny potencjału w analizowanym zakresie. Ów potencjał i zasoby są odpowiedzią na potrzeby edukacyjne, społeczne, kulturalne, turystyczne i gospodarcze w partycypacji osób starszych. Porównanie ogólnego wyniku punktowego Polski oraz rozbicia na regiony wskazuje znaczące zróżnicowanie obszarów w zależności od regionu.

Analizując koncepcję aktywnego starzenia się warto również podkreślić rolę inicjatyw związanych z *Załoženiami Długofalowej Polityki na rzecz Osób Starszych na lata 2014 - 2020* (ZDPS) i *Polityki Społecznej wobec Osób Starszych 2030. Bezpieczeństwo. Uczestnictwo*.

³⁶ Tamże, s. 17.

³⁷ Tamże, s. 21.

Solidarność. Pierwsza inicjatywa zawiera 5 obszarów kluczowych odnoszących się do zdrowia i samodzielności, aktywności zawodowej, aktywności edukacyjnej, społecznej i kulturalnej, srebrnej gospodarki oraz relacji międzypokoleniowych. ZDPS to dokument, który został wykonany jako komponent systemowy *Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych (ASOS) na lata 2012-2013* i ma na celu reagowanie na starzenie się populacji. *Program ASOS* jest pierwszym ogólnopolskim programem przygotowanym na taką skalę, jest dedykowany osobom starszym oraz współpracy międzypokoleniowej. Realizacja *Programu ASOS* pozwoliła na stworzenie podstaw dla polityki senioralnej w Polsce (polityki dotyczącej osób starszych oraz dla osób starszych). Celem Programu ASOS jest poprawa jakości i poziomu życia osób starszych oraz zagospodarowanie ich potencjału. W ramach Programu ASOS corocznie ogłaszane są otwarte konkursy na najlepsze projekty dofinansowywane dla organizacji pozarządowych, które są realizowane w ramach następujących priorytetów tematycznych: Priorytet I. Edukacja osób starszych, Priorytet II. Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz i międzypokoleniową, Priorytet III. Partycypacja społeczna osób starszych, Priorytet IV. Usługi społeczne dla osób starszych (usługi zewnętrzne).

Polityka senioralna jest z założenia elementem agendy polityki społecznej i ma na celu wspieranie i zapewnienie możliwości aktywnego starzenia się w zdrowiu oraz możliwości prowadzenia w dalszym ciągu samodzielnego, niezależnego i satysfakcjonującego życia, nawet przy pewnych ograniczeniach funkcjonalnych. Dowodem na zaangażowanie w działania prosenioralne na szczeblu krajowym jest m.in. utworzenie w lutym 2013 r. Rady ds. Polityki Senioralnej (organu konsultacyjno - doradczego MRPiPS), przyjęcie w grudniu 2013 r. przez Radę Ministrów uchwały w sprawie Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020³⁸ czy ogłoszenie w grudniu 2014 r. przez ministra pracy i polityki społecznej projektu Wieloletniego Programu „Senior-WIGOR” na lata 2015–2020³⁹.

Z kolei, zgodnie z założeniami *Polityki Społecznej wobec Osób Starszych 2030. Bezpieczeństwo. Uczestnictwo. Solidarność*.⁴⁰ uwzględniane są wszystkie sfery życia dotyczące osób starszych, między innymi w zakresie szeroko rozumianego bezpieczeństwa, zdrowia, aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, a także potrzeby dostosowania infrastruktury,

³⁸ Uchwała nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020 (M.P. 2014 r., poz. 52).

³⁹ Uchwała nr 34 Rady Ministrów z dnia 17 marca 2015 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Senior- -WIGOR” na lata 2015–2020 (M.P. poz. 341).

⁴⁰ Uchwała nr 161 Rady Ministrów z dnia 26 października 2018 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. BEZPIECZEŃSTWO – UCZESTNICTWO – SOLIDARNOŚĆ (M.P. poz. 1169).

systemu służby zdrowia czy rynku pracy do potrzeb i możliwości osób starszych. Wdrożenie tych założeń jest spójne z elementami Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju i umożliwia usystematyzowanie i usprawnienie działań instytucji publicznych na rzecz osób starszych w Polsce, które mają przyczynić się do poprawy jakości życia tych osób oraz jak najdłuższej samodzielności seniorów. Program opiera się na trzech kluczowych elementach (wskazanych w tytule dokumentu) – bezpieczeństwie, uczestnictwie i solidarności, będących gwarancją znacznego podniesienia jakości i poziomu życia osób starszych.

Założenia *Programu ASOS* wpisują się w strategię międzynarodowe sformułowane przez Światową Organizację Zdrowia, Organizację Narodów Zjednoczonych i Komisję Europejską w zakresie potrzeby aktywizacji osób starszych jako jednego z warunków utrzymania stanu zdrowia w wieku starszych i produktywności starzejącej się populacji. W świetle badań aktywności poziom zaangażowania społecznego seniorów w Polsce jest niski, i silnie zróżnicowany pomiędzy województwami.

Opis przedmiotu i koncepcji badania

Przedmiotowe badanie ewaluacyjne miało na celu ocenę jakości i efektywności realizacji *Programu ASOS* (edycje: 2016, 2017, 2018 i 2019), a także zaproponowanie rekomendacji, które umożliwią podniesienie efektywności podobnych programów w przyszłości. Dążąc do realizacji wskazanego założenia skupiono się zarówno na warstwie organizacyjnej jak też wpływie zrealizowanych projektów na seniorów. Ten naczelny cel ewaluacji opisano trzema celami szczegółowymi:

1. określenie stopnia realizacji celów szczegółowych i celu głównego *Programu ASOS* do końca 2019 r.
2. ocena skuteczności działań wdrażanych w ramach wszystkich celów szczegółowych Programu ASOS oraz analiza ich efektów i wpływu na beneficjentów ostatecznych (seniorów) oraz otoczenie wdrażanych projektów,
3. zarekomendowanie kierunków zmian dla nowego programu dla organizacji pozarządowych, który zastąpi *Program ASOS* w perspektywie finansowania na lata 2020+.

Wskazane wyżej cele zostały opisane 20 pytaniami badawczymi na które niniejszy raport przynosi odpowiedź:

1. Jak przebiega realizacja Programu ASOS? W jakim stopniu obecny stan realizacji celu głównego Programu ASOS wskazuje na to, że do końca Programu zostanie on osiągnięty?
2. W jakim stopniu cele szczegółowe Programu ASOS zostaną osiągnięte do końca jego realizacji?
3. Jakie rezultaty przynosi Program ASOS?
4. Czy rezultaty odpowiadają zakładanym celom?
5. Czy Program ASOS odpowiada na potrzeby grup docelowych?
6. Jakie działania realizowane w ramach Programu ASOS należy rozwijać, jakie należy zmienić (w zakresie priorytetów tematycznych)?
7. Jaki był wpływ czynników zewnętrznych i wewnętrznych na stopień realizacji celów Programu ASOS?
8. Jakie czynniki utrudniają organizacjom ubieganie się o wsparcie z Programu ASOS?
9. Jaką charakterystykę mają podmioty, które najchętniej wnioskuje o wsparcie z Programu ASOS (w ramach priorytetów I – IV). Jaką charakterystykę mają podmioty, które są najskuteczniejszymi / najmniej skutecznymi wnioskodawcami w Programie ASOS?
10. W jakim stopniu sposób zarządzania Programem ASOS umożliwia efektywne wykorzystanie przeznaczonych na program - zasobów (m. in. czas, środki publiczne, kompetencje personelu)?
11. W jakim stopniu zastosowane w Programie ASOS procedury, sposób przeprowadzenia naborów wniosków, kryteria wyboru ofert i inne rozwiązania sprzyjały wyłanianiu projektów w najwyższym stopniu przyczyniających się do osiągnięcia celów określonych w programie?
12. Jak stosowane w Programie ASOS procedury, sposób przeprowadzenia naborów wniosków, kryteria wyboru ofert i inne rozwiązania są oceniane przez adresatów wsparcia?
13. W jaki sposób należałoby zmienić sposób wdrażania i/lub komunikowania w nowym programie, będącym kontynuatorem Programu ASOS, żeby zwiększyła się gotowość korzystania z programu ze strony podmiotów, które dotychczas były najmniej aktywne?
14. Jakie rozwiązania systemowe należałoby wprowadzić w nowym programie, żeby zwiększyć liczbę wniosków i skuteczność wnioskowania w województwach i obszarach, w których wsparcie z Programu jest najmniejsze?
15. Jakie są źródła informacji o Programie ASOS, jego celach i założeniach?

16. Czy inicjatywy realizowane przy wsparciu środków z Programu ASOS zostałyby podjęte przy braku wsparcia Programu (np. przy wsparciu z innych źródeł lub ze środków własnych)?
17. Jakie bariery napotkała organizacja w trakcie realizacji projektu? Czy miały one charakter wewnętrzny (np. rotacja kadry, brak płynności finansowej, trudności w rekrutacji, rotacja uczestników), czy zewnętrzny (np. problemy z nawiązaniem lokalnej współpracy)? Jakich działań w szczególności dotyczyły te bariery?
18. Czy po zakończeniu trwania projektu organizacja kontynuuje podjęte w trakcie projektu ASOS działania? Czy są one kontynuowane w podobnym/mniejszym/większym zakresie? Jakie jest źródło ich finansowania?
19. Czy i jakie potrzeby osób starszych w społeczności lokalnej nie zostały zaspokojone i wymagałyby zaadresowania?
20. Czy organizacja rozważa ponowne wystąpienie w konkursie ASOS? W którym priorytecie?

Opis wykorzystanych metod badawczych i źródeł danych

Punktem wyjścia analiz było odtworzenie założeń *Programu ASOS* na podstawie analizy dokumentacji projektowej. Umożliwiło to zrozumienie jego logiki, ale też otoczenia społecznego, które tworzy kontekst demograficzny działania. Analizie zostały poddane dokumenty o randze strategicznej poświęconej polityce demograficznej i aktywizacji seniorów, a także wcześniej opracowane raporty podsumowujące zrealizowane w ostatnich latach badania z obszaru polityki senioralnej.

Za ideą *Programu ASOS* stoi przekonanie, że włączenie i aktywne uczestnictwo w życiu społecznym stanowi skuteczną metodę wspierania osób w wieku poprodukcyjnym. Zgodnie z założeniami dotyczącymi celów ewaluacji ocenę skuteczności oparto na opinii i przemyśleniach uczestników (beneficjentów ostatecznych) przedsięwzięć zorganizowanych przy wsparciu *Programu ASOS*. Zważywszy na kluczowe znaczenie informacji pozyskanych od interesariuszy w przedmiotowej ewaluacji jej filozofię oparto o założenia ewaluacji partycypacyjnej, która zakłada zaangażowanie grup docelowych, beneficjentów i instytucji wdrażających programy w proces ewaluacji.

Było to tym istotniejsze, że seniorzy są grupą wewnątrznie bardzo zróżnicowaną. Osoby starsze z poszczególnych grup wiekowych (60–70 lat, 70–80, 80+) różnią się między sobą nie tylko poziomem wykształcenia, sytuacją ekonomiczną, miejscem zamieszkania. Bardzo istotne

znaczenia ma także stan zdrowia i styl życia, które determinują fakt, że nawet osoby zbliżone wiekiem mają często bardzo różne potrzeby i możliwości podejmowania aktywności⁴¹.

By odpowiedzieć na dwadzieścia postawionych pytań badawczych została wykorzystana triangulacja metod badawczych oparta na trzech uzupełniających się podejściach analitycznych:

- **analiza danych zastanych (desk research):** metoda badawcza polegająca na analizie dostępnych danych pochodzących z różnych źródeł, takich jak: sprawozdania z realizacji *Programu ASOS*, dane statystyki publicznej (np. Głównego Urzędu Statystycznego), raporty tematyczne, publikacje naukowe.
- **analiza ilościowa:** polega na statystycznej analizie danych ilościowych pozyskanych ze źródeł zastanych lub wywołanych w trakcie badań (np. badań ankietowych). W przedmiotowym badaniu wykorzystano metodę CAWI (Computer Assisted Web Interview). To metoda zbierania danych poprzez udostępniony respondentom kwestionariusz on-line. Link do ankiety wraz z kompleksową informacją o badaniu i jego celach wysłano do podmiotów realizujących projektu w ramach *Programu ASOS* w latach 2016-2019.
- **analiza jakościowa:** koncentruje się na pogłębionym poznaniu badanego zjawiska. W przedmiotowym badaniu wykorzystano metodę indywidualnych wywiadów pogłębionych. Metoda ta polega na rozmowie z respondentem prowadzonej przez wyszkolonego moderatora w oparciu o przygotowany scenariusz dyskusji. Celem rozmowy jest dokładne poznanie perspektywy badanego i uzyskanie precyzyjnych informacji na dany temat.

Zrealizowana próba badawcza

W ramach opisywanej ewaluacji pozyskano opinie zarówno uczestników jak też organizatorów projektów zrealizowanych w ramach wszystkich priorytetów tematycznych:

- Priorytet I. Edukacja osób starszych
- Priorytet II. Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz i międzypokoleniową
- Priorytet III. Partycypacja społeczna osób starszych

⁴¹ Rada Ministrów, Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – Uczestnictwo – Solidarność, Warszawa 2018

- Priorytet IV. Usługi społeczne dla osób starszych (usługi zewnętrzne)

Przyjęto i zrealizowano także założenie by w badaniu umożliwić wypowiedź podmiotom, które organizowały i osobom, które uczestniczyły w projektach realizowanych w ciągu czterech lat objętych badaniem.

Dobór próby uczestników projektów zorganizowanych w ramach Programu ASOS

Zrealizowane zostały 32 wywiady z odbiorcami projektów realizowanych w ramach Programu ASOS. W trakcie badania przeprowadzono wywiady z odbiorcami/ uczestnikami projektów realizowanych ramach każdego z czterech priorytetów (po 8 wywiadów z odbiorcami działań realizowanych w ramach każdego z Priorytetów) Programu w kolejnych czterech objętych analizą latach.

Tabela 5. Zrealizowana liczba wywiadów z uczestnikami projektów realizowanych w kolejnych edycjach Programu ASOS

Priorytet / Rok	2016	2017	2018	2019	Suma
Priorytet I	2	2	2	2	8
Priorytet II	2	2	2	2	8
Priorytet III	2	2	2	2	8
Priorytet IV	2	2	2	2	8

Źródło: opracowanie własne

Dobór próby przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Programu ASOS

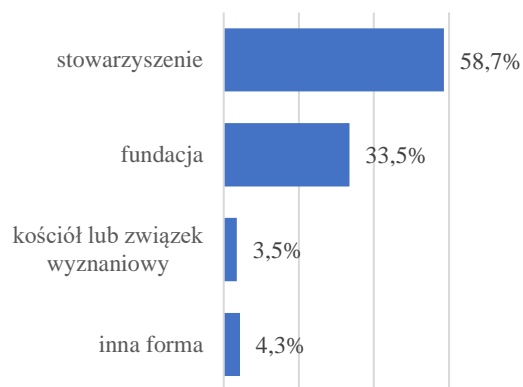
W trakcie badań ankietowanych wysłano kwestionariusz on-line do podmiotów, które uzyskały finansowanie w ramach Programu ASOS w latach 2016, 2017, 2018 i 2019. Dzięki temu pozyskano łącznie 739 ankiet. Do właściwej analizy wybrano 600 kwestionariuszy, które zostały całkowicie wypełnione.

Tabela 6. Zrealizowana próba ilościowa w przekroju lat uczestnictwa podmiotów w Programie ASOS i realizowanych przez podmioty Priorytetów

Priorytet / Rok	Edycja 2016	Edycja 2017	Edycja 2018	Edycja 2019	Suma
Priorytet I	22	30	34	56	142
Priorytet II	59	44	40	72	215
Priorytet III	28	21	28	43	120
Priorytet IV	23	28	22	50	123
Suma	132	123	124	221	600

Źródło: opracowanie własne

Wykres 5. Jaka jest forma działalności Organizacji? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

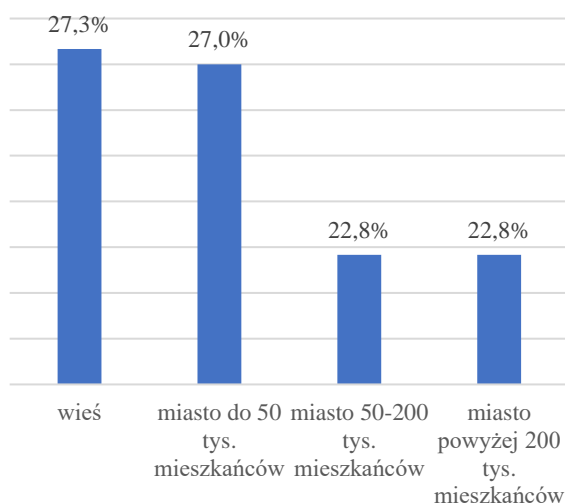
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Tabela 7. Na terenie którego województwa Organizacja prowadzi swoją działalność? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

województwo	n	%
woj. dolnośląskie	52	8,7%
woj. kujawsko-pomorskie	18	3,0%
woj. lubelskie	49	8,2%
woj. lubuskie	15	2,5%
woj. łódzkie	23	3,8%
woj. małopolskie	75	12,5%
woj. mazowieckie	61	10,2%
woj. opolskie	19	3,2%
woj. podkarpackie	32	5,3%
woj. podlaskie	21	3,5%
woj. pomorskie	27	4,5%
woj. śląskie	106	17,7%
woj. świętokrzyskie	16	2,7%
woj. warmińsko-mazurskie	25	4,2%
woj. wielkopolskie	23	3,8%
woj. zachodniopomorskie	38	6,3%
Suma	600	100,0%

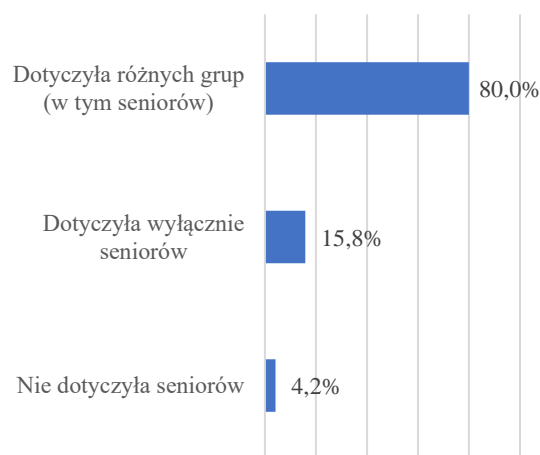
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 6. Jaka jest wielkość miejscowości, w której realizowany był projekt? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 7. Czy wcześniejsza działalność organizacji (podejmowana przed realizacją projektu w ramach programu ASOS): | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Szczegółowy opis wyników ewaluacji

Poniżej zaprezentowana jest szczegółowa analiza realizacji *Programu ASOS* na podstawie dostępnych danych sprawozdawczych i statystycznych oraz badań terenowych obejmujących ankietę internetową z realizatorami działań i wywiady pogłębione z odbiorcami działań.

Dane sprawozdawcze z realizacji Programu w latach 2016-2018 posłużyły do analizy zmian liczby złożonych ofert i przyznanych dotacji, oceny zmian wielkości środków finansowych przeznaczonych na realizację Programu na poziomie kraju oraz w przekroju województw, jak też oceny ilościowej realizacji poszczególnych priorytetów Programu.

Ocena realizacji celów wyznaczonych w Programie opiera się na dostępnych danych statystycznych, wskazanych w treści Programu. Należy jednak podkreślić, że w chwili sporządzania raportu większość dostępnych danych statystycznych dla poszczególnych wskaźników pochodzi z lat 2015, 2017 lub 2018.

Ostatnim, obszernym elementem analizy ewaluacyjnej są wyniki badań terenowych. Ich celem była ocena przez beneficjentów programu procedury aplikacyjnej, stopnia zrealizowania zaplanowanych celów działań, ocena potrzeb seniorów i powodów, dla których wzięli udział w aktywnościach jak i ocena wpływu realizowanych działań na życie seniorów. Ta ostatnia jest również ważnym wątkiem badań wśród beneficjentów ostatecznych. Wyniki analizy prezentowane są zarówno w przekroju poszczególnych priorytetów *Programu ASOS*, jak i kolejnych lat jego realizacji.

Realizacja Programu ASOS w świetle danych sprawozdawczych

Analiza złożonych ofert

Z danych przedstawionych w corocznych Sprawozdaniach z realizacji Rządowego Programu ASOS z lat 2016-2018 wynika, że w trakcie naboru, w ramach edycji 2016-2018 łącznie złożono 5221 ofert, najwięcej (2056) w ramach Priorytetu II. *Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową*. Najmniejsza liczba ofert została złożona w ramach Priorytetu III. *Partycypacja społeczna osób starszych* (556 ofert). W regulaminie konkursu ASOS na 2017 r. nastąpiły zmiany w porównaniu z edycjami wcześniejszymi, które mogły ułatwić składanie ofert. Wśród nich można wymienić m.in. następujące zmiany:

- usunięcie limitu dotyczącego występowania w roli Partnera tylko w jednej ofercie,

- umożliwienie złożenia większej liczby ofert przez oddziały terenowe nieposiadające osobowości prawnej w Konkursie ASOS,
- poszerzenie katalogu podmiotów uprawnionych do udziału w konkursie,
- rezygnację z wymogu dostarczenia weksła in blanco i deklaracji wekslowej,
- usunięcie zapisu dotyczącego nie dopuszczania złożenia oferty o tej samej treści lub zbieżnej w więcej niż 30% w porównaniu z ofertą dofinansowaną w poprzednich edycjach Programu⁴².

Należy jednak zaznaczyć, że w 2017 r. liczba złożonych ofert spadła o 34% r/r w ramach Priorytetu II, zaś o 12% r/r w ramach Priorytetu IV. W 2018 r. jedynie w Priorytecie III odnotowano wzrost liczby złożonych ofert, który wynosił 5% r/r.

Tabela 8. Analiza złożonych ofert w ramach programu ASOS (edycje 2016-2018)⁴³

Priorytet	Liczba ofert				Dynamika r/r	
	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Razem	2016/2017	2017/2018
I. Edukacja osób starszych	683	511	425	1619	75%	83%
II. Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową	958	632	466	2056	66%	74%
III. Partycypacja społeczna osób starszych	217	165	174	556	76%	105%
IV. Usługi społeczne dla osób starszych	386	339	265	990	88%	78%
Razem	2244	1647	1330	5221	73%	81%

Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Rozkład liczbowy złożonych ofert w ramach edycji 2016-2018 Programu ASOS w podziale na województwa przedstawia się następująco: najwięcej wniosków wpłynęło z województw: mazowieckiego (813 ofert), małopolskiego (603 oferty), śląskiego (596 ofert) oraz dolnośląskiego (456 ofert). Najmniej wniosków zostało złożonych przez województwa: opolskie (81 ofert), lubuskie (145 ofert) oraz podlaskie (161 ofert). W latach 2016-2018 we

⁴² Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 53.

⁴³ Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 6; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 13; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 9.

wszystkich województwach odnotowano spadek liczby złożonych ofert - największy spadek nastąpił w województwie podkarpackim, w województwie świętokrzyskim oraz w województwie warmińsko-mazurskim, który wynosił odpowiednio 55,2%, 51,8% i 50,4%. Najmniejszy spadek liczby złożonych ofert w omawianym okresie odnotowano w województwie zachodniopomorskim, województwie łódzkim i województwie lubuskim - odpowiednio 22,9%, 27,3% i 27,3%.

Tabela 9. Liczba złożonych ofert wg województw w ramach programu ASOS (edycji 2016-2018)⁴⁴

Województwo	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Razem	Dynamika ogółem
mazowieckie	349	257	207	813	59,3%
śląskie	242	198	156	596	64,5%
małopolskie	262	191	150	603	57,3%
dolnośląskie	204	137	115	456	56,4%
lubelskie	155	114	92	361	59,4%
wielkopolskie	144	106	76	326	52,8%
zachodniopomorskie	105	95	81	281	77,1%
pomorskie	120	86	69	275	57,5%
warmińsko-mazurskie	125	85	62	272	49,6%
podkarpackie	105	80	47	232	44,8%
łódzkie	99	67	72	238	72,7%
kujawsko-pomorskie	89	67	55	211	61,8%
świętokrzyskie	83	57	40	180	48,2%
podlaskie	64	53	44	161	68,8%
lubuskie	66	31	48	145	72,7%
opolskie	38	23	20	81	52,6%
Razem	2 250	1 647	1 334	5 231	59,3%

Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Analiza dofinansowanych ofert

W ramach edycji 2016-2018 Programu ASOS najwięcej projektów zrealizowały organizacje z województw: mazowieckiego (186 ofert), małopolskiego (147 ofert), śląskiego (145 ofert). Najmniejsza liczba projektów występowała w województwach: opolskim (20 ofert), świętokrzyskim (30 ofert), podlaskim i kujawsko-pomorskim (po 34 oferty). W 2017 r.

⁴⁴ Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 7; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 14; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 8.

w 12 województwach odnotowano spadek r/r liczby dofinansowanych ofert, najwyższy spadek liczby dofinansowanych ofert występował w województwie lubuskim i wynosił 50% r/r. W 4 województwach zanotowano wzrost r/r liczby złożonych ofert. Najwyższy r/r wzrost liczby ofert dofinansowanych w 2017 r. wystąpił w województwie lubelskim i wynosił 20%. W 2018 r. w 3 województwach odnotowano r/r wzrost liczby dofinansowanych ofert, który wynosił od 6% w województwie wielkopolskim do 100% w województwie pomorskim.

Tabela 10. Liczba ofert dofinansowanych w ramach programu ASOS (edycje 2016-2018) w poszczególnych województwach⁴⁵

Województwo	Liczba ofert dofinansowanych w ramach programu ASOS				Dynamika r/r	
	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Razem	2016/2017	2017/2018
mazowieckie	73	64	49	186	88%	77%
wielkopolskie	15	16	17	48	107%	106%
dolnośląskie	39	30	28	97	77%	93%
małopolskie	60	46	41	147	77%	89%
warmińsko-mazurskie	18	19	11	48	106%	58%
lubelskie	25	30	21	76	120%	70%
śląskie	48	51	46	145	106%	90%
zachodniopomorskie	26	25	21	72	96%	84%
lubuskie	26	13	13	52	50%	100%
opolskie	9	7	4	20	78%	57%
pomorskie	16	9	18	43	56%	200%
kujawsko-pomorskie	15	11	8	34	73%	73%
łódzkie	16	13	24	53	81%	185%
świętokrzyskie	13	10	7	30	77%	70%
podlaskie	16	10	8	34	63%	80%
podkarpackie	17	16	9	42	94%	56%
Razem	432	370	325	1127	86%	88%

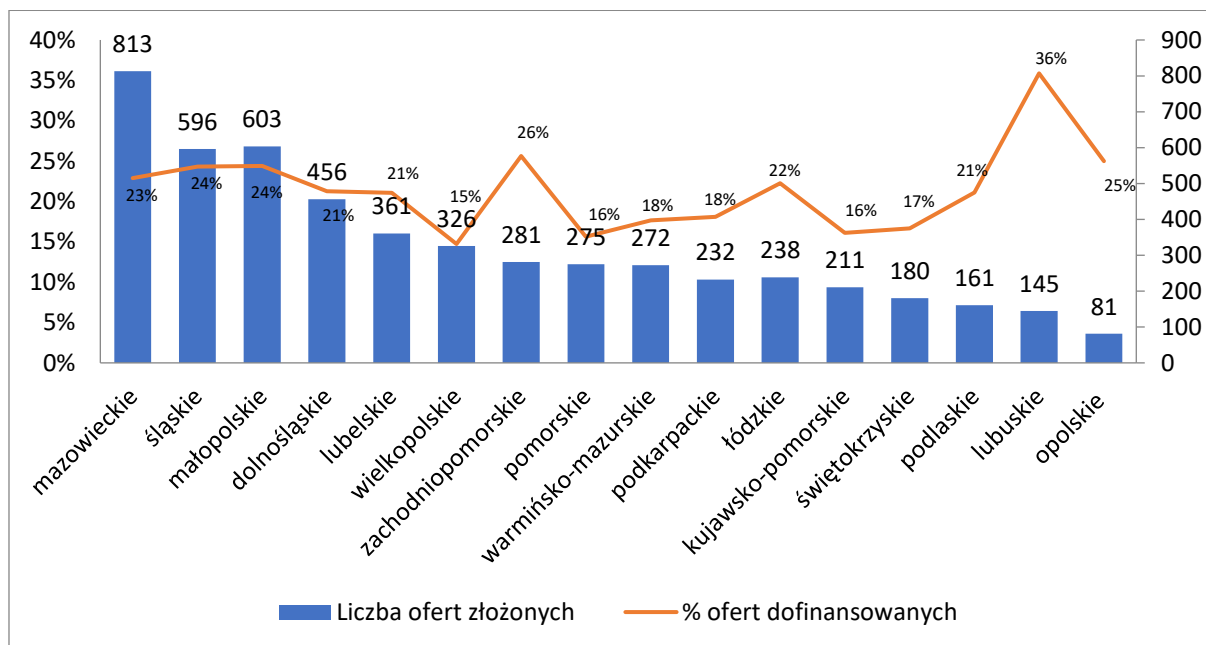
Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

W latach 2016-2018 średnio co piąta złożona oferta (21,5%) otrzymała dofinansowanie w ramach programu ASOS. Najwyższy udział ofert dofinansowanych wśród ofert złożonych w ramach programu ASOS występował w województwie lubuskim - 36% oraz w województwie zachodniopomorskim - 26%. Najniższy odsetek ofert dofinansowanych odnotowano w

⁴⁵Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 17; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 27; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 17.

województwie wielkopolskim - 15% oraz w województwie pomorskim i województwie kujawsko-pomorskim - po 16%.

Wykres 8. Relacja liczby ofert dofinansowanych w ramach programu ASOS do liczby ofert złożonych w podziale na województwa⁴⁶

Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Najwyższą łączną kwotę dofinansowania w ramach *Programu ASOS* w edycjach 2016-2018 otrzymały województwa: mazowieckie (20,66 mln zł, co stanowiło 18,7% łącznej kwoty dotacji) oraz śląskie (13,76 mln zł, co stanowiło 12,4% kwoty dotacji). Należy zaznaczyć, że wysokość środków finansowych skorelowana jest z liczbą realizowanych projektów w poszczególnych województwach. Najniższą wysokość dotacji otrzymały województwa opolskie (1,9 mln zł, co stanowiło 1,7% kwoty dotacji), kujawsko-pomorskie oraz świętokrzyskie (po 2,8 mln zł, co stanowiło 2,5% kwoty dotacji w każdym z województw). Szczegółowe dane na ten temat prezentuje Tabela 4. Warto podkreślić, że koszty całkowite dotacji utrzymywały się na stałym poziomie (ok. 38 mln zł rocznie), natomiast przeciętna kwota dotacji przyznanej na projekt w analizowanym okresie wzrastała: w 2016 r. było to 87,7 tys., 2017 r. - 101,6 tys., a 2018 r. - 116,9 tys.

⁴⁶ Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s.7, 17; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 14, 27; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 8, 17.

Tabela 11. Łączna kwota dotacji w ramach programu ASOS (edycje 2016-2018) w podziale na województwa (w mln zł)⁴⁷

Województwo	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Razem	Struktura wydatków wg województw
mazowieckie	7,4	6,9	6,4	20,7	18,7%
małopolskie	5,4	4,7	5,0	15,1	13,7%
śląskie	3,5	5,0	5,3	13,8	12,4%
dolnośląskie	2,9	3,2	3,5	9,6	8,6%
zachodniopomorskie	3,1	3,1	2,9	9,1	8,3%
lubelskie	1,9	2,7	2,6	7,2	6,5%
warmińsko-mazurskie	1,5	2,3	1,3	5,1	4,6%
łódzkie	1,1	1,1	2,6	4,8	4,3%
lubuskie	2,0	1,3	1,4	4,7	4,2%
pomorskie	1,7	1,0	1,9	4,6	4,2%
wielkopolskie	1,2	1,6	1,7	4,5	4,1%
podkarpackie	1,4	1,5	0,9	3,8	3,4%
podlaskie	1,5	1,0	0,5	3,0	2,7%
świętokrzyskie	1,2	0,8	0,8	2,8	2,5%
kujawsko-pomorskie	1,3	0,7	0,8	2,8	2,5%
opolskie	0,8	0,7	0,4	1,9	1,7%
Razem	37,9	37,6	38,0	113,5	100%

Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Najwyższa liczba beneficjentów *Programu ASOS* w edycji 2016 występowała na terenie województwa mazowieckiego (71127 osób), w 2017 r. i 2018 r. województwo małopolskie znajdowało się na pierwszym miejscu pod względem liczby beneficjentów (odpowiednio 80027 i 42679 osób). Najniższa liczba beneficjentów programu ASOS w edycji 2016 występowała na terenie województwa kujawsko-pomorskiego (939 osób), w edycji 2017 r. najmniejsza liczba uczestników programu występowała w województwie lubelskim (269 osób), zaś w 2018 r. - w województwie opolskim (241 osób). W latach 2016-2018 największy spadek liczby beneficjentów *Programu ASOS* zanotowano w województwie opolskim - o 80%, natomiast największy wzrost liczby beneficjentów wystąpił w omawianym okresie w województwie małopolskim i wynosił 371%. Szczegółowe dane na temat liczby beneficjentów programu ASOS w edycjach 2016-2018 w poszczególnych latach prezentuje Tabela 5. Liczba realizowanych projektów w poszczególnych województwach nie była bezpośrednio związana z udziałem osób starszych zamieszkujących na danym terenie. W 2018 r. najwyższy udział

⁴⁷Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 17; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 27; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 18.

osób starszych w wieku 60 lat i więcej w ludności Polski ogółem odnotowano w województwach: łódzkim (27,2%), świętokrzyskim (26,7%), śląskim (26,2%) oraz zachodniopomorskim (25,7%)⁴⁸. Natomiast najwyższa liczba dofinansowanych projektów w 2018 r. występowała w województwie mazowieckim (49 ofert), śląskim (46 ofert), małopolskim (41 ofert), dolnośląskim (28 ofert). W województwie małopolskim, gdzie udział osób w wieku 60 lat i więcej wynosił 23,1% (drugi najniższy wynik po województwie podkarpackim) odnotowano jedną z najwyższych liczb dofinansowanych ofert w 2018 r. (41). Z kolei w województwie opolskim, gdzie występowała najniższa liczba dofinansowanych ofert w 2018 r. (4 oferty) odsetek osób w wieku 60 lat i więcej był powyżej średniej dla Polski i wynosił 25,6%.

Tabela 12. Liczba beneficjentów programu ASOS (edycje 2016-2018) w podziale na województwa (w tys.)⁴⁹

Województwo	Liczba beneficjentów programu ASOS			Dynamika t/r		Dynamika ogółem
	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2016/2017	2017/2018	
małopolskie	9 061	80 027	42 679	883%	53%	471%
mazowieckie	71 127	66 570	17 508	94%	26%	25%
śląskie	6 954	8 748	7 244	126%	83%	104%
pomorskie	29 634	1 365	5 840	5%	428%	20%
łódzkie	1 616	1 390	5 710	86%	411%	353%
dolnośląskie	7 408	2 985	5 369	40%	180%	72%
lubuskie	5 290	1 060	5 305	20%	500%	100%
świętokrzyskie	1 293	990	4 440	77%	448%	343%
zachodniopomorskie	16 025	6 915	3 328	43%	48%	21%
wielkopolskie	1 370	3 087	3 051	225%	99%	223%
lubelskie	2 265	269	1 734	12%	645%	77%
podlaskie	1 523	721	1 288	47%	179%	85%
warmińsko-mazurskie	2 204	1 909	1 130	87%	59%	51%
podkarpackie	1 437	1 427	882	99%	62%	61%
kujawsko-pomorskie	939	1 515	339	161%	22%	36%
opolskie	1 178	785	241	67%	31%	20%

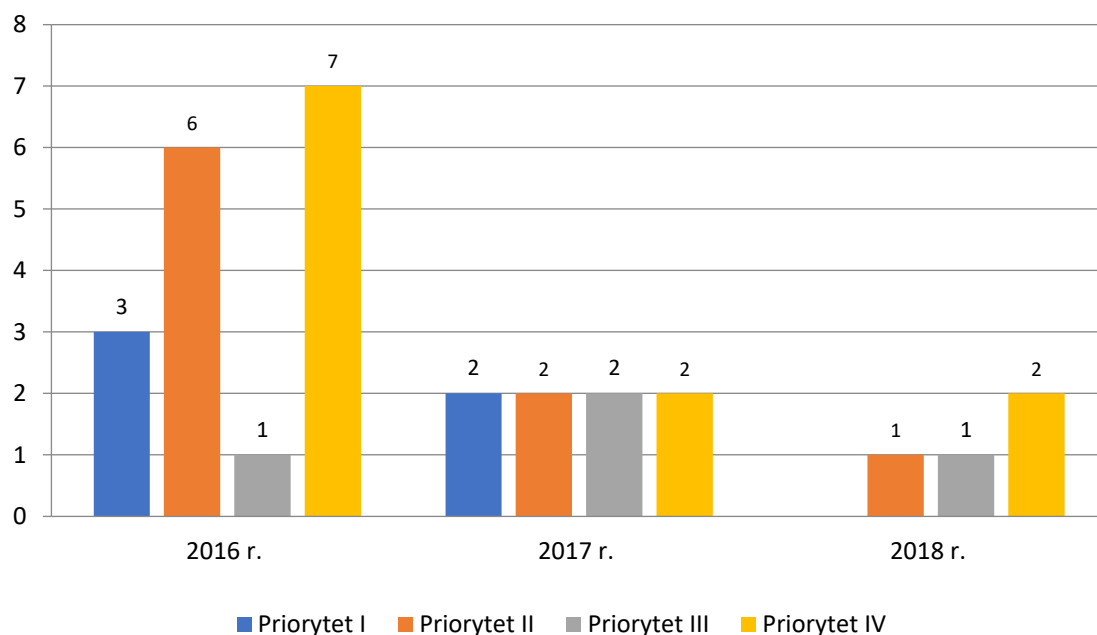
Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

⁴⁸ Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 r., GUS, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Warszawa, Białystok 2020, s. 21.

⁴⁹ Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 18; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 28; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 19.

Regulamin konkursu przewidywał możliwość złożenia oferty wspólnej (z innym podmiotem uprawnionym do samodzielnego aplikowania)⁵⁰. W 2016 r. do realizacji przyjęto najwięcej ofert wspólnych – 17, w 2017 r. – 8, zaś w 2018 r. – 4 oferty. Największa liczba projektów wspólnych w latach 2016-2018 została zrealizowana w ramach Priorytetu IV. *Usługi społeczne dla osób starszych* – 11, zaś najmniejsza w Priorytecie III. *Partycypacja społeczna osób starszych* – 4 oferty.

Wykres 9. Oferty dofinansowane w ramach programu ASOS (edycje 2016-2018) złożone wspólnie w podziale na Priorytety (liczba ofert)⁵¹

Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Regulamin *Programu ASOS* dopuszczał również możliwość złożenia projektu w ramach partnerstwa (partnerstwo dotyczyło jednostek samorządu terytorialnego, uczelni i innych podmiotów, przede wszystkim publicznoprawnych). W 2016 r. wśród ofert składanych w partnerstwie, dotację otrzymała co szósta oferta (67), w 2017 r. - co siódma oferta (49)

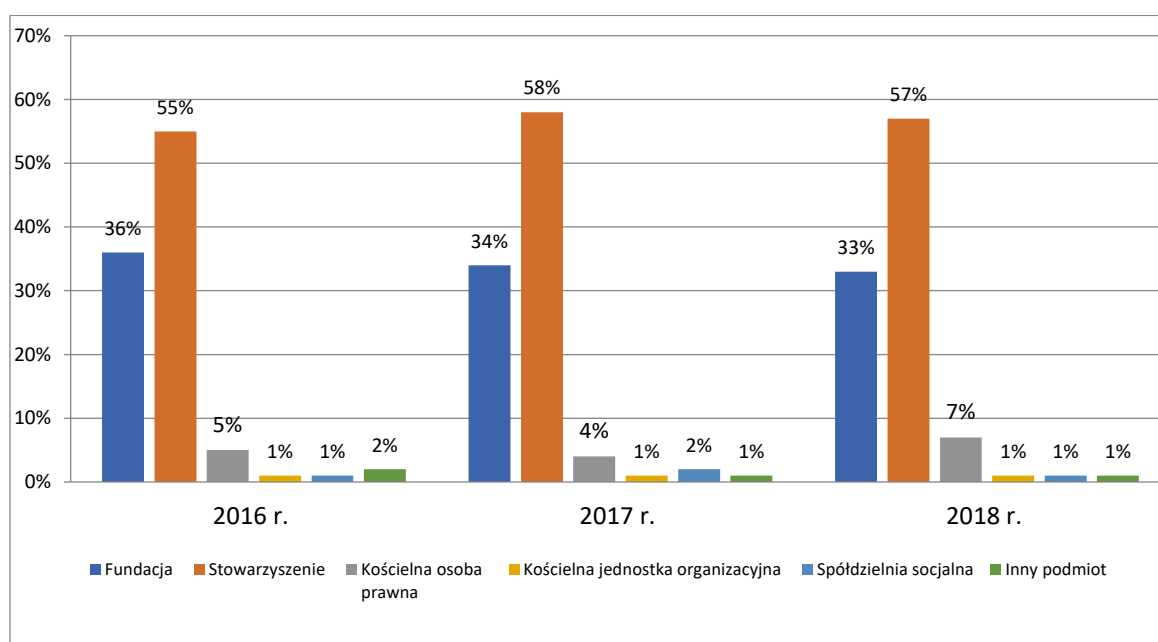
⁵⁰ Zgodnie z regulaminem otwartego konkursu ofert Programu ASOS (edycje 2016-2017) ofertę wspólną może złożyć kilka (co najmniej dwie) organizacji pozarządowych lub podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

⁵¹ Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 18; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 28; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 19.

składana w partnerstwie. W 2018 r. dotację otrzymała 22,7% ofert (46) złożonych w partnerstwie⁵².

Realizatorami zadań w ramach *Programu ASOS* w edycjach 2016-2018 były w głównej mierze stowarzyszenia (udział procentowy ich projektów wynosił od 55% w 2016 r. do 57% w 2018 r. wszystkich projektów w danej edycji). Projekty fundacji stanowiły od 36% wszystkich ofert w 2016 r. do 33% w 2018 r. Kościelne jednostki organizacyjne zrealizowały w poszczególnych latach objętych analizą (2016-2018) tylko 1% projektów.

Wykres 10. Oferty w ramach programu ASOS (edycje 2016-2018) dofinansowane ze względu na formę prawną oferenta (w %)⁵³

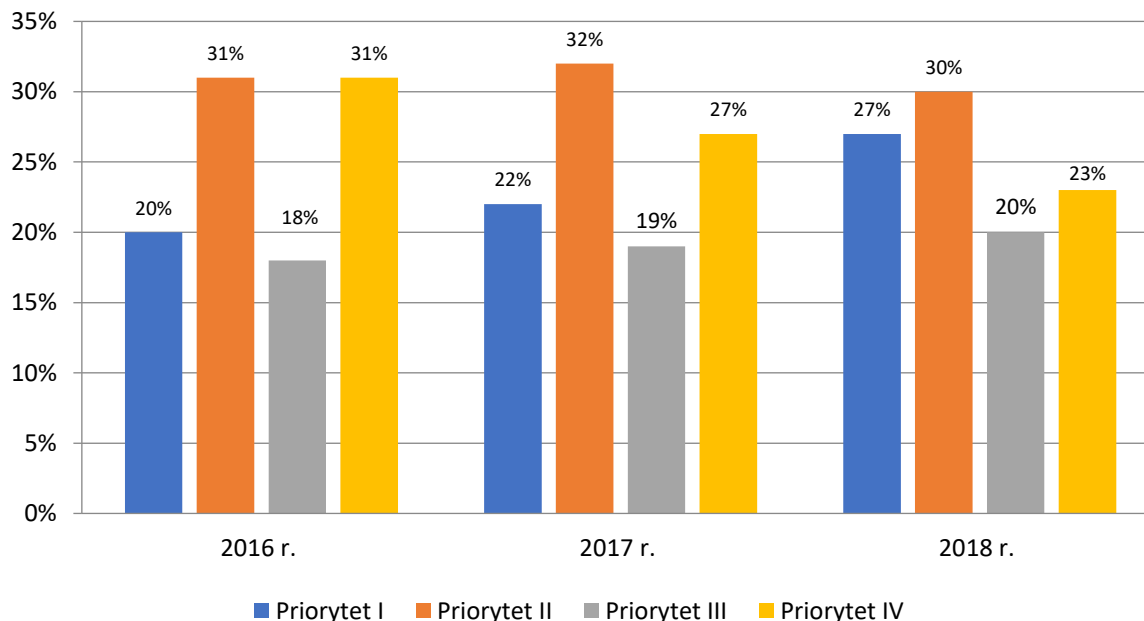
Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Największa liczba ofert w ramach *Programu ASOS* w edycjach 2016-2018 została dofinansowana w Priorytecie II. *Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową* i IV. *Usługi społeczne dla osób starszych*. W Priorytecie II dofinansowano od 31% - w 2016 r. do 30% - w 2018 r., natomiast w IV - od 31% w 2016 r. do 23% w 2018 r.

⁵²Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 18-19; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 29; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 19.

⁵³Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 20; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 31; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 21.

Wykres 11. Oferty w ramach programu ASOS (edycje 2016-2018) dofinansowane w podziale na priorytety (w %) ⁵⁴

Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

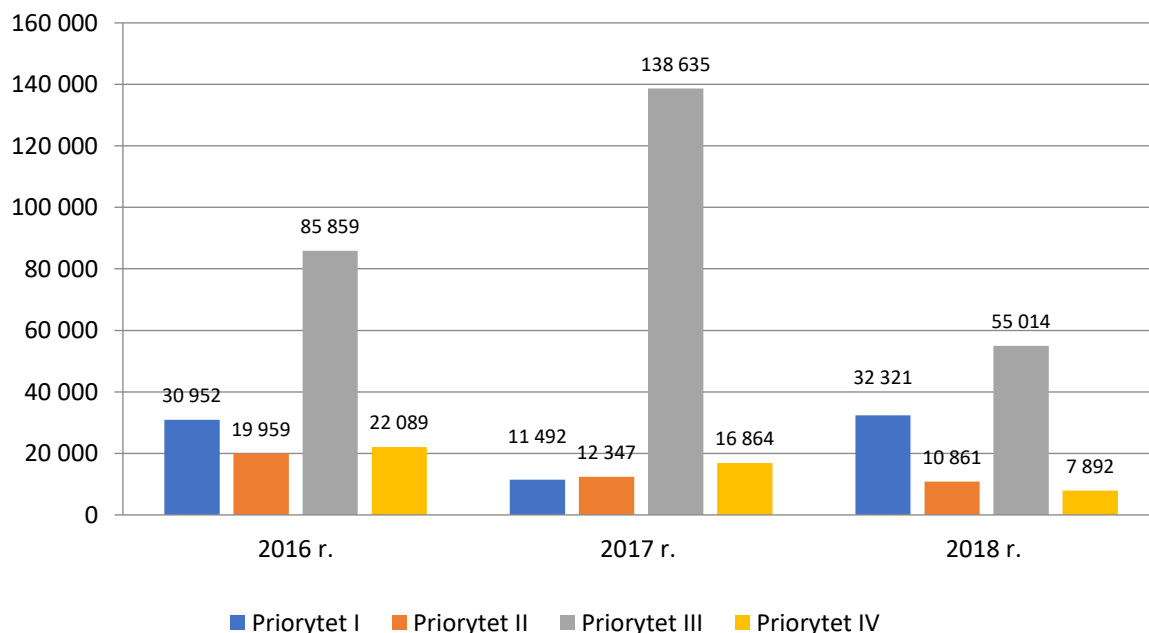
W 2016 r. średnia wartość dofinansowania była najwyższa w Priorytecie III. Partycypacja społeczna osób starszych (ok. 97,3 tys. zł), najniższa w Priorytecie I. *Edukacja osób starszych* i II. *Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową* (ok. 82 tys. zł). W Priorytecie IV. *Usługi społeczne dla osób starszych* dotacja wynosiła średnio ok. 92,5 tys. zł. W 2017 r. średnia wartość dofinansowania była najwyższa w Priorytecie IV (ok. 118 tys. zł), natomiast najniższa w ramach Priorytetu I oraz III. (ok. 97 tys. zł). W II Priorytecie wysokość przyznanej dotacji wynosiła ok. 103 tys. zł. W 2018 r. średnia wartość dofinansowania była najwyższa w Priorytecie IV (ok. 130 tys. zł), natomiast najniższa w Priorytecie I (ok. 108 tys. zł). W ramach Priorytetu II organizacje otrzymały dotację średnio na poziomie ok. 114 tys. zł., zaś w III Priorytecie ok. 118 tys. zł⁵⁵.

⁵⁴Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 21; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 33; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 23.

⁵⁵Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 21; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 34; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 24.

Najwyższa liczba beneficjentów w ramach *Programu ASOS* w edycjach 2016-2018 uczestniczyła w działaniach w ramach Priorytetu III – 85 859 osób w 2016 r., 55014 osób – w 2018 r. Najmniejszy udział beneficjentów w 2016 r. zanotowano w Priorytecie II - 19959 osób, w 2017 r. – w Priorytecie I – 11 492 osoby, natomiast w 2018 r. – w Priorytecie IV - 7892 osoby.

Wykres 12. Liczba beneficjentów programu ASOS (edycje 2016-2018) w podziale na priorytety (w %)⁵⁶

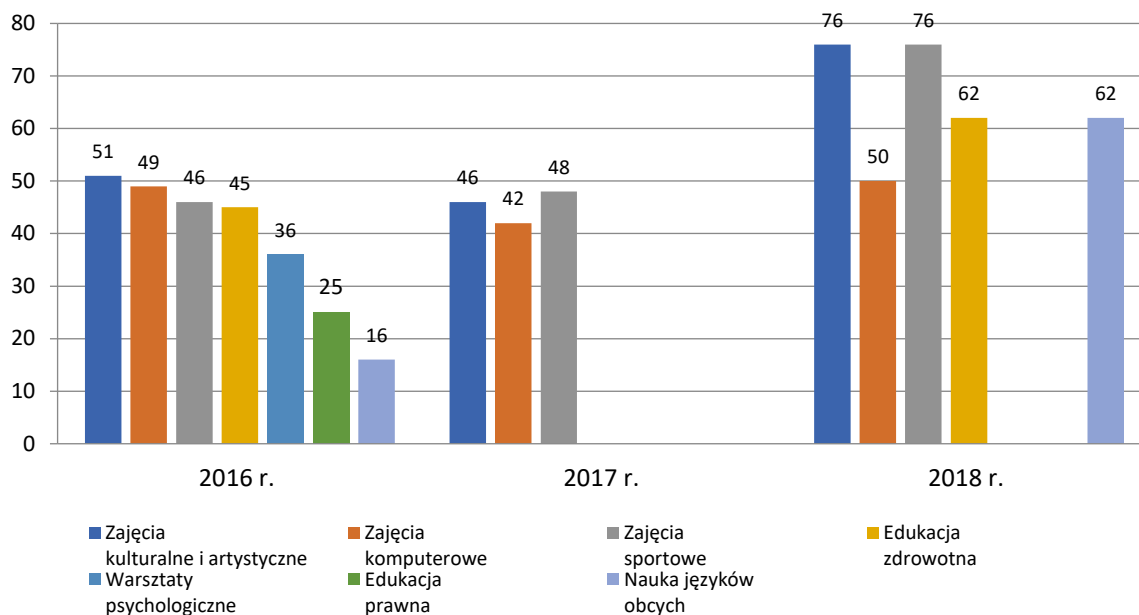

Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Do najczęściej realizowanych projektów w ramach Priorytetu I. *Edukacja osób starszych* w edycjach 2016-2018 *Programu ASOS* należały szerokorozumiane zajęcia kulturalne i artystyczne, komputerowe oraz sportowe. W 2016 r. i 2018 r. dużą popularnością cieszyły się również zajęcia z zakresu edukacji zdrowotnej, zaś w 2018 r. dodatkowo – zajęcia językowe.

⁵⁶Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 22; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 35; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 25.

Wykres 13. Najczęściej realizowane działania w ramach Priorytetu I. Edukacja osób starszych (liczba projektów)⁵⁷

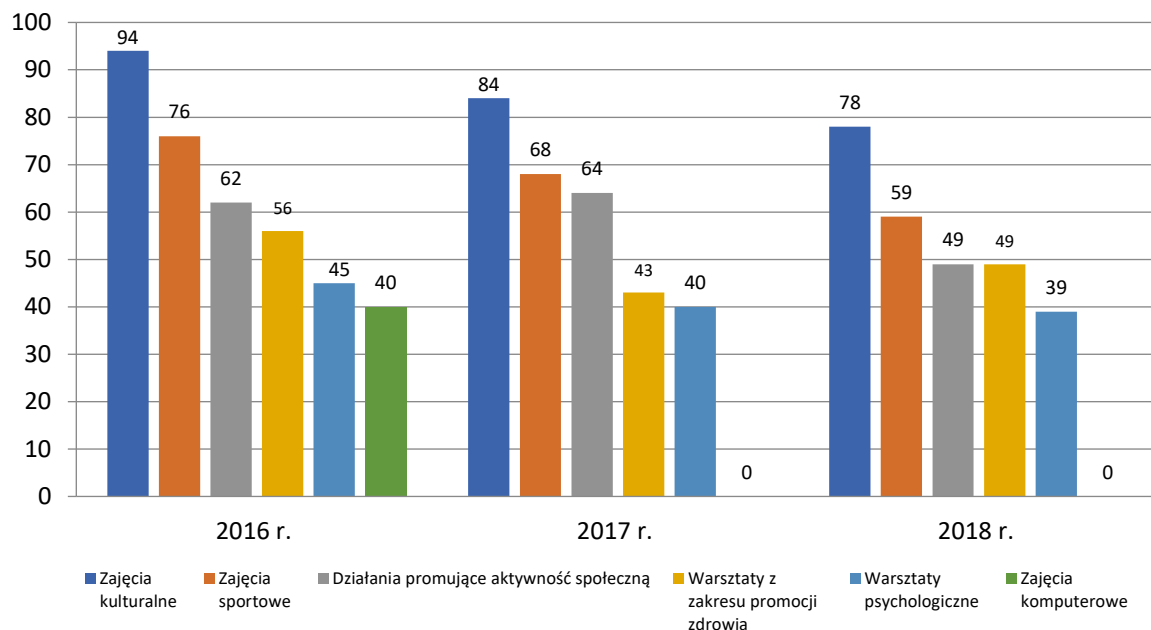

Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Wśród najczęściej realizowanych działań programu ASOS w ramach Priorytetu II. *Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową osób starszych* można wymienić zajęcia kulturalne i artystyczne, zajęcia sportowe, działania promujące aktywność społeczną.

⁵⁷Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 24; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 37; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 27.

Wykres 14. Najczęściej realizowane działania w ramach Priorytetu II. Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową osób starszych (liczba projektów)⁵⁸

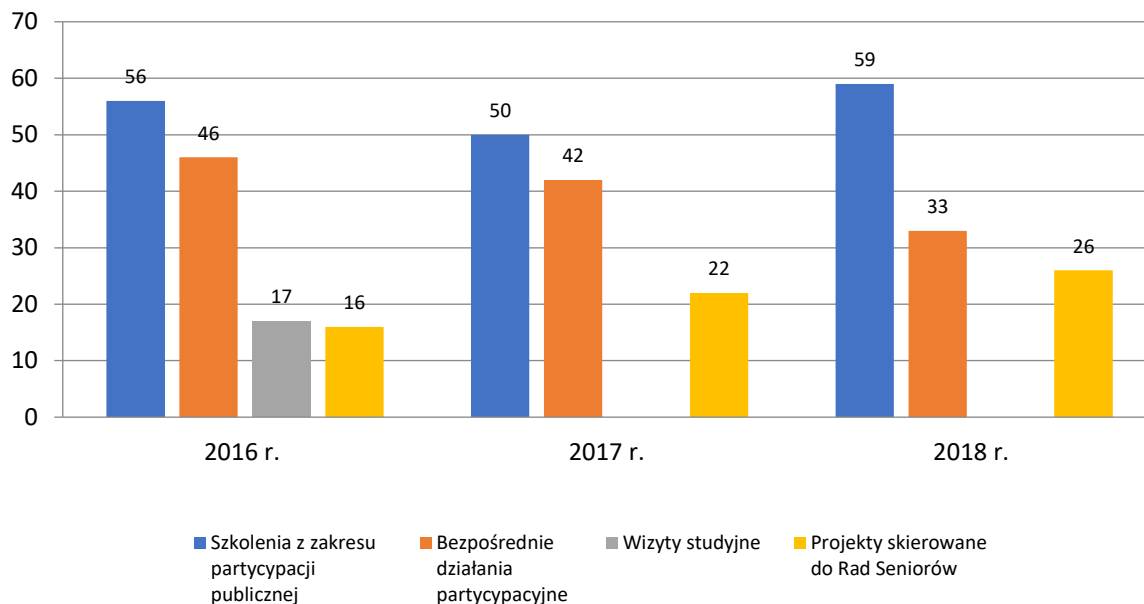
Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Do najczęściej realizowanych działań *Programu ASOS* w ramach Priorytetu III. *Partycypacja społeczna osób starszych* należały szkolenia i warsztaty z zakresu partycypacji publicznej (m.in. animacja lokalna, wolontariat, uczestnictwo w konsultacjach społecznych, przygotowywanie projektów społecznych, wykorzystanie inicjatywy lokalnej, a także organizacja spotkań seniorów z władzami lokalnymi, na których poruszano problematykę uczestnictwa osób starszych w życiu publicznym). Na drugim miejscu znalazły się działania partycypacyjne o charakterze praktycznym (m.in. realizacja inicjatyw lokalnych, przygotowywanie projektów do lokalnych edycji budżetu obywatelskiego, przygotowywanie lokalnych strategii i dokumentów z zakresu polityki społecznej wobec osób starszych, prowadzenie kawiarenek obywatelskich i punktów konsultacji społecznych, organizowanie wydarzeń i imprez skierowanych do osób starszych). W ramach Priorytetu III organizowane były również wizyty studyjne (np. w samorządach gminnych). Organizowano również wsparcie rozwoju Rad Seniorów (w tym działania edukacyjne m.in. z zakresu tworzenia celów, strategii i planów działania Rad Seniorów, wsparcie eksperckie dla Rad w zakresie ich bieżącego

⁵⁸Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 28; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 41; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 29.

działania, opracowanie poradników, dokumentów dotyczących tworzenia i funkcjonowania Rad).

Wykres 15. Najczęściej realizowane działania w ramach Priorytetu III. Partycypacja społeczna osób starszych (liczba projektów)⁵⁹

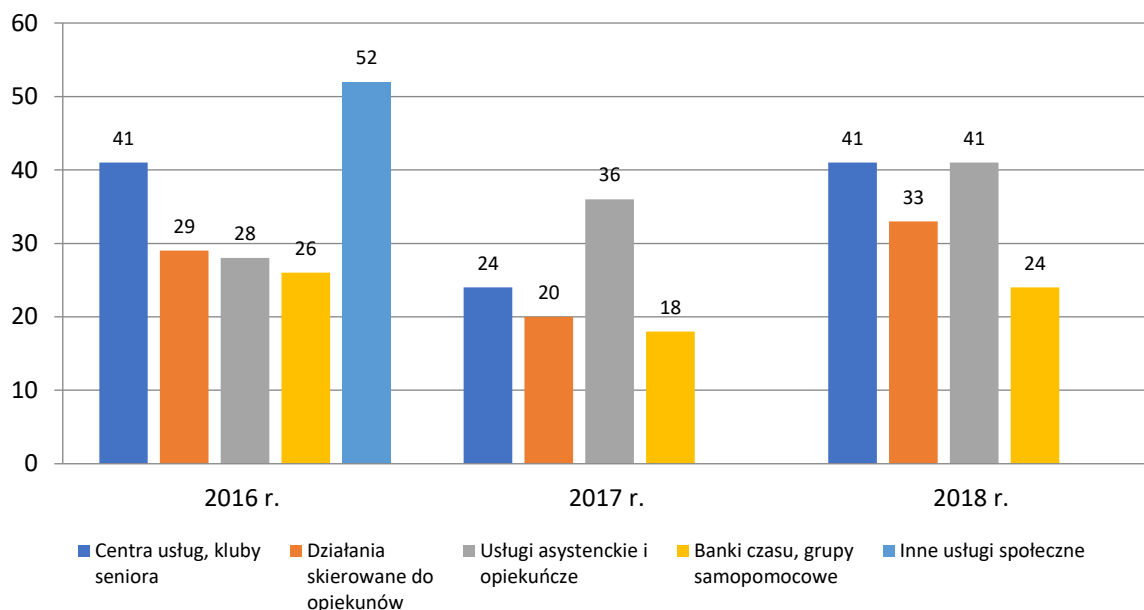

Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Do najpopularniejszych działań w ramach Priorytetu IV. *Usługi społeczne dla osób starszych* w edycjach 2016-2018 *Programu ASOS* należało tworzenie centrów usługi klubów dla seniorów oraz świadczenie usług społecznych w klubach seniorów (w tym usług edukacyjnych, prawnych, finansowych, ruchowych, kulturalnych, turystycznych, krajoznawczych; poradnictwo psychologiczne). W ramach Priorytetu IV świadczone również usługi asystenckie i opiekuńcze dla seniorów. Ponadto prowadzono działania związane ze zwiększeniem potencjału społeczno-zawodowego osób starszych w zakresie świadczenia formalnych i nieformalnych usług opiekuńczych osobom niesamodzielnym, a także prowadzono Banki Czasu, grupy samopomocowe oraz samoorganizujące się (w tym także szkolenia dla lokalnych liderów, warsztaty psychologiczne przygotowujące do świadczenia samopomocy, edukacja społeczna).

⁵⁹Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 32; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 45; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 31.

Wykres 16. Najczęściej realizowane działania w ramach Priorytetu IV. Usługi społeczne dla osób starszych (liczba projektów)⁶⁰

Źródło: opracowanie własne, dane zebrane przez Departament Polityki Senioralnej, MRPiPS

Powyższa analiza danych sprawozdawczych z realizacji *Programu ASOS* wskazuje na kilka tendencji:

- W kolejnych latach obserwujemy malejącą liczbę zarówno składanych ofert jak i dofinansowanych projektów, a co za tym idzie również malejącą liczbę beneficjentów programu.
- Średnio co piąta złożona oferta uzyskała dofinansowanie.
- Na zmniejszanie się liczby dofinansowanych ofert wpływ może mieć utrzymanie łącznej kwoty dotacji w latach 2016-2018 na stałym poziomie, przy rosnących kosztach realizowanych projektów.

⁶⁰Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2016, Warszawa 2017 r., MRPiPS, s. 36; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2017, Warszawa, wrzesień 2018 r., MRPiPS, s. 49; Sprawozdanie z realizacji Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 – rok 2018, Warszawa, wrzesień 2019 r., MRPiPS, s. 33.

- Liczba rokrocznie dofinansowanych ofert oraz liczba beneficjentów znacznie różni się pomiędzy województwami: najwięcej projektów realizowanych jest w województwach o wysokim stopniu urbanizacji, wysokiej liczbie działających organizacji społecznych⁶¹ oraz wysokim wskaźniku aktywności społecznej osób starszych⁶² (mazowieckie, małopolskie, śląskie, wielkopolskie), a najniższa w województwach o niskiej liczbie działających organizacji społecznych o niskiej wartości wskaźnika aktywnego starzenia się (podkarpackie, opolskie, kujawsko-pomorskie). Województwa mazowieckie, śląskie i wielkopolskie są zarazem regionami o największej bezwzględnej licznie osób powyżej 60 roku życia.
- Największa liczba ofert, spośród wszystkich priorytetów Programu ASOS, została dofinansowana w ramach Priorytetu II. *Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową* i IV. *Usługi społeczne dla osób starszych*. Do najczęściej realizowanych tu działań należy zaliczyć zajęcia kulturalne i artystyczne, zajęcia sportowe, działania promujące aktywność społeczną (Priorytet II), a także tworzenie centrów usług i klubów dla seniorów, świadczenie usług społecznych w klubach seniorów (w tym usług edukacyjnych, prawnych, finansowych, ruchowych, kulturalnych, turystycznych, krajoznawczych; poradnictwo psychologiczne) (Priorytet IV).
- Najmniejsza liczba ofert Programu ASOS została dofinansowana w ramach Priorytetu III. *Partycypacja społeczna osób starszych*. Realizowano tu przede wszystkim szkolenia i warsztaty z zakresu partycypacji publicznej (w tym animacja lokalna, wolontariat, uczestnictwo w konsultacjach społecznych, przygotowywanie projektów społecznych, wykorzystanie inicjatywy lokalnej, a także organizacja spotkań seniorów z władzami lokalnymi). W ramach Priorytetu III uczestniczyła rokrocznie największa liczba beneficjentów spośród wszystkich priorytetów.

⁶¹ GUS (2019), Działalność stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych, fundacji, społecznych podmiotów wyznaniowych oraz samorządu gospodarczego i zawodowego w 2018 r. – wyniki wstępne, Warszawa. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/dzialalnosc-stowarzyszen-i-podobnych-organizacji-spoecznych-fundacji-spoecznych-podmiotow-wyznaniowych-oraz-samorzadu-gospodarczego-i-zawodowego-w-2018-r-wyniki-wstepne,3,8.html>

⁶² Perek-Białas J., Zwierchowski J. (2016), Wskaźnik aktywnego starzenia się w ujęciu regionalnym. Opracowanie dla Departamentu Polityki Senioralnej Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa. <https://das.mpips.gov.pl/source/AAI%20w%20ujeciu%20regionalnym%202015.pdf>

Ocena realizacji celów Programu ASOS w świetle danych sprawozdawczych

Sposób oceny stopnia realizacji *Programu ASOS* został przewidziany w opisie samego programu, w którym wskazano 11 wskaźników realizacji celów. Dla celu głównego, jakim jest poprawa jakości życia osób starszych dla godnego starzenia się poprzez aktywność społeczną, określono dwa wskaźniki: *Respondenci w wieku powyżej 60 lat pracujący społecznie w organizacjach obywatelskich* oraz *Dobrowolna praca w organizacjach i poza nimi osób w wieku powyżej 60 lat*. Zgodnie z założeniami *Programu* źródło danych dla wskaźników celu głównego stanowią dane ogólnopolskie publikowane przez CBOS i GUS. Ze względu na ograniczoną reprezentatywność danych dla grupy osób starszych przyjęto wartości szacunkowe wskaźników. Wykonanie pierwszego wskaźnika zgodnie z ostatnimi dostępnymi danymi CBOS⁶³ wyniosło w 2020 r. 39%, przy zakładanej wartości szacunkowej 36% w 2020 r. Wykonanie drugiego wskaźnika w 2015 r.⁶⁴ kształtowało się na poziomie 4% przy zakładanej wartości szacunkowej 6% w 2020 r. Z uwagi na brak aktualnych danych wykazanie realizacji wskaźnika *dobrowolna praca w organizacjach i poza nimi osób w wieku powyżej 60 lat* będzie stwarzało trudności (badanie nie będzie prowadzone w 2020 r.). Jak już wskazywano, wskaźniki przyporządkowane do celu głównego nie są z nim bezpośrednio powiązane i tym samym uniemożliwiają pełną ocenę realizacji celu głównego Programu w przyjętym okresie czasu⁶⁵.

Dla celów szczegółowych *Programu ASOS* ustalono dziewięć wskaźników. Dla edycji 2014-2020 Programu dostępne są wartości wskaźników z lat 2015-2017⁶⁶. Z danych tych wynika, że dla pięciu wskaźników przekroczone wartości docelowe. Mowa tu o: *liczbie nowych słuchaczy* (wskaźnik dla celu szczegółowego nr 1), *liczbie beneficjentów uczestniczących w nowo utworzonych projektach*, *liczbie wolontariuszy biorących udział w projektach* (wskaźnik dla celu szczegółowego nr 3), a także *liczbie beneficjentów nowych usług społecznych oraz nowych form samopomocy* i *liczbie wolontariuszy biorących udział w projektach* (wskaźniki dla celu szczegółowego nr 4). W czterech przypadkach nie osiągnięto zakładanych wartości.

⁶³ Komunikat z badań CBOS Nr 37/2020, Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich, s. 6.

⁶⁴ Ostatnie dostępne dane pochodzą ze Sprawozdania z realizacji Programu ASOS - rok 2015.

⁶⁵ Informacja o wynikach kontroli: Realizacja rządowych programów na rzecz aktywności osób starszych, KPS.430.004.2018, Warszawa 06.06.2019, s. 39.

⁶⁶ Sprawozdania z realizacji Programu ASOS z lat 2015-2017.

Taka sytuacja dotyczyła: *liczby wolontariuszy biorącej udział w projektach* (wskaźnik dla celu szczegółowego nr 1), *odsetka osób w wieku powyżej 60 lat regularnie korzystających z komputera*, *liczby beneficjentów uczestniczących w nowo utworzonych projektach* i *liczby wolontariuszy biorących udział w projektach* (wskaźniki dla celu szczegółowego nr 2). W Tabeli 1. przedstawiono szczegółowe dane na temat wykonania wskaźników dla celu głównego i celów szczegółowych Programu ASOS. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku celu głównego, przyjęte w Programie wskaźniki odnoszące się do celów szczegółowych nie wykazują z nimi bezpośredniego powiązania. Przykładowo - wskaźnik dotyczący *liczby nowych słuchaczy* nie odzwierciedla stanu jakości oferty edukacyjnej dla osób starszych (cel szczegółowy nr 1). Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku *liczby wolontariuszy biorących udział w projektach* - wartość ta nie wskazuje na działania, które służą realizacji poszczególnych celów szczegółowych. Z uwagi na przyjęcie nieprecyzyjnych lub nieadekwatnych wskaźników celów monitorowanie ich realizacji jest utrudnione lub niekiedy wręcz niemożliwe. Jak wcześniej wskazano w raporcie NIK rzetelna ocena stopnia osiągnięcia celu Programu wymaga zmiany wskaźników, które umożliwią ich prosty pomiar⁶⁷.

Tabela 13. Realizacja wskaźników dla celu głównego i celów szczegółowych Programu ASOS

Cele	Wskaźniki/mierniki celów	Wartość bazowa	Szacunkowa wartość docelowa (2020 r.)	Wartość osiągnięta wg ostatnich dostępnych danych	Źródło danych wskaźnika
Cel główny: Poprawa jakości i poziomu życia osób starszych dla godnego starzenia się poprzez aktywność społeczną	Respondenci w wieku powyżej 60 lat pracujący społecznie w organizacjach obywatelskich*	29% (2012)**	36%**	39%** ⁶⁸ (2020)	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Aktywność społeczna w organizacjach obywatelskich (Komunikat z badań CBOS Nr 37/2020, Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich)
	Dobrowolna praca w organizacjach i poza nimi osób w wieku powyżej 60 lat *	3% (2003)**	6%**	4% (2015)	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Sprawozdanie z realizacji Programu ASOS - rok 2015
Cel szczegółowy: 1. Zwiększenie różnorodności i poprawa jakości oferty edukacyjnej dla osób starszych	Liczba nowych słuchaczy	20 tys. (2012)	120 tys.	400,3tys.****	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Sprawozdania z realizacji Programu ASOS z lat 2015-2017
	Liczba wolontariuszy biorąca udział w projektach	1 tys. (2012)	6 tys.	4,3 tys.****	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Sprawozdania z realizacji Programu ASOS z lat 2015-2017

⁶⁷ Informacja o wynikach kontroli: Realizacja rządowych programów na rzecz aktywności osób starszych, KPS.430.004.2018, Warszawa 06.06.2019, s. 40-41.

⁶⁸ Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich, Komunikat z badań nr 37/2020, CBOS., s. 6.

Cel szczegółowy: 2. Tworzenie warunków dla integracji wewnątrz- i międzypokoleniowej osób starszych przy wykorzystaniu istniejącej infrastruktury społecznej	Odsetek osób w wieku powyżej 60 lat regularnie korzystających z komputera *	11%*** (2011)	16%***	14,7% (2017)	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Społeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2007–2011, Sprawozdanie z realizacji Programu ASOS - rok 2017
	Liczba beneficjentów uczestniczących w nowo utworzonych projektach	24 tys. (2012)	140 tys.	98,8 tys.****	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Sprawozdania z realizacji Programu ASOS z lat 2015-2017
	Liczba wolontariuszy biorących udział w projektach	1,8 tys. (2012)	11 tys.	9,4 tys.****	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Sprawozdania z realizacji Programu ASOS z lat 2015-2017
Cel szczegółowy: 3. Rozwój zróżnicowanych form aktywności społecznej, w tym upowszechnianie wolontariatu, partycypacji w procesach decyzyjnych, w życiu społecznym, w tym udział osób starszych w kształtowaniu polityki publicznej	Liczba beneficjentów uczestniczących w nowo utworzonych projektach	3 tys. (2012)	18 tys.	149,5 tys.****	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Sprawozdania z realizacji Programu ASOS z lat 2015-2017
	Liczba wolontariuszy biorących udział w projektach	170 (2012)	1 tys.	2,7 tys.****	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Sprawozdania z realizacji Programu ASOS z lat 2015-2017
Cel szczegółowy: 4. Zwiększenie dostępności, podniesienie jakości usług społecznych oraz wspieranie działań na rzecz samopomocy	Liczba beneficjentów nowych usług społecznych oraz nowych form samopomocy	900 (2012)	5 tys.	32,4 tys.****	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Sprawozdania z realizacji Programu ASOS z lat 2015-2017
	Liczba wolontariuszy biorących udział w projektach	80 (2012)	400	4,2 tys.****	Załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. (poz. 52), Sprawozdania z realizacji Programu ASOS z lat 2015-2017

* Wartości szacunkowe, ze względu na ograniczoną reprezentatywność danych dla grupy osób w wieku 60–69 lat.

**Dane odnoszą się do osób w wieku 65+.

***Dane odnoszą się do osób w wieku 64–75 lat.

**** Łączna wartość osiągnięta dla edycji 2015-2017.

Aktywność społeczna starszych Polaków wzrasta, co odzwierciedlają zarówno regularnie publikowane dane statystyki publicznej⁶⁹, jak i wskaźniki zaproponowane w *Programie ASOS*, dla większości których już w połowie realizacji *Programu* została osiągnięta zamierzona wartość docelowa. Można przypuszczać, że realizacja programu na rzecz aktywności osób starszych jest powiązana z ogólnym wzrostem aktywności seniorów, w tym w szczególności przyczynia się do realizacji aktywności na polu edukacyjnym, ale też i aktywności na polu działań charytatywnych, chociaż w dostępnych statystykach brak jest

⁶⁹ Wg danych GUS udział osób w wieku 60-69 lat w kształceniu formalnym, pozaformalnym lub nieformalnym wzrósł z 19,5% w 2011 r. do 26,5% w 2016 r., a udział osób w wieku 65-74 lata korzystających codziennie z komputera wzrósł z 25,3% do 27,9% w latach 2017-2018 (GUS 2020, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 r.*, Warszawa)

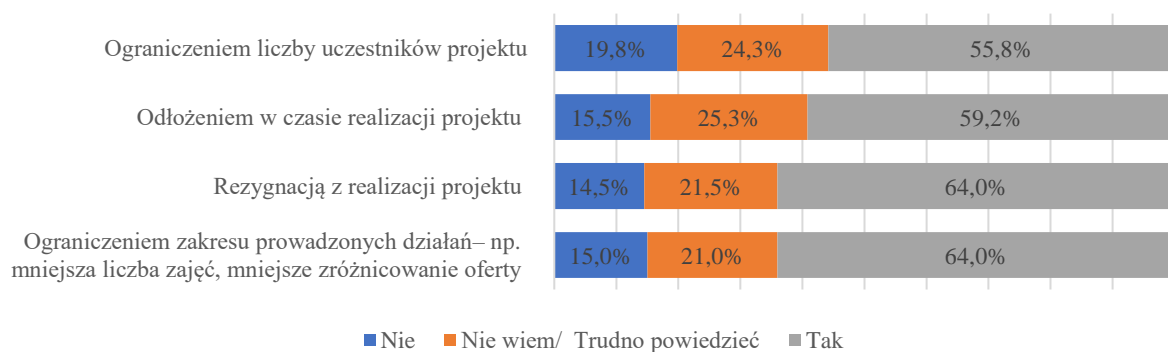
bezpośredniego powiązania między wartościami wskaźników celu głównego a podejmowanymi w ramach programu działaniami.

Kontynuując program należy zaplanować wskaźniki w sposób bezpośrednio powiązany z realizowanymi rodzajami aktywności, a ich wartość docelową określić biorąc pod uwagę dynamikę danych historycznych z wcześniejszych edycji *Programu ASOS*. Wskaźniki odnoszące się do celów szczegółowych winny być rokrocznie monitorowane w oparciu o dane sprawozdawcze z realizowanych projektów.

Ocena skuteczności działań wdrażanych w ramach celów szczegółowych Programu ASOS w świetle badań terenowych

We wcześniejszych rozdziałach analizie poddano dokumenty projektowe (sprawozdania z realizacji *Programu ASOS*), natomiast poniżej przedstawione są wyniki analiz na podstawie danych z badań terenowych, w trakcie których pozyskano opinie zarówno przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach *Programu ASOS* (badania ilościowe) jak też bezpośrednich uczestników tych przedsięwzięć (badania jakościowe). Rozpoczynając opis uzyskanych wyników warto podkreślić, że w świetle zrealizowanego badania dominuje opinia, że **projekty, które zaistniały dzięki Programowi ASOS nie zostałyby zainicjowane lub odbyłyby się w ograniczonej formie gdyby nie otrzymane wsparcie finansowe**.

Wykres 17. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy gdyby nie udało się pozyskać dofinansowania, to skutkowałyby to: | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

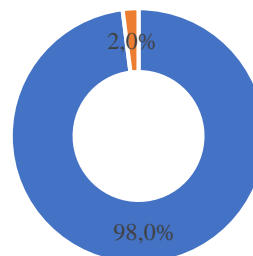

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Badane podmioty pozytywnie oceniają rezultaty zrealizowanych projektów. Wedle przytoczonych opinii organizatorów zdecydowana **większość (98%) przedsięwzięć zakończyła się sukcesem** i projekty osiągnęły planowane poziomy wskaźników. Nie oceniano natomiast faktycznej realizacji wskaźników dla każdego badanego podmiotu.

Większość projektów realizowanych było **samodzielnie przez podmioty mające doświadczenie w prowadzeniu działań** zbieżnych z tymi, które wdrożono przy wsparciu Programu ASOS.

Wykres 18. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy projekt osiągnął zakładane rezultaty określone poprzez przyjęte poziomy wskaźników wskazanych w Ofercie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

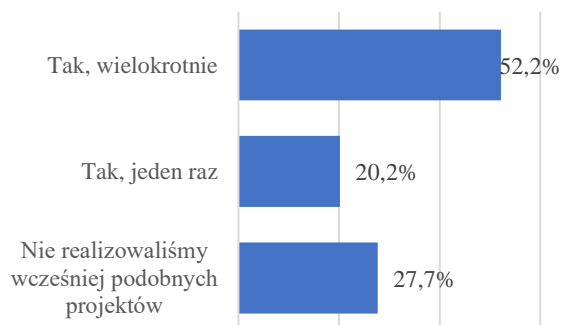
- Tak, wszystkie wskaźniki osiągnęły co najmniej zakładane we wniosku wartości
- Nie wszystkie wskaźniki osiągnęły zakładane minimalne wartości

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Warto podkreślić, że pytanie kierowane do organizatorów doprecyzowano wskazując, że zbieżność ma odnosić się nie tylko do ogólnych założeń Programu ASOS, ale też konkretnego priorytetu w ramach, którego organizacja prowadziła swoje działania. Nie weryfikowano jednak rzeczywistej znajomości celów przez organizatorów zajęć, a jedynie pytano ich o postrzeganie realizacji ogólnych celów *Programu ASOS* i wpisywanie się realizowanych przedsięwzięć w te cele w ich opinii.

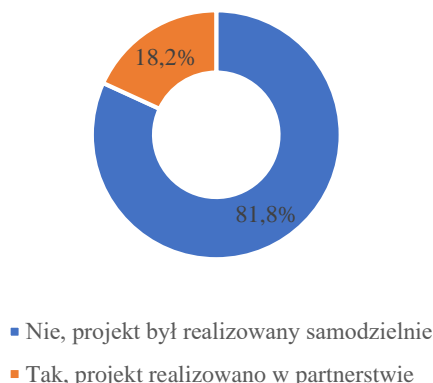
Przedsięwzięcia były przeważnie **prowadzone bez wsparcia podmiotu partnerskiego, ale wśród respondentów dominowały przedsięwzięcia prowadzone przez organizacje mające już doświadczenie** w organizacji zblizonych pod względem celu i charakteru działań.

Wykres 19. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wcześniej (przed realizacją projektu w ramach programu ASOS) realizowali Państwo projekty obejmujące działania zbieżne z Priorytetem: | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 20. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy projekt był prowadzony w partnerstwie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Powyższa obserwacja wskazuje, że realizowane **projekty nie były zdarzeniami incydentalnymi w biografii danych organizacji**, ale wpisały się w szerszy kontekst i formułę ich funkcjonowania. Potwierdza to także fakt, że większość z ankietowanych przedstawicieli organizacji deklaruje, że po zakończeniu projektów **kontynuują one podjęte w trakcie w ASOS działania**. Zbliżone przedsięwzięcia prowadzone są co prawda **przeważnie w mniejszym zakresie** niemniej są kontynuowane. Trwałość jest więc zapewniana dwojako: poprzez ponowne aplikowanie o realizację projektu w ramach Programu ASOS lub poprzez prowadzenie działań własnych w podobnym kierunku co w trakcie realizacji projektu, ale zazwyczaj o zmniejszonym zakresie bądź to w odniesieniu do liczby beneficjentów, bądź do zakresu podejmowanych aktywności.

Wykres 21 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy po zakończeniu trwania projektu Organizacja kontynuuje podjęte w trakcie w ASOS działania? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

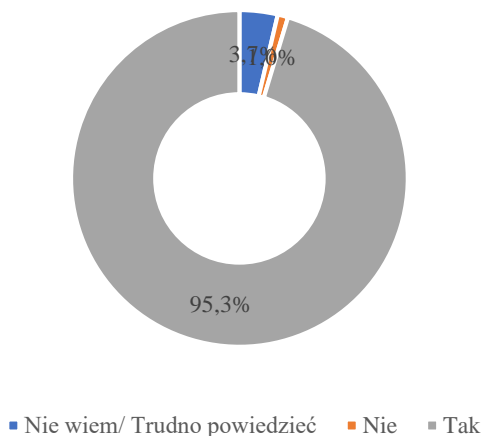
Wykres 22 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie jest źródło ich finansowania? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

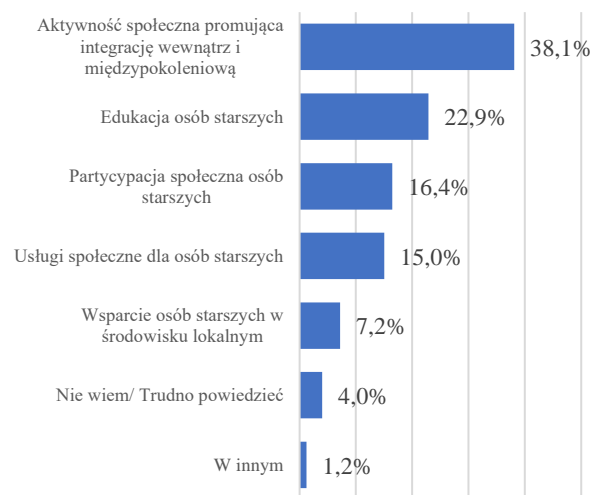
Pozytywną ocenę udziału w Programie ASOS pośrednio potwierdza obserwacja, że niemal wszystkie ankietowane podmioty deklarują chęć ponownego przystąpienia do Programu i aplikacji o środki na przyszłe przedsięwzięcia głównie w obszarze aktywizacji społecznej i promocji integracji wewnątrz i międzypokoleniowej, jak też edukacji osób starszych.

Wykres 23 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy, gdyby była taka możliwość, Organizacja rozważałaby ponowne wystąpienie w konkursie ASOS? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 24 Rozkład odpowiedzi na pytanie: W którym obszarze tematycznym? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Większość z objętych badaniem przedsięwzięć zakończyła się sukcesem i analizowane projekty osiągnęły planowane poziomy monitorowanych wskaźników.

Większość z podmiotów realizujących projekty w ramach Programu ASOS to organizacje mające doświadczenie we współpracy z seniorami jak też w prowadzeniu przedsięwzięć zbieżnych tematycznie z tymi, które prowadziły przy wsparciu Programu ASOS.

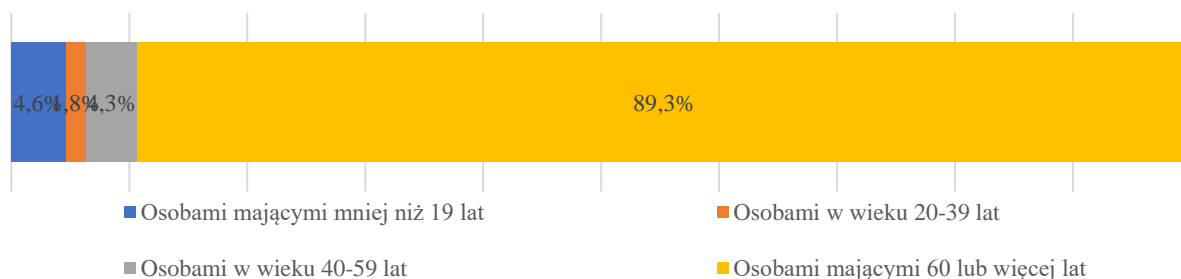
Większość projektów realizowana była samodzielnie przez organizacje pozarządowe, bez wsparcia podmiotów partnerskich.

Projekty, które zorganizowane w ramach Programu ASOS nie zostałyby zainicjowane lub odbyłyby się w ograniczonej formie gdyby nie otrzymane wsparcie finansowane. Należy zatem uznać, że Program miał istotny charakter inicjujący liczne przedsięwzięcia na poziomie lokalnym.

Działania wdrażane w ramach Programu ASOS

Zgodnie z założeniami *Programu ASOS* zdecydowaną większość odbiorców bezpośrednich projektów stanowili seniorzy. **Blisko 90% uczestników projektów stanowiły osoby mające 60 lub więcej lat.** Analizując wartość stworzonej oferty należy zatem wyjść od potrzeb tej właśnie grupy uczestników.

Wykres 25 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Proszę oszacować w % jaka część odbiorców (bezpośrednich uczestników do których adresowane były działania) projektu była: | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

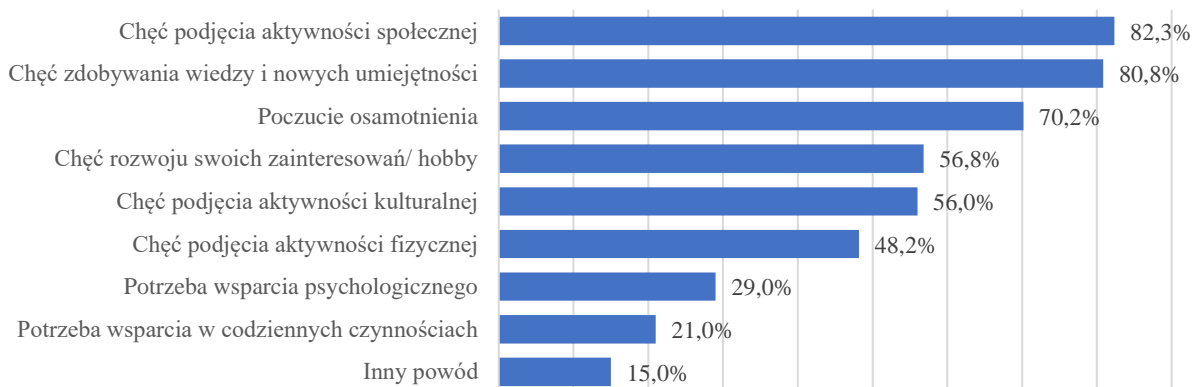

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Analiza opinii realizatorów wskazuje na dwie główne grupy potrzeb, których chęć zaspokojenia skłoniła seniorów do uczestnictwa w zorganizowanych przedsięwzięciach. Przede wszystkim

są to **potrzeby o charakterze społecznym** związane z poszukiwaniem przestrzeni i okazji do nawiązania realizacji z innymi ludźmi. Drugą równie ważną motywacją jest pragnienie podejmowania **aktywności intelektualnej, chęć zdobywanie wiedzy, nowych umiejętności i rozwój dotychczasowych** jak też poszukiwanie nowych pasji.

Wykres 26 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie są najważniejsze powody dla których seniorzy uczestniczyli w zajęciach oferowanych w ramach programu ASOS? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Te pozornie odmienne motywacje mają w istocie wspólny mianownik jakim **jest potrzeba aktywności i rozwoju**. Odpowiedzą na te potrzeby była dla około połowy badanych podmiotów realizacja zróżnicowanych form aktywności społecznej, tworzenie warunków do integracji międzypokoleniowej, realizacja aktywności o charakterze edukacyjnym. Rzadziej realizowane były aktywności o charakterze wolontariatu oraz działania nakierowane na realizację usług społecznych, samopomoc seniorów i samoorganizację. Wyniki te potwierdzają obserwację, że stosunkowo prostsze w organizacji, ale też i cieszące się dużym zainteresowaniem seniorów są aktywności w sferze edukacji, która realizowana jest na różnych polach (kulturalnym, szkoleniowym, edukacji cyfrowej, itp.). Zarówno wolontariat jak i usługi na rzecz innych są trudniejsze w realizacji. Jedną z barier jest potrzeba większego, aktywnego zaangażowania po stronie samych seniorów, którzy są nie tylko odbiorcami, ale i dawcami usług na rzecz innych. Jednocześnie oba te rodzaje działań wymagają większej samoorganizacji, choć prowadzone są przez liderów.

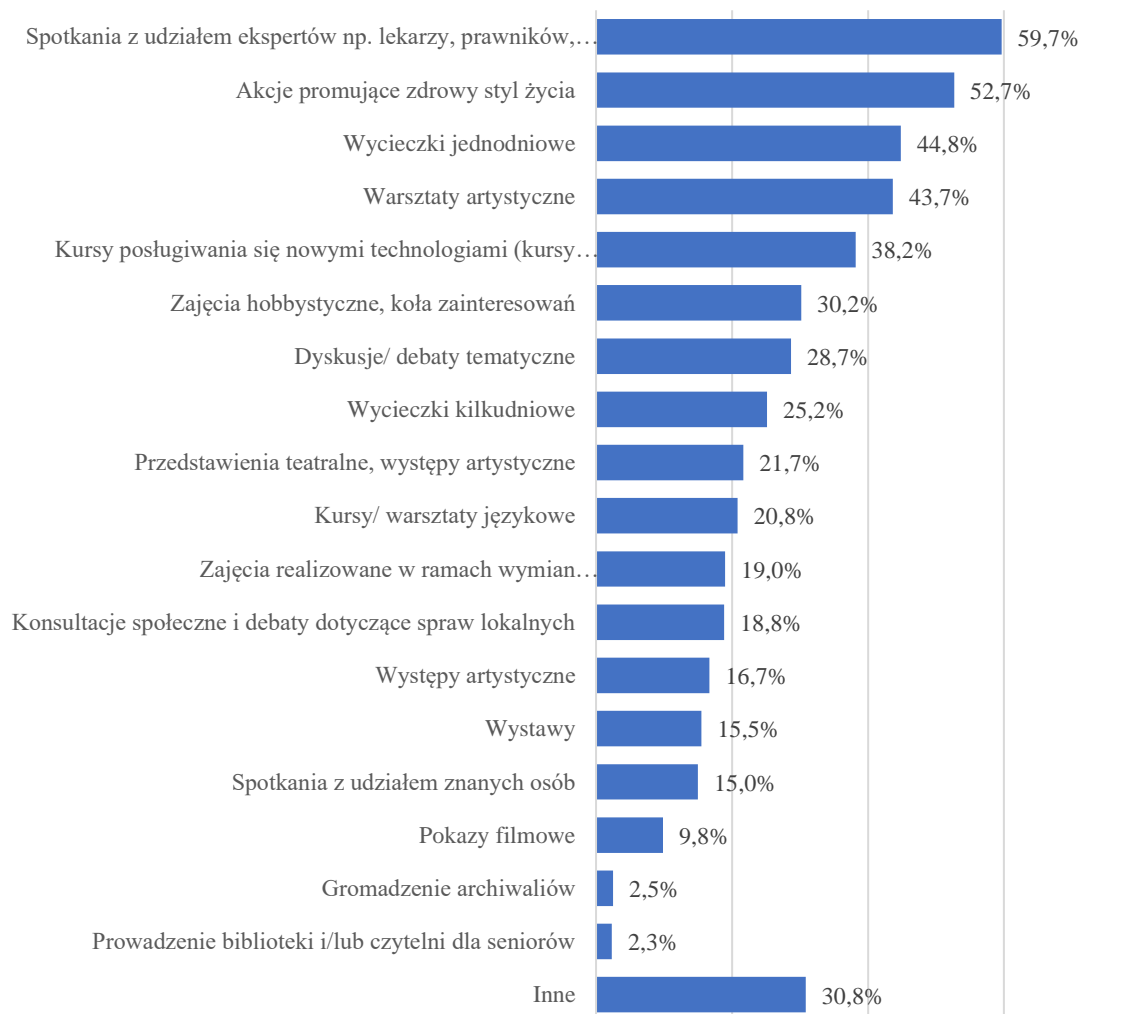
Wykres 27 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jaki typ działań obejmował projekt? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Spektrum działań podejmowanych w ramach wsparcia w projektach finansowanych z programu ASOS jest bardzo szerokie, koncentrując się na aspektach aktywizacji poprzez partycypację we wspólnych przedsięwzięciach o charakterze edukacyjnym i organizacji czasu wolnego. Obejmuje zarówno spotkania z ekspertami, wycieczki jedno i kilkudniowe, warsztat, zajęcia sportowe i artystyczne. Jest to zatem oferta odpowiadająca na potrzeby ducha jak i ciała, umożliwiającą naukę, ale także aktywny sportowy wypoczynek.

Wykres 28 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakiego rodzaju działania podejmowano w ramach projektu? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Zróżnicowanie oferty w świetle wypowiedzi uczestników jest niezwykle ważne, ponieważ z jednej strony pozwala odpowiedzieć na różne preferencje uczestników, a jednocześnie minimalizuje ryzyko rezygnacji uczestników z powodu monotonii oferty.

W środy także w ośrodku sportu i rekreacji można było ćwiczyć Zoombę Gold, też pod kierunkiem wykwalifikowanego instruktora. W środy także odbywał się język angielski dla zainteresowanych. W czwartek druga część, ta część basenowa, mogła brać udział w zajęciach karate. W czwartki także miała swoje spotkania grupa grająca w tenisa. W czwartki też spotykał się chór. I w czwartki też odbywały się wyjazdy na solanki. W piątki zajęcia artystyczne w naszym domu pomocy społecznej. Razem z pensjonariuszami tworzymy taka grupę Duet DPS-owsko uniwersytecką. I wystawiamy różne teatryki. Takie i kabaretowe, ale także na jasełka, na Boże Narodzenie. Także wspólnie z pensjonariuszami tego domu pomocy. I w piątki także raz w miesiącu odbywały się warsztaty

kulinarne. A poza tą aktywnością taka tygodniową, wyjeżdżamy do teatru i muzycznego do Gdańska i do dramatycznego w Elblągu. Do Torunia, także na koncerty, do Jordanki. Nas jest około 150. Jak na takie małe miasto to sporo seniorów jakby zagospodarowujemy

Uczestniczka projektu ASOS

Warto także zwrócić na bardzo istotny w wielu działaniach komponent wymiany i integracji międzypokoleniowej. Część organizacji pracujących z seniorami **sytuuje misję integracji seniorów z młodszymi pokoleniami, jako filar swojej działalności**. Rozdysponowują one swoje moce i środki pomiędzy różne pokolenia, kierując np. większość (70%) swojej oferty w kierunku osób w wieku 50+/60+, a resztę oferując dzieciom i osobom dorastającym. W ten sposób tworzą inicjatywy łączące pokolenia. Takie rozwiązania są przydatne np. w sytuacjach gdy organizowane są wyjazdy. Duża grupa seniorów, dzięki uczestnictwu młodzieży może liczyć na pomoc i opiekę podczas podróży, wsparcie w trakcie pokonywania większych niż zwykle odległości pieszo, czy szybką reakcję i opiekę na wypadek zdarzeń losowych, zasłabnięć, drobnych wypadków. Do takich celów angażowani są wolontariusze.

Z kolei, z drugiej strony, organizowane są także spotkania z młodzieżą i dziećmi, w trakcie których osoby starsze **mogą przekazać młodym pokoleniom swoje tradycje i wiedzę**. Omawiane są praktykowane od lat sposoby obchodzenia Świąt i różnych ważnych okazji – kulinaria, kultura i rytuały z tym związane. Jest to zatem wymiana obopólna – z jednej strony dzielenie się wiedzą o świecie i doświadczeniami, a z drugiej wspieranie na poziomie trudności związanych z czynnościami dnia codziennego. Z punktu widzenia kształtującej się mentalności młodych osób, taka forma działania jest bardzo korzystna w rozwijaniu empatii i poczucia odpowiedzialności za innych. Otwiera się także droga do nawiązywania ponad pokoleniowego porozumienia, odkrywania nowych znajomości, poznania perspektywy osób będących w skrajnie odmiennej sytuacji życiowej. Jest to bardzo rozwijające doświadczenie dla młodych ludzi i ogromna pomoc w życiu codziennym dla seniorów.

spotykamy się z młodzieżą, tak od 13 tak do 20 roku przychodzą do nas. Razem się integrujemy, bierzemy udział w różnych zajęciach wie pani, z nimi. W takich rękodzielach, jak robimy różne te, no rzeczy. Tak jak na przykład świąteczne, to choinki, stroiki świąteczne, bombki. A to różne takie kwiaty, na przykład kwiaty to właśnie z tą młodzieżą żeśmy robili do palmy wielkanocnej. Różne kwiaty takie tego, drzewka szczęścia. No różności się robi, wie pani. Nawet dzieci przychodzą z przedszkola, integrujemy się z nimi. To na dzień dziecka było... dzień babci i dziadka oni przyszli do nas, a my w zamian daliśmy im breloczki swojej roboty. Takie kolorowe breloczki misiaczki, pieski, kotki takie fajne na tym. Także jak to się mówi.....integrujemy się właśnie z dziećmi z młodzieżą

Spośród działań, które cieszą się największym zainteresowaniem i popularnością, organizatorzy często wybierają takie które można powtórzyć. W wywiadach często pojawiały się głosy, że najbardziej interesujące dla seniorów są wyjazdy oraz aktywności związane z ofertą kulturalną. Takie działania są z kolei wzmacniane przez organizatorów w kolejnych edycjach programu. Można więc powiedzieć, że oferta wsparcia na bieżąco jest dopasowywana do potrzeb uczestników. **W wywiadach nie pojawiały się głosy mówiące o tym, że wsparcie jest niedopasowane lub nieadekwatne.** Wydarzenia, aktywności i atrakcje spotykają się z **bardzo pozytywnym odzewem w społeczności seniorów.** Można więc powiedzieć, że dobra oferta wyjściowa jest dodatkowo udoskonalana poprzez zdobyte doświadczenia i informacje zwrotne od samych użytkowników.

Zdecydowana większość uczestników projektów organizowanych w ramach Programu ASOS to seniorzy.

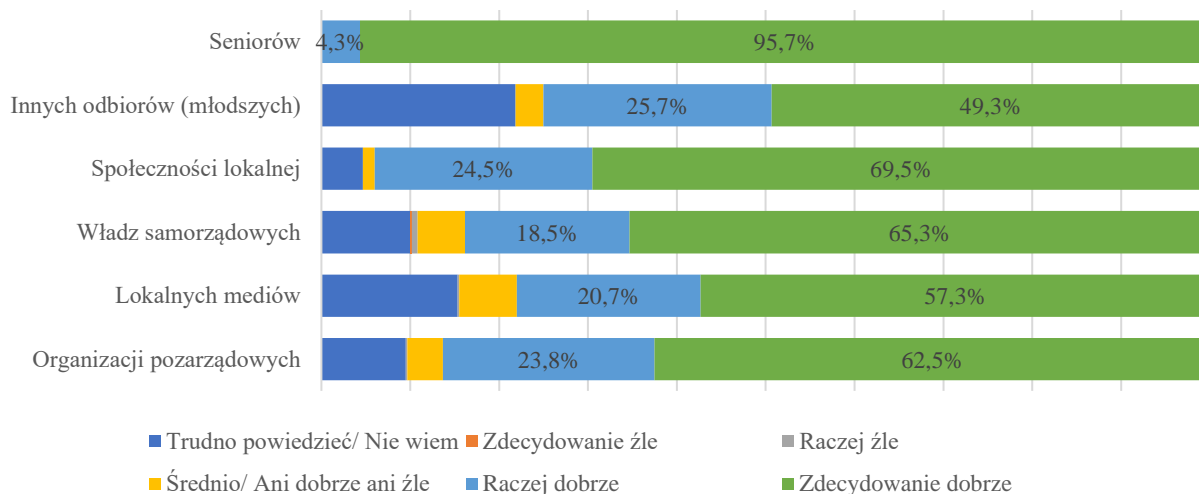
Dominują dwie grupy motywacji skłaniających seniorów do uczestnictwa w zajęciach i aktywnościach oferowanych w ramach Programu ASOS: potrzeby o charakterze społecznym związane z poszukiwaniem przestrzeni i okazji do nawiązania realizacji międzyludzkich oraz dążenie do aktywności intelektualnej, chęć zdobywania wiedzy i umiejętności.

Spektrum działań oferowanych w projektach ASOS jest bardzo szerokie i obejmuje zarówno aktywności intelektualne i edukacyjne, jak też sportowo-rekreacyjne, krajoznawcze. Poza wsparciem z założenia mającym charakter indywidualny (np. doradztwa, wsparcie prawne/konsultacje lekarskie) pozostałe aktywności są realizowane w grupach jedno lub wielopokoleniowych.

W świetle uzyskanych wyników należy stwierdzić, że wsparcie oferowane przez organizacje prowadzące projekty w ramach Programu ASOS jest adekwatne i dopasowane do potrzeb seniorów.

Jak wskazano wcześniej działania podejmowane w ramach Programu ASOS **sprzyjają aktywności i integracji społecznej seniorów**. Oferta ta jest zdecydowanie pozytywnie odbierana o czym świadczą zarówno wypowiedzi samych uczestników jak też obserwacje przedstawicieli podmiotów realizujących projekty.

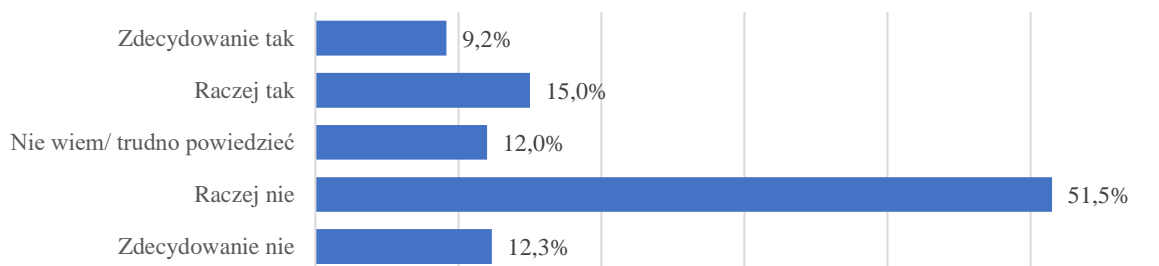
Wykres 29 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Z jakim odbiorem spotykały się działania realizowane w ramach projektu wśród: | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Warto także zauważyć, że w opinii badanych gdyby nie przedsięwzięcia, które zostały w środowiskach lokalnych zrealizowane **seniorzy najprawdopodobniej nie podejmowałyby** podobnych aktywności.

Wykres 30 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy w Pana/ Pani opinii seniorzy korzystający z oferty dostępnej w ramach realizowanego przez Państwa projektu podejmowałyby zbliżone aktywności samodzielnie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

To istotny wątek wskazujący, że projekty w ramach Programu ASOS stworzyły szanse, które bez tych konkretnych przedsięwzięć by nie zaistniały. Istotną kwestią, podkreślaną w wywiadach, jest m.in. **aspekt logistyki i organizacji proponowanych aktywności**.

Rozwiązania grupowe, zaaranżowane wcześniej przez specjalistów, powodują, że seniorzy mogą brać udział w działaniach, które w pojedynkę byłby niemożliwe do realizacji. Brak dostępu do transportu, trudność w opanowaniu pracy z komputerem w Internecie, czy odpłatność niektórych atrakcji powoduje, że samodzielne podejmowanie aktywności społecznych, poza domem w ramach wolnego czasu bywa bardzo utrudnione. Kolejną kwestią, związaną z omawianym problemem, jest **aspekt psychologiczny działań – konieczność zmobilizowania swoich zasobów i podjęcie inicjatywy**. Zgodnie z powiedzeniem „w grupie różniej” wielu respondentów podkreślało, że gdyby nie wsparcie domów czy klubów seniora, nie pomyśleliby oni o dodatkowych sposobach na spędzanie wolnego czasu. Seniorzy organizują się w grupki koleżeńskie aby wzajemnie motywować się do udziału w organizowanych inicjatywach. Transport autokarowy lub za pośrednictwem busów powoduje, że mogą dotrzeć do miejsc, które są dla nich niedostępne na co dzień.

Dlatego że czujemy się potrzebni, czujemy że rozwijamy swoje życie. Można rozwijać swoje pasje, nie ma możliwości indywidualnego wyjazdu gdzieś do jakiegoś innego miasta, bo to jest dla wielu osób po prostu niemożliwe. A tu w grupie, w gromadzie czy dzięki wyjazdowi autobusem, czy indywidualna grupka tylko jechała busem, to było możliwe

Uczestniczka projektu ASOS

W zależności od miejscowości z jakiej pochodzą respondenci aktywności jest więcej lub mniej, jednak w ocenie respondentów proponowane rozwiązania są dobrze przemyślane i dopasowane do potrzeb uczestników. Przyczynia się do tego fakt, że niejednokrotnie sami zainteresowani **często angażują w tworzenie oferty zajęć** i innych atrakcji w projektach. Takie głosy przejawiały się w wypowiedziach biorących udział w badaniu respondentów – beneficjentów programu, a także czasami jednocześnie organizatorów wydarzeń. Ta generalna satysfakcja z oferty zajęć i aktywności oraz dobre dopasowanie jej do użytkowników końcowych wynika z faktu, że osoby w wieku senioralnym mają wyjątkową zdolność do wyrażania i pielęgnowania radości z codziennych doświadczeń. Są w miejscu swojego życia, w którym doceniają każdą „dodaną wartość” jaka ich spotyka. Poza zwykłą codziennością, w której zmagają się często z problemami natury zdrowotnej czy też finansowej, **dodatkowe aktywności proponowane w ramach projektów są czymś wyjątkowo atrakcyjnym**. Można użyć określenia, że ta grupa społeczna czerpie całymi garściami z okazji jakie otwierają się przed nimi w ramach projektów organizowanych z dofinansowania w ramach programu ASOS. Błędem byłoby stwierdzenie, że wysoki poziom zadowolenia z projektów wynika z małych oczekiwań – jest to raczej kwestia

mentalności osób starszych. Bardzo często doceniających rzeczy, które dla osób w wieku produkcyjnym wydają się czymś zwykłym, czymś na co nie ma czasu lub czymś czego mają w nadmiarze. Stąd refleksja niezwyklej „wdzięczności” w wypowiedziach tej analizowanej w badaniu grupy - zarówno w sensie doceniania przez seniorów okazji jakie pojawiają się w ich życiu, ale także (i może w największym stopniu) w rozumieniu cnót i wartości jakie te osoby wnoszą w życie społeczności, swoich rodzin, przyjaciół i innych ludzi.

Zresztą miały również taki projekt, gdzie do 50. 40+, 30+. No to zdecydowanie frekwencje było, ciężko to zorganizować. Natomiast z seniorami, cokolwiek zorganizują jest pełno chętnych. Wszyscy chcą i się angażują. Taka jest różnica między pokoleniem średnim, a starszym

Uczestniczka projektu ASOS

Projekty i aktywność to także zapobieganie stygmatyzacji, wykluczeniu społecznemu, izolacji. To otwieranie **nowych ścieżek kontaktu ze światem**, które owocują dając seniorom poczucie sensu i otwierając im ponownie drzwi do uczestnictwa w życiu społeczności. Bardzo często w wyniku działań podejmowanych w ramach dofinansowywanych projektów seniorzy **poprawiają swoje kompetencje społeczne, stan zdrowia pod względem psychologicznym, co przekłada się na ich ogólne zdrowie i satysfakcję z życia**. W takim położeniu są oni dużo bardziej przygotowani do pełnienia ważnych ról w relacji ze swoją rodziną, dziećmi i wnukami.

Działania podejmowane w ramach Programu ASOS sprzyjają aktywność i integracji społecznej seniorów.

Najprawdopodobniej seniorzy nie podejmowaliby samodzielnie aktywności, które realizują w ramach projektów ASOS.

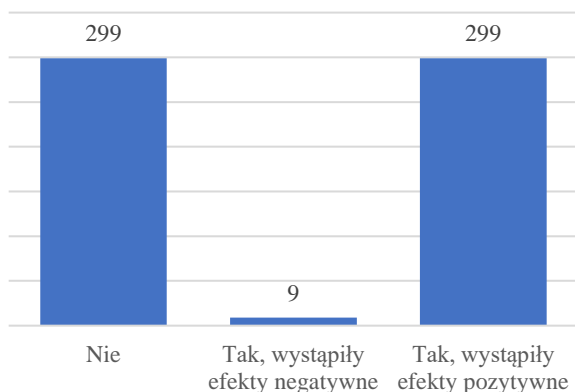
Projekt w ramach Programu ASOS znacznie ułatwiają podejmowanie działań społecznych czy kulturalnych przez seniorów: dają poczucie bezpieczeństwa, ale rozwiązują także wyzwania związane z organizacją i logistyką niektórych aktywności.

Istotne znaczenie ma fakt, że działania podejmowane w ramach ASOS-a pozwalają przełamać barierę mentalną - podjąć nowe wyzwania w grupie innych seniorów, osób podobnych, mających zbliżone możliwości, nadzieje i obawy.

Opis pozytywnych efektów działań nie może jednak pominąć szerszego spektrum skutków procesów jakie zainicjowały projekty realizowane w ramach Programu ASOS. O ile światło zgromadzonych danych należy przyjąć, że rezultaty projektów odpowiadały zakładanym celom to dużą część ankietowanych wskazała także na efekty, który obserwują nawet po zamknięciu projektów, zarówno te pozytywne – opisane powyżej – jak i negatywne.

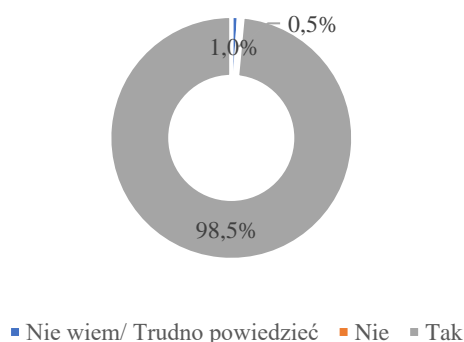
Napotkane w trakcie realizacji projektów problemy, choć nieliczne, wskazano kilkakrotnie. Podnoszone negatywne zjawiska dotyczyły głównie trudności o charakterze organizacyjnym i logistycznym np. związanych z rekrutacją wystarczającej liczby uczestników, czy obciążeniem związanym z rozliczeniem projektu. Warty uwagi jest także fakt, że w jednym z przypadków wskazano, że władze samorządowe **obniżyły dotacje na działanie aktywizujące seniorów** uznając, że potrzeby te w wystarczającym stopniu są zaspokajane przez projekt organizowany w ramach Programu ASOS. Choć najczęściej projekty spotkały się z przychylnym odbiorem władz samorządowych to w trakcie badania pojawiły się także opinie, że władze lokalne negatywnie odnosiły się do podejmowanych inicjatyw, a sama aktywizacja seniorów nie wpłynęła na zmianę stosunku lokalnej administracji do tej grupy.

Wykres 31 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy zrealizowany projekt spowodował nieprzewidziane efekty? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 32 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy efekty, które uzyskano w wyniku realizacji projektu odpowiadają Państwa oczekiwaniom? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Znacznie częściej wskazywano jednak na niespodziewane pozytywne efekty projektów. Przede wszystkim akcentowano fakt **wzrostu poziomu integracji środowisk senioralnych** w danej miejscowości i gminie. Podkreślano fakt, że seniorzy nie tylko znacząco się **zaktywizowali**,

ale także zintegrowali. Namacalnymi efektami są liczne oddolnie powstałe grupy samopomocowe i wolontarystyczne. Co więcej: integracja ta wyszła poza grupy wiekowe i objęła osoby z różnych grup i środowisk, różniące się nie tylko wiekiem, ale też statusem materialnym i społecznym.

Pozytywny wpływ na seniorów można rozpatrywać na trzech poziomach: **życia jednostki, funkcjonowania seniorów jako grupy społecznej i obecności problematyki osób w trzecim wieku w agendzie debaty publicznej na poziomie lokalnym.** Odrębną grupą pozytywnych efektów są te które korzystnie wpłynęły na same organizacje pozarządowe – zakres i możliwości ich działania. Każdy z tych efektów jest bardzo istotny i pozytywnie przekłada się nie tylko na funkcjonowanie seniorów dziś, ale ma też szansę zachować swój konstruktywny wpływ w przyszłości.

Bardzo ważnym i wartym podkreślenia aspektem życia osób starszych, zaangażowanych w projekty otwierane w ramach programu ASOS, jest potrzeba wyrobienia w sobie poczucia, że jest się częścią społeczności. W badaniach jakościowych respondentki i respondenci wielokrotnie podkreślali, że ich życie staje się łatwiejsze, przyjemniejsze, a nawet radosne dzięki temu że są razem z innymi. Izolacja, samotność jest jednym z głównych problemów, z którym borykają się seniorzy. Często pozostawienia bez wystarczającego wsparcia ze względu na odległość dzielącą ich od młodszej części rodziny. Realizacja potrzeb przynależności przez spotkania grupowe, wyjazdy, warsztaty czy też zwykłą rozmowę z drugą osobą, poznaną poprzez uczestnictwo w projekcie, jest dla wielu zainteresowanych drogą do tego aby wyzwolić się ze szponów czyhajacej depresji i lęku. Wśród osób biorących udział w projektach tworzą się relacje bardziej trwale niż mogłoby się wydawać – osoby starsze nawiązują przyjaźnie, tworzą się sieci wsparcia czy grupy koleżeńskie. Co warto zaznaczyć, spotkania w ramach projektów często mają charakter „wielopokoleniowy” – niejednokrotnie, w ramach aktywności proponowanych seniorom, spotykają się osoby różnym wieku. Panie, które mają około 50-60 lat spędzają czas z osobami wiele od siebie starszymi (80 lat i więcej). Nagle okazuje się, że zarówno jedną, jak i drugą stroną tej wymiany takie relacje bardzo wzmacniają. Uczestnicy spotkań wymieniają się doświadczeniami, radami, opowiadają sobie o historiach życia. Osoby bardziej sprawne pomagają starszym kiedy jest taka potrzeba (np. robienie zakupów). W niektórych miejscowościach integracja ze społecznością obywa się także na innych poziomach. W ramach wsparcia oferowanego przez domy seniora organizowane są spotkania z dziećmi i młodzieżą. Co ważne, uczestnicy takich spotkań spędzają razem czas w sposób aktywny, dając

sobie nawzajem przestrzeń do wspólnych aktywności. Seniorzy biorą udział w warsztatach z młodzieżą, przekazują i otrzymują podarunki od dzieci – jest to forma spędzania czasu, która jest atrakcyjna dla obydwu stron. Jak wspomniano wcześniej, seniorzy bardzo doceniają takie inicjatywy – wspominają je długo, zapadają w ich pamięć. Przede wszystkim jednak, organizacja tego rodzaju spotkań daje odpowiedź na ogromną potrzebę przynależności, która jest jednym z podstawowych ludzkich odruchów. Ogromnie podkreślana w wypowiedziach badanych kwestia – chcą się czuć potrzebni, chcą być częścią społeczności.

Warto zwrócić uwagę na fakt zmiany postaw seniorów w trakcie realizacji projektu i wzrost otwartości uczestników projektów. Ankietowani zwracali uwagę na fakt, że wielu z uczestników początkowo charakteryzowało się znaczną nieufnością i wycofaniem. Stopniowo, z biegiem czasu, zmienili swoje nastawienie i zauważalna była ich coraz większa otwartość.

- *na początku nieufni z dystansem do wszystkiego. Z każdym kolejnym działaniem otwierali się i czerpali z tego radość, przyjemność*
- *umożliwienie nawiązywania nowych kontaktów interpersonalnych, pomoc w wychodzeniu z izolacji i osamotnienia*
- *była to rehabilitacja ciała i ducha, spotkali nowych ludzi sympatycznych i wesołych, dzięki czemu ich życie uległo zmianie, czują się młodsza i sprawniejsza*
- *większa dbałość o siebie (czyste ubranie, lekki makijaż, fryzjer), większa otwartość i komunikatywność*
- *wiele z tych osób zupełnie się zmieniło poprzez uczestnictwo w projekcie. Ich zdrowie stanowczo poprawiło się poprzez szereg działań oraz integracji wewnątrz i między pokoleniowych*

Wypowiedzi przedstawicieli realizatorów projektów ASOS

Dla wielu seniorów wyjścia z domu związane z udziałem w aktywnościach organizowanych w ramach projektów są powodem do zadbania o swój wygląd, o swoją higienę. Panie mają okazję aby ładniej się ubrać czy umalować – jest to dla nich motywator aby nadal uczestniczyć w życiu społecznym miejscowości. Niektórzy respondenci podkreślali jak dużym problemem stało się dla nich zakończenie kariery zawodowej i przejście na emeryturę. Niektóre osoby podkreślały, że był to dla nich szok, sytuacja wywołująca ogromną trudność w dostosowaniu się do nowej rzeczywistości. W wywiadach przewija się wątek mówiący o wykluczeniu z życia, o poczuciu bezużyteczności – czy też wręcz poczucia, że swoim dojrzałym wiekiem jest się osobą, która ma siedzieć i czekać na odejście. Bez omawianych form aktywizacji seniorzy zmagają się z poczuciem bezcelowości, kierują swoją uwagę w kierunku telewizora. Działania potrzebne do uczestnictwa w projektach nadają strukturę dniom – zwykłej codzienności. Wiele osób podkreślało, że czeka cały rok aż pojawi się okazja do wyjazdu lub propozycja innej formy

rozrywki. Szczególnie jednak ważne jest to, że aktywności w ramach projektów – takie jak zajęcia gimnastyczne, czy wykłady, pozwalają na nowo stworzyć sobie harmonogram tygodnia czy miesiąca. Respondenci wskazywali na to, że przywiązują się do tego rytmu. Nadaje on pewien porządek czasowi, którym obficie dysponują.

nie siedzi człowiek w domu i mija taka depresja, że się człowiek uśmiechnie w końcu. Bo tak to mina taka skwaszona, że nieraz się nie chce żyć, a tak to wszystko to buduje, tak odżywa w człowieku, że tak cieszy się, raduje. Że właśnie jakby dostawał drugą szansę tego życia, młodości w tym wieku już. Że potrzebne to jest właśnie seniorom. Nikt ich nie zostawia na pastwę losu tylko po prostu się zajmuje i właśnie się z tego cieszymy bardzo, że nam państwo pomagacie

Uczestniczka projektu ASOS

Ciekawym, a niespodziewanym efektem, jest także fakt, że wielu z uczestników zajęć odkryło w sobie pasje i talenty, z których nie zdawali sobie sprawy. Dzięki temu w jesieni życia mogą realizować się na polach, które na wcześniejszych etapach życia były im całkowicie obce lub nie mieli na nie czasu:

- *są uczestnicy, którzy odkrywają swój potencjał i talent, zakochują się w sztuce i ją odkrywają. Jest kilka osób, które zakupiły sobie materiały malarskie, akcesoria i realizują się. sztuka stała się ich hobby,*
- *zawiązały się grupy seniorów tj. taneczna i teatralna. Powstał Klub Seniora "Sami Swoi", który bardzo dobrze funkcjonuje a w którym to seniorzy sami stworzyli świetlicę tzn. przeprowadzili remont wynajmowanych przez nas pomieszczeń.*
- *bardziej są zintegrowani, otwarci na nowe, wydobyli z siebie ukrywane pasje, chętniej przejmują inicjatywę w grupie, wzrosła ich samoocena, asertywność, wzrosła ciekawość życia, zwiedzania nowych miejsc*

Wypowiedzi przedstawicieli realizatorów projektów ASOS

Co warte podkreślenia udział w projektach w ramach Programu ASOS wpłynął także na aktywność seniorów na forum publicznym. Jak wskazali ankietowani Program stał się w wielu przypadkach **impulsem do powstania oddolnych organizacji** lub nawet grup, które rozpoczęły działania na rzecz seniorów.

- *seniorzy zaczęli bardziej żywo interesować się tym, co dzieje się (lub dlaczego nie) w ich miejscowościach. Zauważyli też, że można być aktywnym na różnych polach aktywności obywatelskiej (np. poprzez zaangażowanie w GRS) czy społecznej (np. poprzez zaangażowania się w NGO).*
- *seniorzy poprzez realizację działań animacyjnych uwierzyli, że są w stanie wspólnie planować i realizować zainicjowane działania w społecznościach lokalnych, a przez to że są w stanie wypełniać funkcję doradczą, inicjatywną i opiniotwórczą, co jest głównymi funkcjami działań Rad Seniorów.*
- *wewnętrzna integracja grupy, rozwój wolontariatu senioralnego i grup samopomocowych*

- *seniorzy rozpoczęli działania na rzecz samych siebie. Ci aktywni zaczęli spotykać się z tymi zamkniętymi w miejscu zamieszkania. Sami postanowili wyjść z domów żeby się spotkać i zorganizować. Wielu z nich odkryło w sobie nowe pasje, które kontynuują.*

Wypowiedzi przedstawicieli realizatorów projektów ASOS

Warto także zauważyć, że zaistnienie seniorów na forum publicznym wzmocniło ich pozycję w lokalnych społecznościach. Grupa ta została dostrzeżona nie tylko przez innych (młodszych) mieszkańców, ale też przez lokalne władze i instytucje.

- *poważne podejście władz lokalnych do problemów seniorów oraz podjęcie działań zmierzających do zaspokojenia potrzeb seniorów*
- *Rady seniorów podjęły działania aby wypracować strategię działań. Ponadto powołały do życia stowarzyszenia zwykle aby móc pozyskiwać środki gminne i poza gminne aby realizować różne przedsięwzięcia.*
- *projekt przyczynił się do większej motywacji lokalnej społeczności (w tym JST) na rzecz zwiększenia zainteresowania i wsparcia na rzecz osób starszych*
- *bardzo pozytywny odbiór lokalny przez media, władze, inne organizacje, pozytywne postrzeganie fundacji jako organizacji senioralnej*
- *grupa seniorów opracowała, złożyła i wygrała w głosowaniu - w projektach do budżetu partycypacyjnego*
- *rosnące z roku na rok zainteresowanie samorządów i środowisk lokalnych seniorów tematem rad seniorów*
- *pomimo początkowej niechęci samorządów jednak 7 samorządów utworzyło Rady Seniorów (na 9 gmin).*

Wypowiedzi przedstawicieli realizatorów projektów ASOS

Wielu z uczestników oferowanych zajęć nawiązało także nowe znajomości, a nawet przyjaźnie. Często wycofani, osamotnieni ludzie weszli w relacje z innymi seniorami i rozpoczęli aktywność społeczną i towarzyską, która jest podtrzymywana po zakończeniu udziału w projektach. Zauważmy, że zarówno w świetle wypowiedzi bezpośrednich uczestników jak też przedstawicieli organizacji efekty te są trwałe i obserwowane są także po zakończeniu projektów.

- *efekty nieoficjalne - zawiązanie się wielu przyjaźni, które trwają do dzisiaj; również zawiązanie się grup przyjacielskich, które spotykają się do dzisiaj*
- *wiemy, że część seniorów kontynuuje swoje działania wolontarystyczne, nawet po zakończeniu projektu.*
- *kontakty nawiązane w trakcie realizacji projektu przetrwały i funkcjonują poza działaniami projektowymi.*
- *nawiązały się koleżeńskie relacje na czas po projekcie - wielu uczestników już nie odczuwa samotności - o czym mnie informują i dziękują.*
- *grupa projektowa spotyka się nadal, mimo upływu lat dalej aktywnie działa na rzecz swojego lokalnego środowiska.*

- *seniorzy okazali się doskonałymi ekspertami w wielu dziedzinach, które stanowią kolejny etap naszych działań na ich rzecz.*
- *spodziewaliśmy się, że część z uczestników projektu będzie szukało po jego realizacji różnych form integracji w ramach grup formalnych i nieformalnych, jednakże nie sądziliśmy, że aż tylu z nich będzie zainteresowanych kolejnymi działaniami w nowych projektach. Osoby te wychodzą z szeroką inicjatywą nowych działań, wskazując na obszary, w których chciałyby się realizować, realnie współtworząc plan kolejnych działań.*
- *powstała Rada Seniora, która nadal działa bardzo prężnie*

Wypowiedzi przedstawicieli realizatorów projektów ASOS

Dodatkową grupę pozytywnych efektów jest są też te które wpłynęły na samo funkcjonowanie podmiotów:

- *podczas realizacji projektu nasze stowarzyszenie poczyniło obserwacje i badania własne, które posłużyły dalszemu rozwojowi naszej oferty, działań, przemyśleń o faktycznych potrzebach w zakresie wspierania osób starszych*
- *nawiązanie współpracy z instytucjami, które nieodpłatnie udostępniały pomieszczenia na realizację szkoleń/warsztatów dla Seniorów*
- *wartością dodaną projektu dla oferenta będzie pogłębienie współpracy z lokalnymi organizacjami w województwie zachodniopomorskim (organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, lokalna społeczność) i wskazanie możliwości do rozwiązania problemów lokalnych.*
- *część seniorów - z uczestników projektu, stała się aktywnymi członkami naszej organizacji*
- *nawiązano współpracę z innymi organizacjami senioralnymi w regionie. Nasi uczestnicy wskazywali poczucie dumy z podejmowanych działań.*
- *seniorzy, którzy brali udział w projekcie CAS na Solcu w Warszawie, zostali z nami już po zakończeniu realizacji działań.*
- *zostały powołane Rady Seniorów, seniorzy artykułowali swoje oczekiwania wobec przestrzeni publicznej i w efekcie część zgłaszanych potrzeb i zmian była wdrożona*
- *dzięki projektowi do naszego stowarzyszenia przystąpiło 9 nowych członków.*

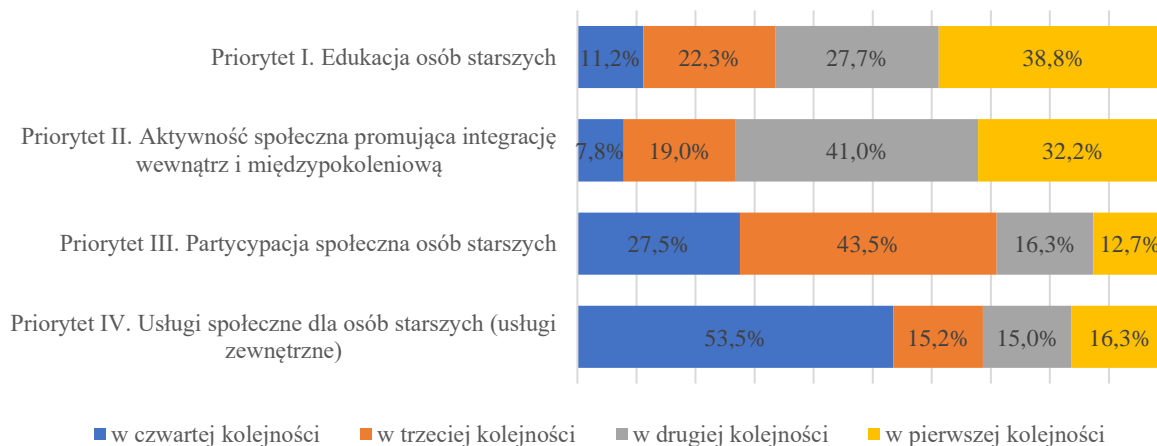
Wypowiedzi przedstawicieli realizatorów projektów ASOS

Odpowiedniość realizowanych działań do potrzeb seniorów

W świetle przytoczonych danych, opinii organizatorów i uczestników należy wysnuć wnioski, że projekty organizowane w ramach *Programu ASOS* odpowiadają na potrzeby grupy docelowej i pozytywnie na nich wpłynęły. Program umożliwia realizację projektów w jednym z czterech priorytetów. Respondenci będący przedstawicielami organizacji zostali także poproszeni o wskazanie, które priorytety w ich opinii najlepiej wpisują się w cel programu ASOS, którym jest poprawa jakości i poziomu życia osób starszych oraz zagospodarowanie ich potencjału poprzez umożliwienie im aktywności społecznej, a także który z nich jest

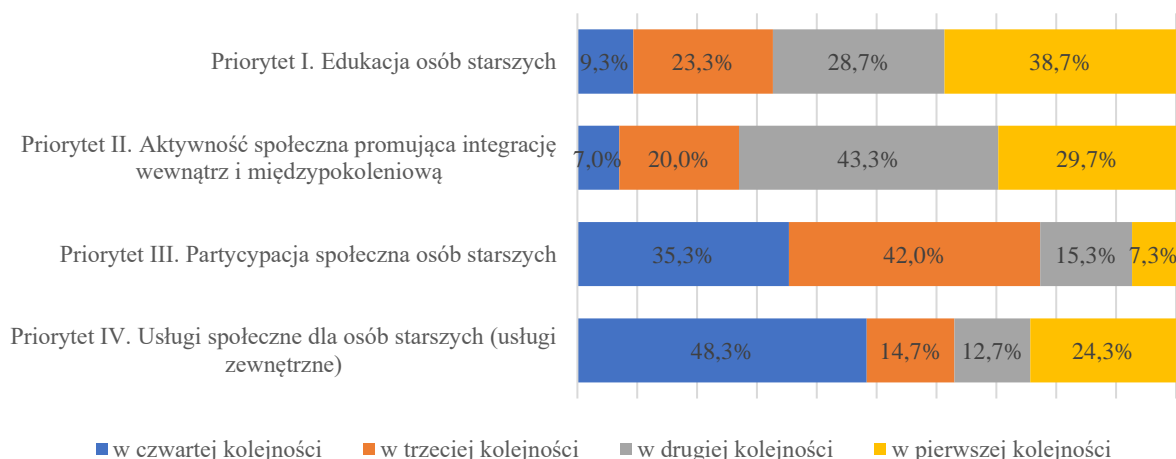
najważniejszy z punktu widzenia potrzeb seniorów. Warto zauważyć, że rozkłady odpowiedzi na oba pytania są dalece zbieżne. W obu przypadkach szczególnie zaakcentowano znaczenie Priorytetu I tj. Edukację osób starszych i Priorytetu II tj. promocję integracji wewnątrz i międzypokoleniowej.

Wykres 33 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Który z priorytetów w ramach programu ASOS jest w Pana/ Pani ocenie najważniejszy z punktu widzenia naczelnego celu programu ASOS, którym jest poprawa jakości i poziomu życia osób starszych oraz zagospodarowanie ich potencjału poprzez umożliwienie im aktywności społecznej? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 34 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Który z priorytetów w ramach programu ASOS jest w Pana/ Pani ocenie najważniejszy z punktu widzenia potrzeb seniorów? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Osoby mieszkające na wsiach i w małych miejscowościach często deklarowały, że w ramach infrastruktury dostępnej w danej lokalizacji nie ma dla nich propozycji na spędzanie czasu. Są odcięci od życia społeczności ze względu na zakończenia kariery zawodowej lub odległość od

reszty rodziny (która nawet będąc na miejscu często nie ma czasu aby się nimi zajmować). Działalność dofinansowywana przez *Program ASOS* stanowi receptę na tak przedstawiające się realia osób starszych na wsiach i w małych miasteczkach. Wyjątkiem od tej reguły są bogate gminy, w których poziom życia (dochody) są wyższe – ma to zastosowanie głównie w przypadku Polski zachodniej. Zgodnie z treścią wywiadów w rejonach wschodnich sytuacja zarysowuje się zgoła gorzej – jest ogromny odpływ ludności w wieku produkcyjnym. Niektórzy seniorzy w tamtejszych rejonach utrzymują się z bardzo małych budżetów i pozostawieni są bez wsparcia najbliższych rodzin lub gminy.

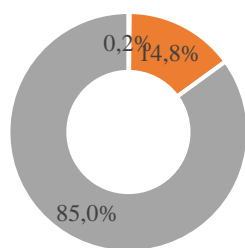
W ramach wsparcia organizowane są miejsca spotkań – począwszy od zdobycia lokalu, jego remont, przystosowanie do potrzeb osób starszych, po rokoczne utrzymywanie tych placówek oraz inicjowanie działań w ich ramach. Warto podkreślić, że dla wielu seniorów samo istnienie takich miejsc jest ogromnym wsparciem. Poza ofertą zajęć, seniorzy sami potrafią zorganizować się w istniejących placówkach. Spotykają się kilka razy w tygodniu na kawę i wspólne rozmowy – organizują wspólny czas własnym sumptem. Należy podkreślić, że osoby w tej grupie wiekowej, wśród badanych respondentów, w żadnej części wywiadów nie pokazywały postawy roszczeniowej. Przede wszystkim doceniają podejmowane działania, kładąc nacisk na ogromne nadzieje związane z ich kontynuowaniem.

Analizując wypowiedzi bezpośrednich uczestników projektów zwraca uwagę ogromna życzliwość i ciepło jakie panuje pomiędzy seniorami, a także zadowolenie z możliwości udziału w projektach. Bardzo wielu rozmówców podkreślało w swoich wypowiedziach, że mają wielką nadzieję na kontynuację działań rozpoczętych w projektach. Jednocześnie pojawia się obawa jak te rozwiązania będą funkcjonować w dobie pandemii Covid-19. Część respondentów podkreśla wagę faktu, że obecnie organizacja spotkań grupowych i innych aktywności jest całkowicie lub częściowo wstrzymana przez problemy wywołane wzrostem zachorowań na COVID-19 w Polsce. Należy podkreślić, że omawiana grupa społeczna to osoby najbardziej narażone na zagrożenie związane z pandemią. Stąd zahamowanie działań wynika nie tylko z ogólnych obostrzeń, ale także z potrzeby zadbania o własne bezpieczeństwo i zdrowie samych seniorów.

Teraz bardzo brakuje nam gimnastyki, brakuje nam wyjazdów, a w ogóle to raz w roku organizujemy taką dłuższą wycieczkę turystyczną i w tym roku musieliśmy zrezygnować z wycieczki do Wrocławia. Też inna grupa musiała zrezygnować z wyjazdu do sanatorium na Białoruś, ze względu na epidemię

Uczestniczka projektu ASOS

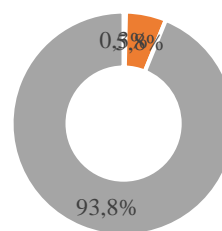
Wykres 35 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy Program ASOS odpowiada na potrzeby seniorów? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

- Nie odpowiada
- Tak, ale nie w pełni
- Tak całkowicie

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 36 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jak realizacja projektu wpłynęła na seniorów biorących w nim udział? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

- Zdecydowanie negatywnie
- Raczej pozytywnie
- Zdecydowanie pozytywnie

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Jedną z głównych i podstawowych potrzeb społeczności seniorów w Polsce jest odnalezienie instytucjonalnej odpowiedzi na zagrożenie samotnością i wykluczeniem, szczególnie że seniorzy są w znacznym narażeniu na depresję. W ramach *Programu ASOS* wsparcie psychologiczne jest jedynie małą częścią oferowanych metod działania, realizowaną jedynie przez niektóre podmioty, ale sam fakt udziału w realizowanych przedsięwzięciach ma pozytywny wpływ na stan zdrowia psychicznego badanych. Wątek ten szczególnie pojawia się w wypowiedziach osób mieszkających w małych miejscowościach, gdzie oferta komercyjna lub instytucji pozarządowych jest bardzo okrojona, i często osoby starsze nie znajdują powodów by „gdzieś wyjść” ze swoich domów.

Potrzeba przede wszystkim wsparcia żeby poczuli że nie są sami, bo najgorsza jest ta samotność. Bo jeszcze jeżeli ktoś traci swojego współmałżonka, zostaje sam, a dzieci daleko, to jest często nie do przekroczenia ten próg. Dlatego też jak piszemy te projekty to staramy się, żeby był dostępny psycholog, na zajęcia spotkania dla osób w starszym wieku, żeby mogli znaleźć wsparcie psychologiczne, czy prawników którzy też w tym wieku pomagają osobom starszym od różnych takich spraw

Uczestniczka projektu ASOS

Stanowcza większość respondentów podkreśla, że zajęcia i inne aktywności skierowane do osób starszych powinny być nieodpłatne. Takie są oczekiwania większości rozmówców. Opinie te są opierane na refleksji związanej z sytuacją materialną seniorów. Bardzo często, zwłaszcza w mniejszych miejscowościach i regionach wiejskich. Niektóre osoby starsze

utrzymują się z budżetu sięgającego jedynie 1200 zł lub niewiele większego. Koszty utrzymania i wyżywienia i związane z leczeniem nie pozwalają im na przeznaczenie pieniędzy na dodatkowe aktywności. Stąd częsty postulat, aby zajęcia nie były dodatkowo płatne.

Z drugiej strony, pojawiały się także głosy, że symboliczna odpłatność za zajęcia i inne działania w ramach projektów jest uzasadniona i korzystna. Taka praktyka motywuje uczestników do regularnego i terminowego pojawiania się na spotkaniach oferujących zajęcia, wykłady, konsultacje medyczne czy kosmetyczne i innych. Należy podkreślić, że dodatkowym argumentem za wprowadzaniem symbolicznych opłat (takich, które będą komfortowe dla osób o niskich dochodach, ale także nie tak niskie aby miały nie mieć żadnego znaczenia) jest fakt, że na wiele działań jest wielu chętnych. Czasami trzeba długo oczekiwać aby dostać się na spotkanie w ramach danego działania czy jakąś aktywność. Dlatego to bardzo ważne, aby osoby już nich korzystające nie zaprzepaszczają czasu i zasobów przeznaczonych na ich organizację. Mając na uwadze jak dużą popularnością się cieszą i jak wiele innych osób chce w nich uczestniczyć ale w danym momencie nie może.

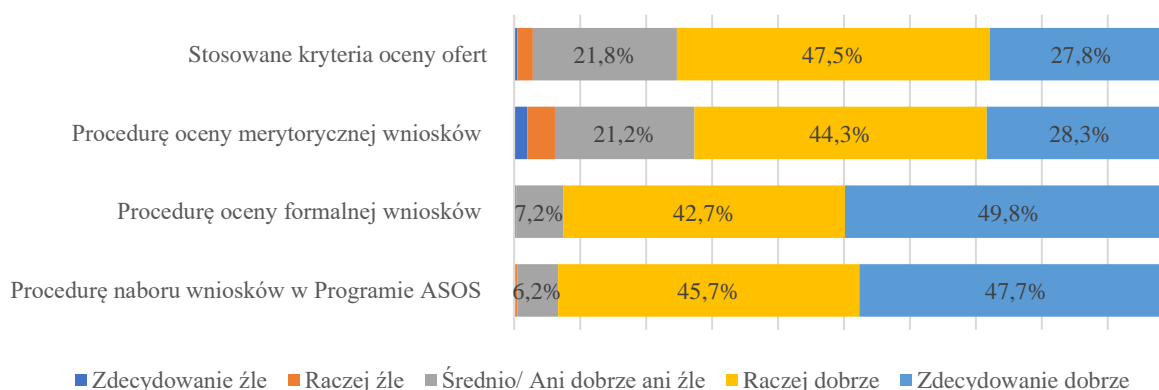
W stanowczej większości wywiadów z beneficjentami pojawiały się głosy potwierdzające poczucie, że projekty organizowane w ramach z spełniały oczekiwania i potrzeby seniorów. Wielu respondentów miało swoje pomysły na pewne ulepszenia czy zmiany w realizacji wsparcia, ale nie jest to jednoznaczne z niezadowoleniem z dotychczasowej pomocy i inicjatywy jako że wśród respondentów nie pojawiły się osoby, które kwestionowałyby sensowność lub kształt oferowanego wsparcia/działań. Należy jednak podkreślić istotne zróżnicowanie punktów widzenia dwóch kluczowych aktorów: uczestników i realizatorów projektów. O ile obie grupy dostrzegają liczne pozytywne efekty projektów realizowanych w ramach *Programu ASOS* to koniecznym jest podkreślenia, że perspektywa uczestników nie obejmuje wyzwań organizacyjnych. Sami uczestnicy dostrzegali i sygnalizowali zdarzające się trudności związane z brakiem wystarczającej liczby miejsc, czy też fakt, że po zakończeniu finansowania oferta organizacji zmniejszała się. Organizatorzy, ze względu na ich rolę w całym procesie mają znacznie pełniejszą wiedzę o trudnościach i ograniczeniach o charakterze organizacyjnym i formalnym, które zostały opisane w dalszej części raportu.

W opinii beneficjentów ostatecznych dominują pozytywne głosy oceniające projekty, natomiast podmioty organizujące zajęcia wskazywały zarówno na strony pozytywne projektów, jak i kłopoty organizacyjne. W trakcie badań terenowych pozyskano informacje zarówno o samym przebiegu projektów jak też wyzwaniach logistycznych i administracyjnych związanych z administrowaniem nimi.

W badaniu pytano podmioty o ocenę procesu aplikacyjnego. Od dostępności i transparentności procesu aplikacyjnego zależy, jak wiele organizacji podejmie się przygotowania wniosków i zdecyduje wystartować w konkursie, od czego ostatecznie zależeć będzie liczba realizowanych projektów. Ten wątek stanowi również wyjaśnienie malejącej liczby wniosków składanych w kolejnych edycjach *Programu ASOS*. Analizując dane należy mieć na uwadze, że terenowymi realizatorami projektów są organizacje opierające często swoją działalność na społecznym zaangażowaniu członków – osób, które wykonują swoje zadania motywowani pasją i chęcią realizacji ważnych przedsięwzięć, ale nie zawsze posiadających profesjonalne administracyjne czy zarządcze zaplecze organizacyjne. Niejednokrotnie są to sami seniorzy – lokalni liderzy.

Niemniej większość badanych organizacji ocenia pozytywnie zarówno stosowane kryteria oceny ofert jak też procedury naboru i oceny (merytorycznej i formalnej) wniosków. Wpływ na pozytywną ocenę oczywiście może mieć fakt, że badanie realizowane było wśród tych organizacji, którym skutecznie udało się złożyć wniosek i pozyskać dofinansowanie.

Wykres 37. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Proszę wskazać jak ocenia Pan/ Pani: | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

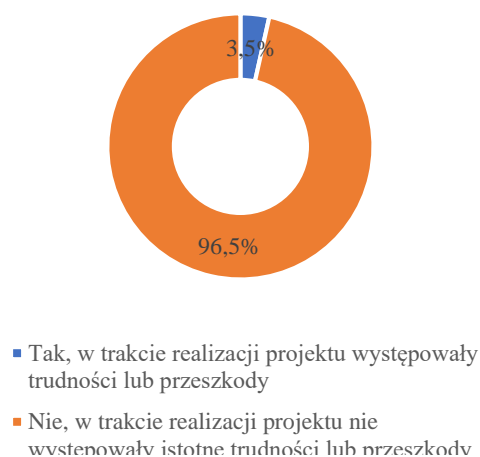

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Warto zauważyć, że już po zamknięciu etapu przygotowania wniosków organizacje nie natrafiały na istotne przeszkody. Zdecydowana większość z badanych zgodnie deklarowała, że

w trakcie samej realizacji przedsięwzięć nie występowały istotne trudności lub przeszkody zagrażające realizacji projektu. Wśród nielicznych, ale wartych odnotowania trudności wskazywano pojedyncze wyzwania związane z rekrutacją czy rotacją uczestników lub (wskazanymi już wcześniej) trudnościami finansowymi i brakiem odpowiedniego zaplecza.

Wykres 38 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy w trakcie realizacji projektu występowały istotne trudności lub przeszkody zagrażające realizacji projektu? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

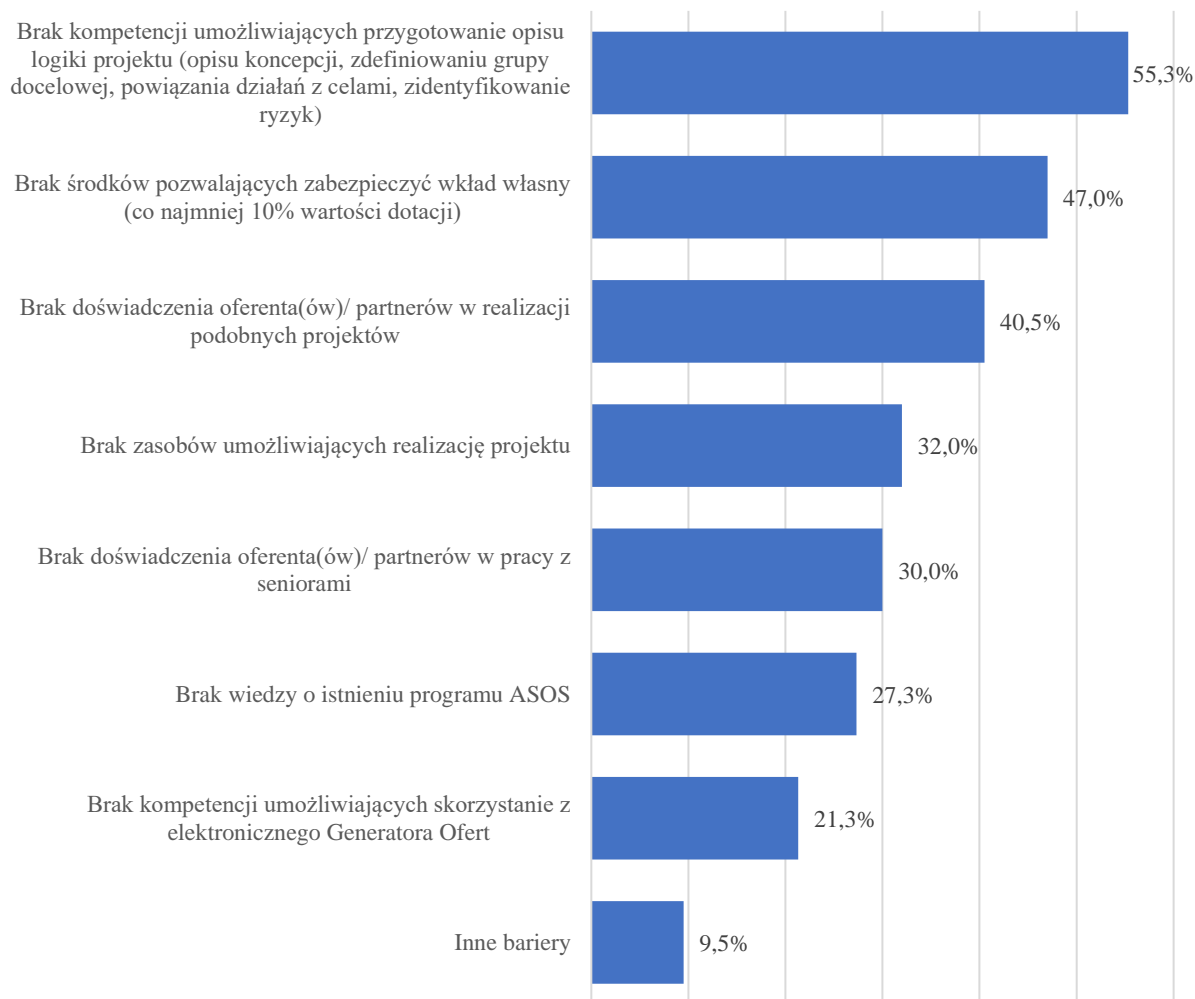
Wykres 39 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakiego rodzaju bariery napotkali Państwo w trakcie realizacji projektu? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wśród wskazywanych czynników, które mogą utrudniać organizacjom ubieganie się o wsparcie z *Programu ASOS* zwracają uwagę dwie główne bariery. Pierwszą z nich jest wspomniany już **brak kompetencji umożliwiających przygotowanie wniosku**. To tym istotniejsze, że warto pamiętać iż do złożenia dokumentacji nie wystarczy ogólny opis planowanego przedsięwzięcia, ale wymagane jest opisane go przez pryzmat celów i założeń, umiejętne uzasadnienie w kontekście zasobów organizacji i potrzeb grupy docelowej. Wymóg ten zrozumią z punktu widzenia konieczności racjonalnego wydatkowania publicznych środków może jednak stanowić dla niektórych potencjalnych wnioskodawców istotną trudność, która niekiedy wpływa na decyzję o rezygnacji z podjęcia wysiłku opracowania dokumentacji. Druga z najczęściej wskazywanych przyczyn także wynika z ograniczonych zasobów niekiedy niewielkich organizacji. To **brak środków umożliwiających zabezpieczenie wkładu własnego**.

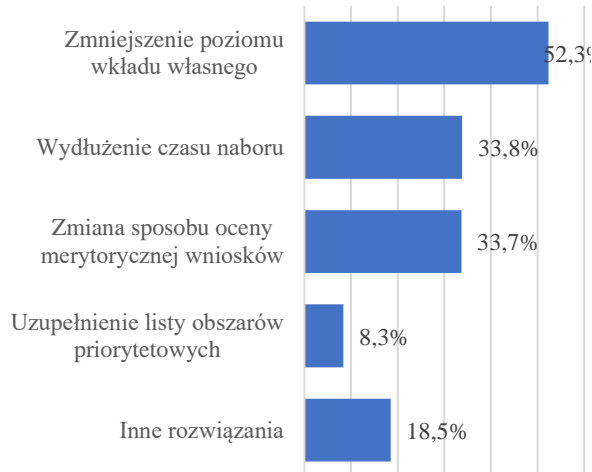
Wykres 40. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Co Pana/ Pani zdaniem może utrudniać organizacjom ubieganie się o wsparcie z Programu ASOS? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

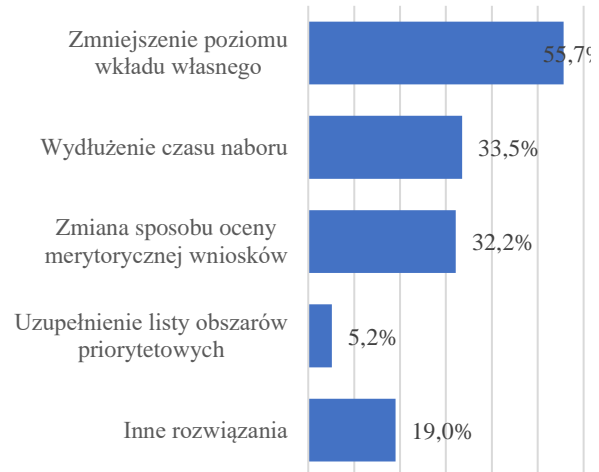
Przedstawiciele organizacji zapytano także o to, jakie rozwiązania systemowe należy wprowadzić w Programie, żeby zwiększyć liczbę wniosków składanych w obszarach, a także żeby zwiększyć liczbę wniosków składanych ze strony podmiotów, które dotychczas były najmniej aktywne. W obu przypadkach odpowiedzi były zbieżne i koncentrowały się na kwestii zmniejszenia wymaganego poziomu wkładu własnego, a także wydłużeniem czasu naboru. Oba te elementy są zbieżne ze wskazywanymi powyżej głównymi trudnościami, które zauważają ankietowani. Zapewnienie odpowiedniego wkładu własnego jest trudne zwłaszcza dla małych podmiotów zaś wydłużenie okresu naborów umożliwiłoby przygotowanie wniosków tym podmiotów, które nie mają dużego doświadczenia w opracowywaniu dokumentacji konkursowej.

Wykres 41. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie rozwiązania systemowe należy wprowadzić w Programie, żeby zwiększyć liczbę wniosków składanych w obszarach, w których wsparcie z Programu jest najmniejsze? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 42. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie rozwiązania systemowe należy wprowadzić w Programie, żeby zwiększyć liczbę wniosków składanych ze strony podmiotów, które dotychczas były najmniej aktywne? | Badanie ilościowe (CAWI) N=600

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Respondenci mieli także możliwość wskazania konkretnych rozwiązań, które w ich ocenie przyczyniłby się do zwiększenia liczby składanych wniosków zwłaszcza przez organizacje, które nie rezygnują z aplikacji. Uwagi i propozycje wpisują się w trzy grupy rozwiązań.

Rozwiązania odpowiadające na problemy związane z zabezpieczeniem wkładu własnego:

- możliwość wsparcia instytucjonalnego z budżetu projektu organizacji, która składa projekt
- wprowadzenie przedziałów wymaganego wkładu własnego uzależnionego od wielkości i potencjału finansowego organizacji
- wdrożenie kolejnego priorytetu oferujące mikrogranty dla najmniejszych podmiotów.

Rozwiązania odpowiadające na problem związany z ryzykiem zachowania ciągłości finansowania projektu:

- w projektach związanych z asystenturą dla starszych osób niesamodzielnych wprowadzić możliwość realizacji projektów kilkuletnich (3-5 lat)
- otworzyć możliwość realizacji kilkuletnich projektów dla podmiotów mających już doświadczenie w realizacji przedsięwzięć finansowanych ze środków *Programu ASOS*

- tak zaplanować program ASOS aby można było realizować projekty cały rok - od 1 stycznia do 31 grudnia (kontynuacja i ciągłość).

Rozwiązania odpowiadające na problem związany z brakiem wiedzy i umiejętności prawidłowego przygotowania dokumentacji konkursowej:

- zwiększenie liczby spotkań informacyjnych
- uproszczenie wniosków i rezygnacja z szczególnie trudnych do wypełnienia pól (np. związanych z analizą ryzyka)

Ankietowani wskazali także propozycje poszerzenia zakresu możliwych do finansowania działań:

- Priorytet III powinien umożliwiać aktywizację osób także poniżej 60 r.ż., gdyż z uwagi np. na osoby, które przechodzą wcześniej na emeryturę, nie mają one możliwości wzięcia udziału w projekcie z tego obszaru
- Umożliwić szkolenia osób pracujących z seniorami w celu podnoszenie kompetencji - np. szkolenia - dla osób prowadzących zajęcia dla seniorów.

Dodatkowo zasugerowano także by ocenę ofert oprzeć o doświadczenie osób (zasób kadrowy organizacji), a nie doświadczenie podmiotu. Umożliwiłoby to aplikowanie tym organizacjom, których staż działania jest krótki, ale które dysponują lub nawet są zakładane przez doświadczonych działaczy społecznych.

Wskazano także na potrzebę promocji dobrych przykładów i upowszechniania konkretnych *case study* przedsięwzięć udanych, które warto powielać w innych regionach

Ocena realizacji projektów w poszczególnych Priorytetach Programu

Jak wskazano we wcześniejszych rozdziałach badaniem i analizą objęto projekty realizowane w latach 2016-2019 w ramach każdego z czterech priorytetów. W kolejnych czterech podrozdziałach wskazano kluczowe wyniki w podziale na każdy z priorytetów.

Priorytet I. Edukacja osób starszych: analiza efektów i wpływu na beneficjentów ostatecznych (seniorów) oraz otoczenie wdrażanych projektów

Uczenie się jest złożonym procesem, który towarzyszy człowiekowi przez całe życie, a postulat edukacji ustawicznej wydaje się, że wpisał się już na stałe do sfery życia człowieka. Edukacja na każdym etapie życia, to wyzwania i oczekiwania stawiane osobom w nią

bezpośrednio zaangażowanym. Późna dorosłość związana z osłabieniem sił człowieka czy sama starość jest procesem bardzo indywidualnym i zależnym od wielu zmiennych społecznych, ekonomicznych i demograficznych⁷⁰. Procesy związane z dynamicznym starzeniem się ludności i wynikające z tego problemy społeczne, ekonomiczne i zdrowotne, będące udziałem coraz bardziej licznej populacji osób starszych, powodują konieczność szczegółowej analizy i rozwoju zwłaszcza edukacyjnej oferty gerontologicznej. W edukacji osób starszych dostrzega się możliwość wydłużania ich sprawności umysłowej i fizycznej, co nabiera szczególnego znaczenia w dobie doświadczanych przemian społecznych. Edukacja nie tylko przeciwdziała marginalizacji seniorów, a także ułatwia przeżywanie tego okresu życia w sposób dla nich bardziej satysfakcjonujący⁷¹.

Edukacja w starości przekłada się także na jakość życia seniorów. Nabywanie nowych ról jest konsekwencją zdolności poznawczych i kreacji rozwoju kompetencji, pozwala doskonalić się, ćwiczyć umysł, ułatwia odnajdywanie się w nowoczesności, sprzyja tworzeniu i podtrzymywaniu kontaktów społecznych. Element poznawczy zawarty w procesie edukacji umożliwi seniorom lepsze przygotowanie się na nieuniknione zmiany w ich życiu, dzięki czemu odczuwane przyjemności są bardziej wartościowane, co przekłada się na bardziej satysfakcjonujące przeżywanie starości⁷².

Współczesna edukacja seniorów odbywa się w ramach edukacji codziennej oraz przy wykorzystaniu placówek i instytucji wspomagających aktywność seniorów. Należą do nich kluby seniora, uniwersytety trzeciego wieku, akademie seniorów, domy kultury, biblioteki itp. Na potrzeby seniorów organizowane są zajęcia tematyczne, warsztaty, seminaria, spotkania, wyjazdy, a oferta zajęć w zasadzie jest nieograniczona. Aktywizacją i edukacją seniorów zajmują się różne stowarzyszenia, fundacje, organizacje senioralne i społeczne a nawet wspólnoty parafialne. Co raz większe znaczenie przypisuje się również idei wolontariatu seniorów i na rzecz seniorów⁷³.

Projekty edukacyjne w ramach programu ASOS realizowane były zarówno w małych miejscowościach jak i największych miastach.

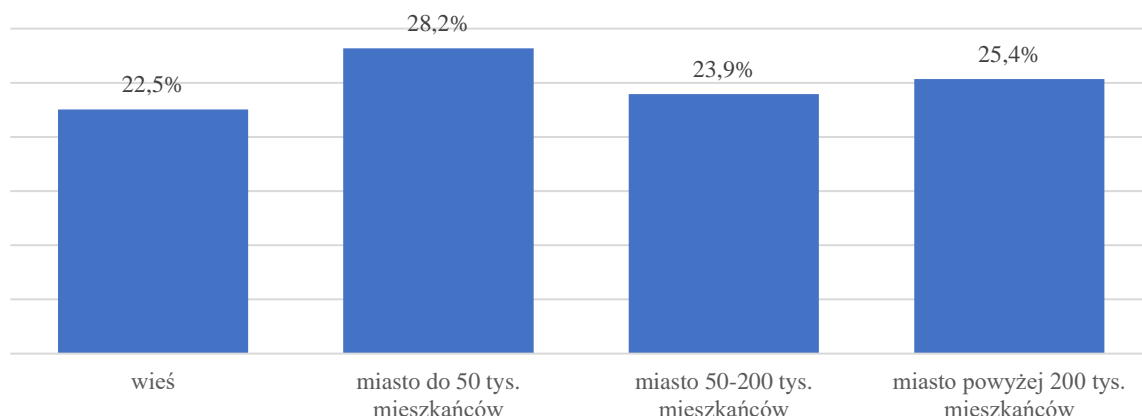
⁷⁰ Rudnik A., *Edukacja w starości – życzenie czy szansa na przeciwdziałanie marginalizacji osób starszych*, Polityka społeczna nr 1(63), 2017, s. 117.

⁷¹ Dubas E., *Uczenie się przez przypadek jako przestrzeń edukacji dorosłych. Perspektywa biograficzna*, w: Fabiś A., Stopińska-Pająk A. red., *Uczący się dorosły w zmieniającym świecie*, Akademickie Towarzystwo Androgogiczne, Bielsko Biala 2010, s. 86.

⁷² Rudnik A., *Edukacja w starości ..*, dz. cyt., s. 119.

⁷³ Szarota Z., *Uczenie się starości*, Edukacja Dorosłych 2015, nr 1, s. 29.

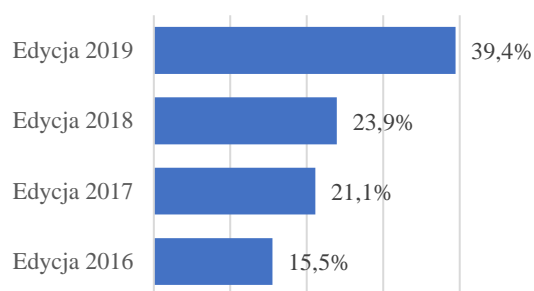
Wykres 43. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jaka jest wielkość miejscowości, w której realizowany był projekt? | Badanie ilościowe (CAWI) N=142 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu I)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

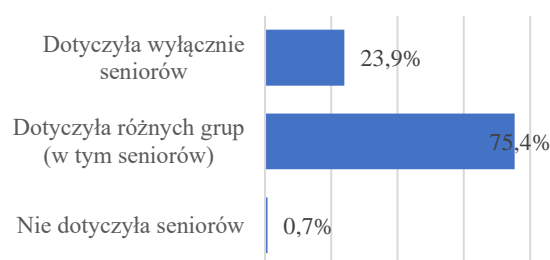
Największa grupa spośród ankietowanych organizacji realizujących projekty w ramach Priorytetu I zrealizowała je w roku 2019. Warto zauważyć, że operatorami tych projektów były przeważnie organizacje, których dotychczasowa działalność była poświęcona różnym grupom odbiorców (nie tylko seniorom).

Wykres 44. Rozkład odpowiedzi na pytanie: W której edycji programu ASOS był realizowany projekt? | Badanie ilościowe (CAWI) N=142 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu I)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

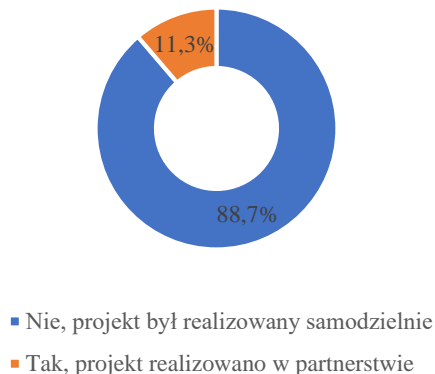
Wykres 45. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wcześniejsza działalność organizacji (podejmowana przed realizacją projektu w ramach programu ASOS): | Badanie ilościowe (CAWI) N=142 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu I)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

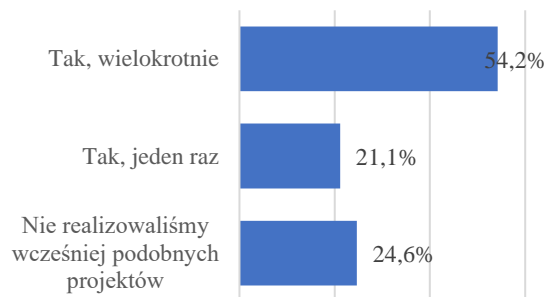
Większa część objętych badaniem podmiotów, realizujących projekty w ramach I Priorytetu, realizowała je samodzielnie. Trzeba jednocześnie zauważyć, że organizacje te przystępowały do projektu z doświadczeniem wynikającym z wcześniejszego prowadzenia przedsięwzięć zbieżnych z tymi, które prowadziły w ramach Programu ASOS.

Wykres 46. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy projekt był prowadzony w partnerstwie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=142 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu I)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

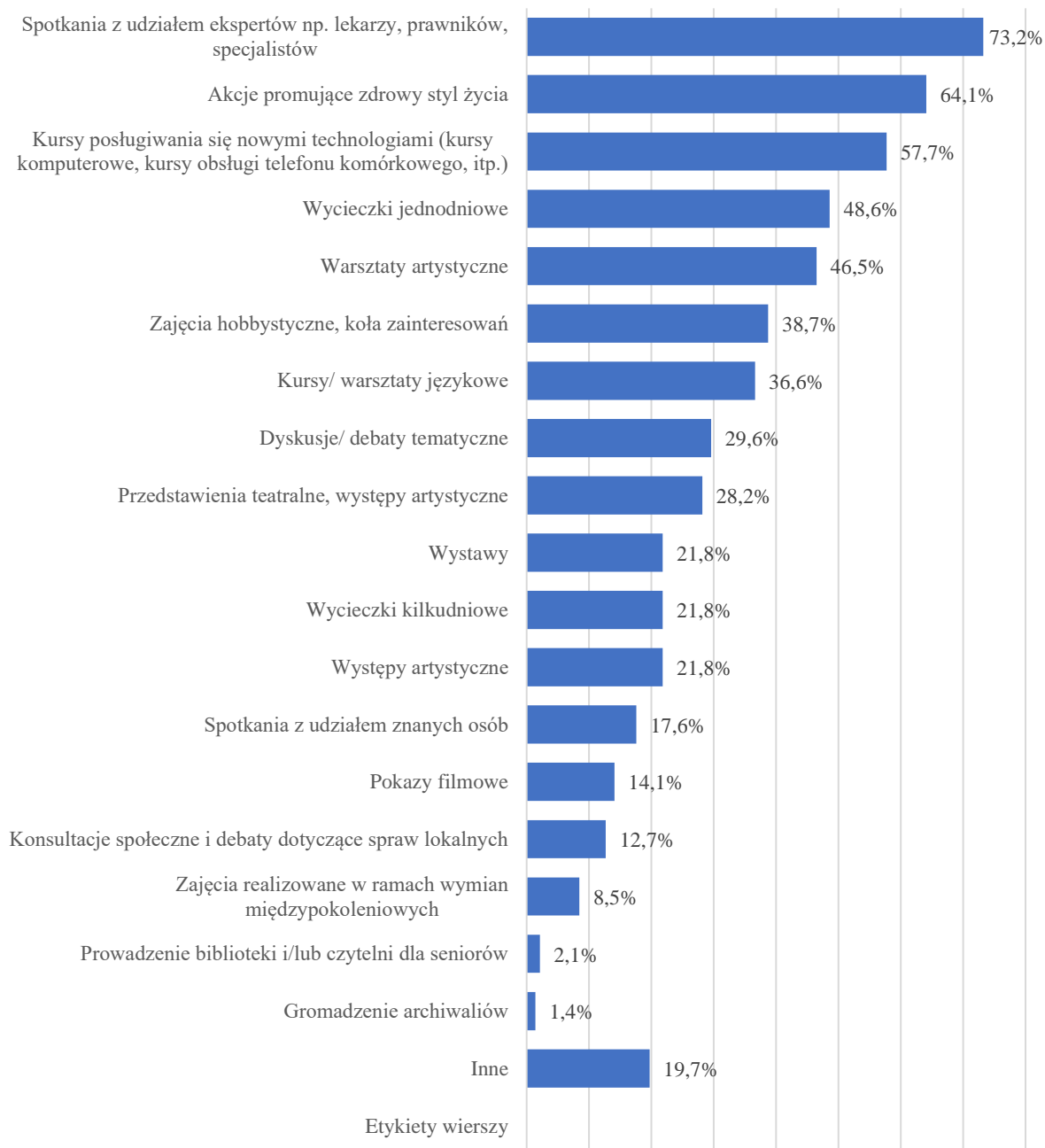
Wykres 47. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wcześniej (przed realizacją projektu w ramach programu ASOS) realizowali Państwo projekty obejmujące działania zbieżne z Priorytetem I: | Badanie ilościowe (CAWI) N=142 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu I)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

W trakcie projektów realizowanych w ramach Priorytetu I seniorom oferowana najczęściej spotkania z udziałem ekspertów (np. lekarzy i prawników). W przypadku ponad połowy projektów seniorzy mogli korzystać także z akcji promujących zdrowy styl życia. W tym zakresie zbliżony jest profil działań oferowanych w ramach tego jak też IV Priorytetu. Priorytet I koncentruje się jednak na wątkach edukacyjnych dlatego nie może dziwić, że w ponad połowie przypadków seniorzy mogli także korzystać z szerokiej oferty właśnie w tym zakresie, m.in. kursów pomagających oswoić się z nowoczesnymi technologiami i nauczyć obsługi komputerów i telefonów.

Wykres 48. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakiego rodzaju działania podejmowano w ramach projektu? | Badanie ilościowe (CAWI) N=142 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu I)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Dominującą motywacją udziału w projektach w ramach I Priorytetu była chęć zdobycia wiedzy i nowych umiejętności, ale co ciekawe w ponad połowie przypadków wskazywano także na chęć podjęcia aktywności społecznej i zniwelowanie poczucia osamotnienia. Wskazuje to, co potwierdzają także wywiady z seniorami, że bardzo często sam kurs jest pretekstem, okazją do spotkania z drugim człowiekiem.

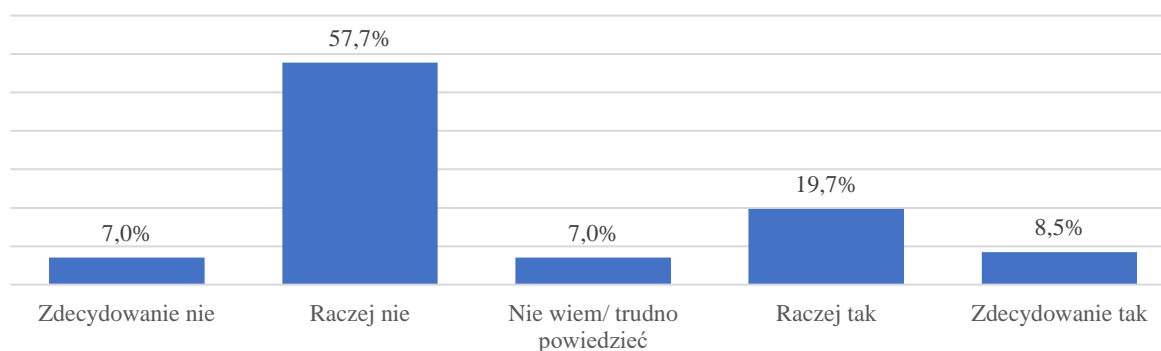
Wykres 49. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie są najważniejsze powody dla których seniorzy uczestniczyli w zajęciach oferowanych w ramach programu ASOS? | Badanie ilościowe (CAWI) N=142 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu I)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Zdaniem większości badanych seniorzy samodzielnie nie podejmowałiby aktywności, które umożliwił im projekt realizowany w ramach Priorytetu I.

Wykres 50. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy w Pana/ Pani opinii seniorzy korzystający z oferty dostępnej w ramach realizowanego przez Państwa projektu podejmowałiby zbliżone aktywności samodzielnie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=142 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu I)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Zdecydowana większość przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu I zadeklarowała, że ich organizacja

Wykres 51. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy po zakończeniu trwania projektu Organizacja kontynuuje podjęte w trakcie w ASOS działania? | Badanie ilościowe (CAWI)

kontynuuje podjęte w trakcie w ASOS działania.

Ponad połowa z nich wskazała, że realizuje je w mniejszym zakresie, ale niemal co dziesiąty podmiot rozszerzył skalę działalności, a ponad 23 wskazało, że obecnie prowadzone projekty są podobne pod względem skali do tych wspieranych w ramach Programu ASOS.

N=142 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu I)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Priorytet II. Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz i międzypokoleniową: analiza efektów i wpływu na beneficjentów ostatecznych (seniorów) oraz otoczenie wdrażanych projektów

Badania postrzegania procesów związanych ze starzeniem się populacji wskazują na niską społeczną znajomość potrzeb osób starszych wśród młodszego pokolenia, brak poczucia odpowiedzialności i chęci pomagania osobom starszym⁷⁴. Nastrojom tym towarzyszy negatywny stosunek do starości, która kojarzy się z pogarszającym się stanem zdrowia i obciążeniem dla młodszych pokoleń, a nie okresem, w którym można z sukcesem realizować wspólne przedsięwzięcia. Obok *ageism'u*, wśród barier integracji międzypokoleniowej wskazuje się na marginalizację osób starszych zarówno w sferze społecznej, jak i ekonomicznej, brak podzielanych wspólnych wartości oraz nierówność kompetencji cenionych we współczesnym świecie pomiędzy starszymi i młodszymi pokoleniami (kompetencje cyfrowe, edukacyjne, językowe)⁷⁵.

Badacze wskazują jednak, że negatywny stereotyp ulega zmianie w wyniku działań nastawionych na kooperację i wspólne realizowanie celów. Jak wskazuje Szatur-Jaworska⁷⁶ istotą integracji międzypokoleniowej bowiem jest nie „bycie razem”, ale faktyczna chęć wspierania się w imię wspólnych interesów, lub interesów jednego z pokoleń. Doświadczenia

⁷⁴ Łuszczynska M. (2014) Oblicza solidarności międzypokoleniowej – bariery, korzyści i perspektywy” w Szukalski P. (red.) *Starzenie się ludności a solidarność międzypokoleniowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

⁷⁵ Klimczuk A. (2010), Bariery i perspektywy integracji międzypokoleniowej we współczesnej Polsce w: P. Szukalski, & D. Kałuża (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, 92-107, Łódź: Wydawnictwo Biblioteka.

⁷⁶ Szatur-Jaworska B. (2012), Aktywne starzenie się i solidarność międzypokoleniowa w debacie międzynarodowej, w: *Problemy polityki społecznej*, nr 17, 1-14.

działalności Uniwersytetu Trzeciego Wieku prowadzonego w ramach *Programu ASOS* pokazują, że już na etapie planowania skutecznych działań międzypokoleniowych potrzebne jest słuchanie głosu samych zainteresowanych tak, by realizowane aktywności miały szanse faktycznie cieszyć się zainteresowaniem⁷⁷. Innymi warunkami skutecznej integracji wskazywanymi w literaturze przedmiotu są zapewnienie wzajemności i partnerstwa relacji, zapewnienie warunków uczestnictwa związanych np. z dostępem do pomieszczeń dostosowanych dla osób starszych czy zapewnieniem transportu, wsparcie realizowanych działań przez wykwalifikowaną kadrę oraz odpowiedniość działań do potrzeb społeczności lokalnej⁷⁸.

Korzyści dla seniorów z realizowanych w ramach integracji są liczne, obejmując przede wszystkim podwyższenie samooceny i poprawę stanu zdrowia zarówno w wymiarze fizycznym, jak i psychologicznym, zmniejszenie poczucia osamotnienia, nawiązanie interakcji i – niejednokrotnie dłuższych – relacji społecznych, sąsiedzkich⁷⁹. Programy międzygeneracyjne sprzyjają poczuciu pełnienia istotnej roli, nadając sens życiu w ostatnich jego dekadach. Warto podkreślić, że aktywności międzypokoleniowe podejmowane są nie tylko w działaniach skierowanych *per se* do osób starszych, ale przy okazji innych aktywności w ramach wspólnoty lokalnej lub wspólnoty religijnej.

Wachlarz działań, które mogą być z korzyścią realizowane w ramach współpracy międzypokoleniowej jest szeroki, obejmując działania edukacyjne, w tym w szczególności edukacji zdrowotnej (promocji zdrowia), wolontarystyczne, a nawet opiekę domową. Stąd w konstrukcji *Programu* ten obszar działań nieuchronnie przenika się z pozostałymi obszarami.

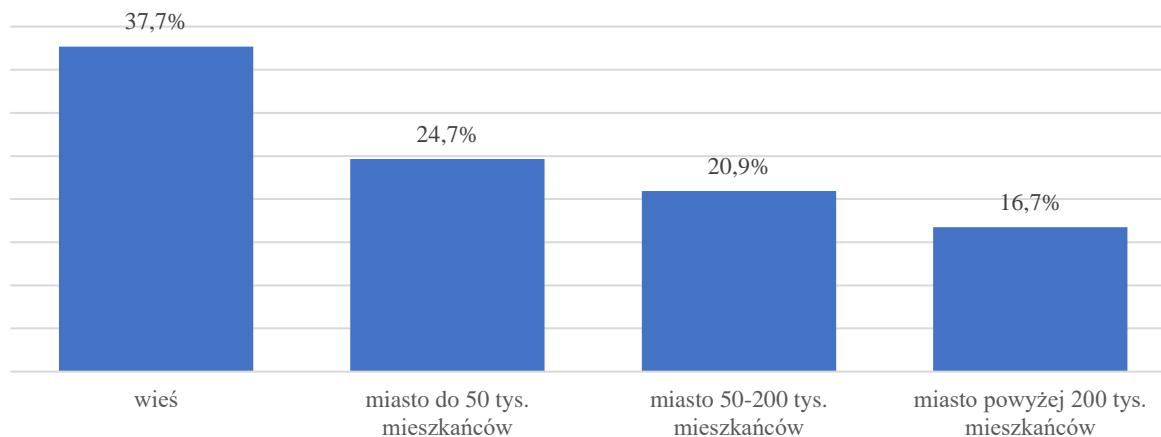
Respondenci realizujące projekty w ramach tego priorytetu najczęściej działają na terenach wiejskich i małych miast, rzadziej natomiast przedsięwzięcia międzygeneracyjne podejmowane były w dużych miastach.

⁷⁷ Bugajska B. (2014), Szkoła wyższa jako przestrzeń edukacji gerontologicznej, w: *Pedagogika Szkoły Wyższej* nr 2, 149-165.

⁷⁸ Hawkins M., Backman K., Mcguire F.A. (2013) *Preparing participants for Intergenerational Interaction: Training for Success*, Routledge.

⁷⁹ Teater B. (2014) Intergenerational Programs to Promote Active Aging: The Perspectives and Perspectives of Older Adults, *Activities, Adaptation & Aging*, Vol. 40, s. 1-19.

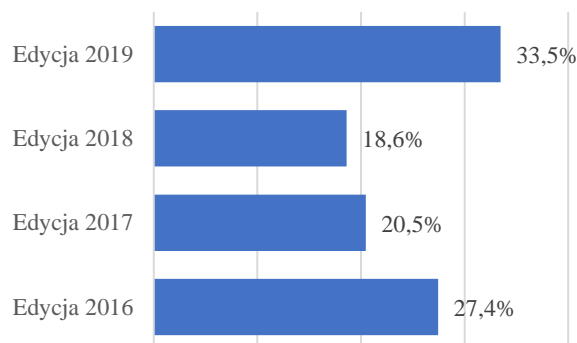
Wykres 52. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jaka jest wielkość miejscowości, w której realizowany był projekt? | Badanie ilościowe (CAWI) N=215 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu II)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

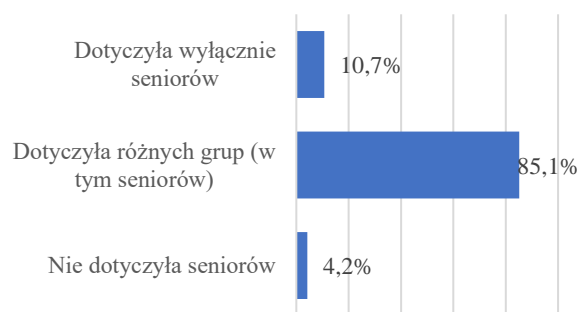
Największa grupa z ankietowanych organizacji realizujących projekty w ramach Priorytetu II zrealizowała je w roku 2019. Operatorami projektów były przeważnie organizacje, których dotychczasowa działalność były poświęcona różnym grupom odbiorców (nie tylko seniorom).

Wykres 53. Rozkład odpowiedzi na pytanie: W której edycji programu ASOS był realizowany projekt? | Badanie ilościowe (CAWI) N=215 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu II)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

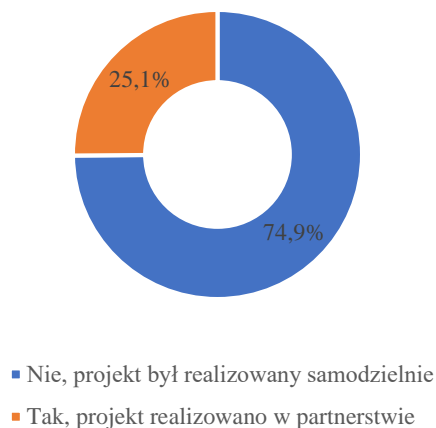
Wykres 54. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wcześniejsza działalność organizacji (podejmowana przed realizacją projektu w ramach programu ASOS): | Badanie ilościowe (CAWI) N=215 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu II)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

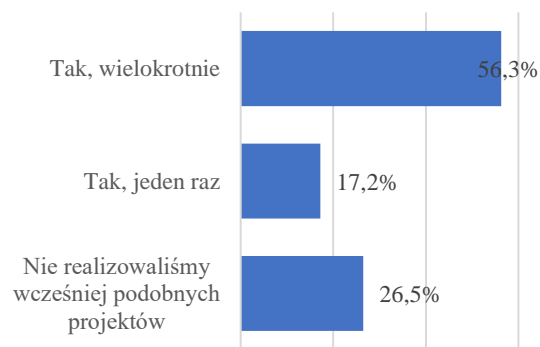
Podobnie jak w przypadku organizacji prowadzących projekty w ramach Priorytetu I także większa część objętych badaniem podmiotów, realizujących projekty w ramach II Priorytetu, realizowała je samodzielnie. Niemniej organizacje te przystępowały do projektu z doświadczeniem wynikającym z wcześniejszego prowadzenia przedsięwzięć zbieżnych z tymi, które prowadziły w ramach *Programu ASOS*.

Wykres 55. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy projekt był prowadzony w partnerstwie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=215 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu II)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 56. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wcześniej (przed realizacją projektu w ramach programu ASOS) realizowali Państwo projekty obejmujące działania zbieżne z Priorytetem I: | Badanie ilościowe (CAWI) N=215 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu II)

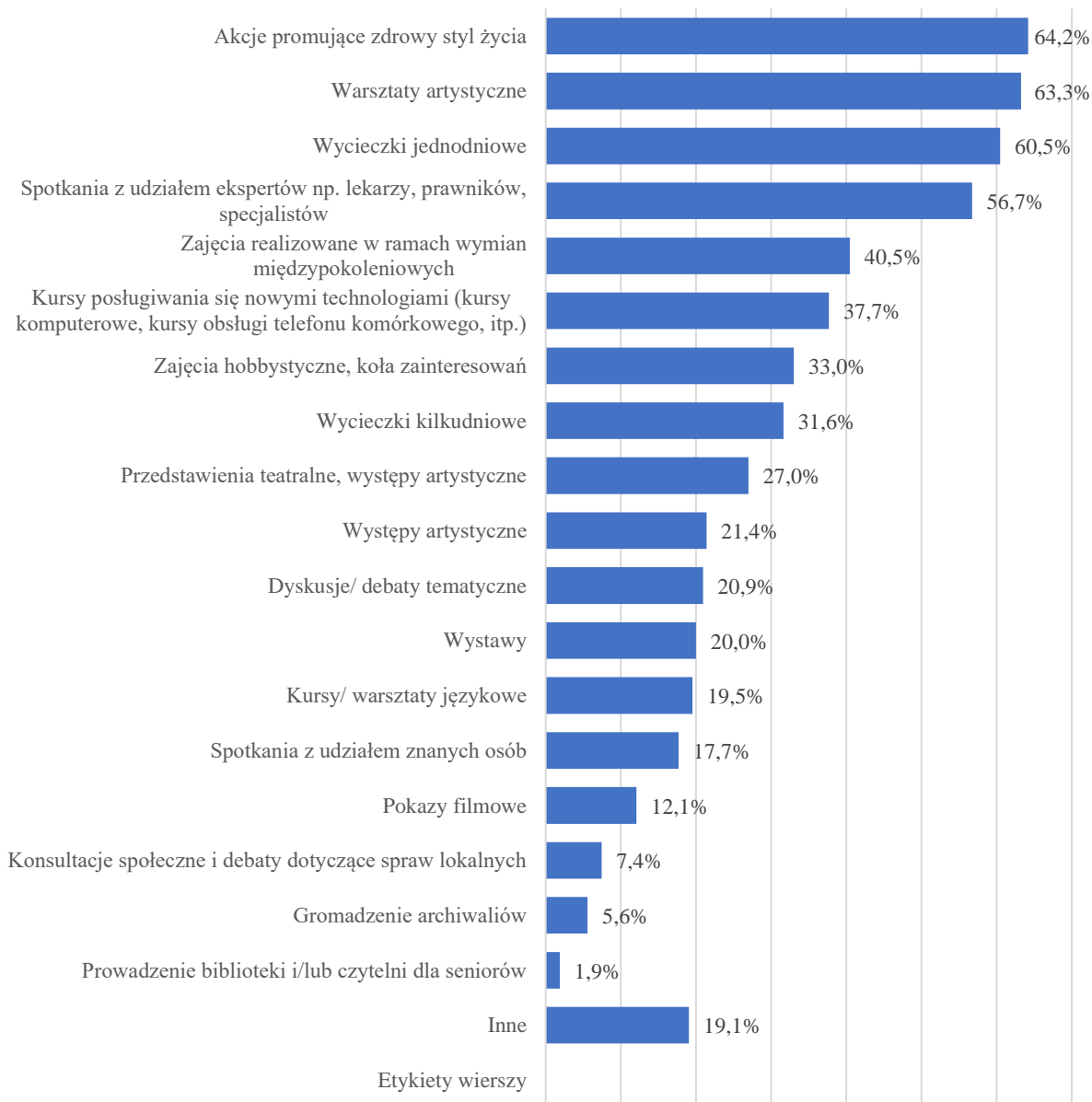

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

W trakcie projektów realizowanych w ramach Priorytetu II seniorom oferowana najczęściej spotkania z udziałem ekspertów (np. lekarzy i prawników). W przypadku blisko połowy projektów seniorzy mogli korzystać także z akcji promujących zdrowy styl życia. Pozostałe działania jak np. wycieczki czy warsztaty były spotkane wyraźnie rzadziej, choć także wzbogacały część z realizowanych w ramach Priorytetu II przedsięwzięć.

Projekty realizowane w ramach Priorytetu II – „Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz i międzypokoleniową” były na tle pozostałych przedsięwzięć najbardziej zróżnicowane. Zwraca uwagę, że w ponad połowie projektów uczestnicy mogli korzystać zarówno z warsztatów, czy wycieczek jak też spotkań z ekspertami i akcji promujących zdrowy styl życia. Były to zatem działania odpowiadające na szerokie spektrum potrzeb – zarówno edukacyjnych jak też związanych z rozwojem zainteresowań i nauką nowych umiejętności. Niebagatelny jest także element integracyjny, który jest nieodłączną częścią wycieczek będących naturalną okazją do poznawania się uczestników takich krótkich wyjazdów.

Wykres 57. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakiego rodzaju działania podejmowano w ramach projektu? | Badanie ilościowe (CAWI) N=215 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu II)

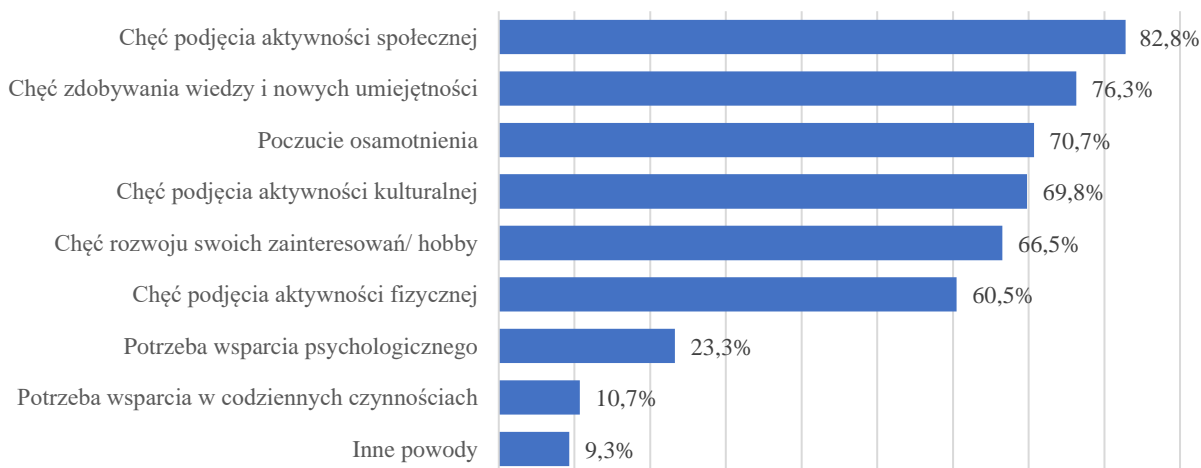

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Organizatorzy projektów wskazywali szerokie spektrum powodów, które ich zdaniem skłaniają seniorów do uczestnictwa w projektach oferowanych w ramach Priorytetu II. Można wskazać trzy grupy motywacji. Pierwszą są czynniki o charakterze społecznym, to chęć podjęcia aktywności społecznej wynikająca z poczucia osamotnienia. Równie istotna jest motywacja edukacyjna i związana z nią chęcią rozwoju, zdobywania nowych umiejętności rozwoju zainteresowań i prowadzenia aktywności kulturalnej. Powodem wskazywanym

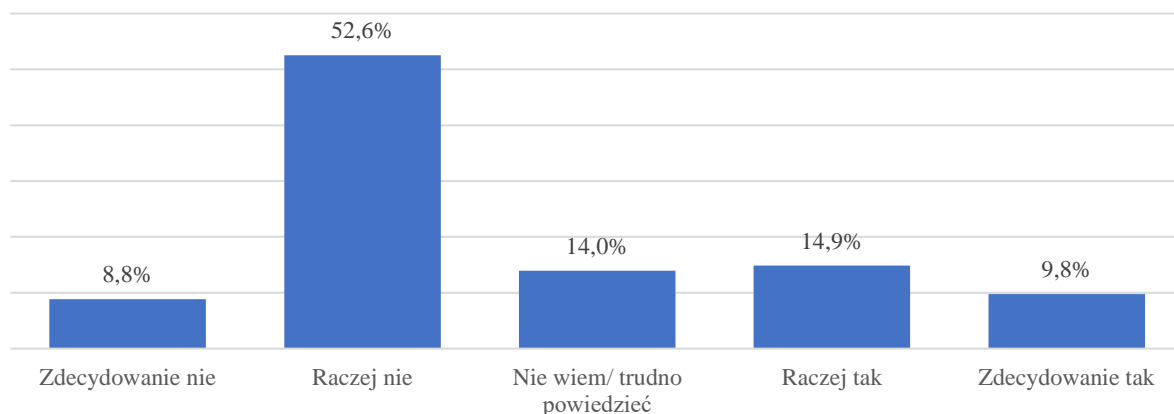
rzadziej, aczkolwiek wciąż akceptowanym przez ponad połowę ankietowanych, jest chęć podjęcia aktywności fizycznej.

Wykres 58. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie są najważniejsze powody dla których seniorzy uczestniczyli w zajęciach oferowanych w ramach programu ASOS? | Badanie ilościowe (CAWI) N=215 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu II)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 59. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy w Pana/ Pani opinii seniorzy korzystający z oferty dostępnej w ramach realizowanego przez Państwa projektu podejmowaliby zbliżone aktywności samodzielnie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=215 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu II)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Ponad połowa przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu II zadeklarowała, że Organizacja kontynuuje podjęte w trakcie w ASOS działania w

Wykres 60. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy po zakończeniu trwania projektu Organizacja kontynuuje podjęte w trakcie w ASOS działania? | Badanie ilościowe (CAWI)

mniejszym, takim samym lub większym zakresie.

Warto jednocześnie zwrócić uwagę, że na tle pozostałych trzech priorytetów to przedsięwzięcia realizowane w ramach II stosunkowo najczęściej nie mają swojej kontynuacji po zakończeniu Projektu. Niemal co piąty ankietowany wskazał, że organizacja nie kontynuuje zainicjowanych w ramach ASOS-a działań.

N=215 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu II)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Priorytet III. Partycypacja społeczna osób starszych: analiza efektów i wpływu na beneficjentów ostatecznych (seniorów) oraz otoczenie wdrażanych projektów

Na istotne znaczenie aktywności w życiu osób starszych zwracało uwagę wielu badaczy, podkreślając, że przyczynia się ona do zachowania sprawności ciała i duszy, pozytywnej samooceny, wzrostu zapału do życia, zapobiega uczuciu osamotnienia, depresji. Utrzymywanie aktywność przyczynia się do wykonywania określonych działań społecznie użytecznych, przy równoczesnym zaspokajaniu różnych zainteresowań⁸⁰, czego efektem jest łagodzenie i opóźnianie procesu starzenia się.

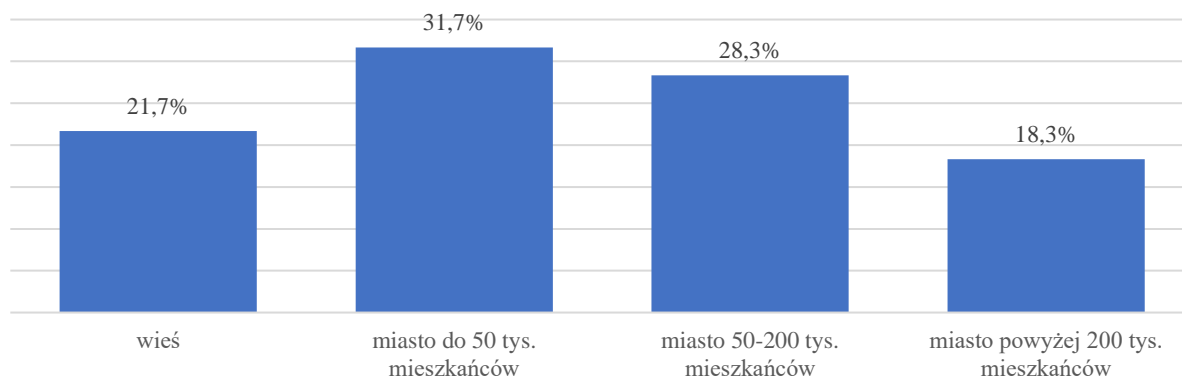
Aktywność społeczna w przypadku seniorów jest niejednokrotnie jedynym bodźcem aktywności życiowej, wyrażanej przez chęć wyjścia z domu, dbania o wygląd, kondycję fizyczną i psychiczną. Współcześni seniorzy to potencjał wiedzy i kompetencji, który powinien być odpowiednio wykorzystany, zarówno w rodzinie jak i społeczeństwie. Mając na uwadze dynamikę polskiego starzenia się społeczeństwa, potencjał ten powinien odgrywać co raz ważniejszą rolę⁸¹. Współcześni seniorzy to uczestnicy życia społecznego i politycznego, a partycypacja społeczna służy przede wszystkim rozwojowi kontaktów z rówieśnikami i przedstawicielami młodszych generacji, przeciwdziała izolacji oraz wykluczeniu społecznemu seniorów, dostarcza satysfakcji i przygotowuje do pełnienia nowych ról społecznych. Aktywność społeczna seniorów wyrażana jest także uczestnictwem w zajęciach plastycznych,

⁸⁰ A. Kamiński, *Aktywność jako wzmocnienie żywotności osób starszych*, Encyklopedia Seniora, Warszawa 1986, s. 115.

⁸¹ Dziegielewska M., *Aktywność społeczna i edukacja w fazie starości* w: B. Szatur-Jaworska red., *Podstawy gerontologii społecznej*, Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr. Warszawa 2006, s. 161–181.

muzycznych, tanecznych, rekreacyjnych. W ten sposób rozwijane i poszerzane są zainteresowania, nawiązywane nowe kontakty towarzyskie, a to przekłada się na podnoszenie jakości życia ludzi starszych i ich lepszą integrację ze środowiskiem lokalnym. Za najważniejsze formy aktywności społecznej seniorów uznaje się ich zaangażowanie w działalność społeczności lokalnej oraz działania w różnych organizacjach takich jak Uniwersytety Trzeciego Wieku, kluby seniora, stowarzyszenia czy koła. Seniorzy reprezentują dziś grupę uczestników co raz bardziej świadomą swoich praw i potrzeb, zaangażowaną w działania na rzecz społeczności lokalnej⁸².

Wykres 61. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jaka jest wielkość miejscowości, w której realizowany był projekt? | Badanie ilościowe (CAWI) N=120 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu III)

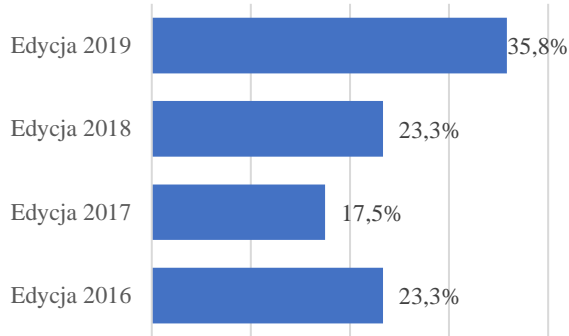

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Największa grupa z ankietowanych organizacji realizujących projekty w ramach Priorytetu III zrealizowała je w roku 2019. Operatorami projektów były przeważnie organizacje, których dotychczasowa działalność była poświęcona różnym grupom odbiorców (nie tylko seniorom).

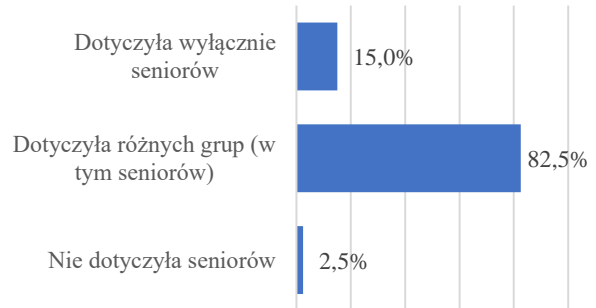
⁸² Tamże, s. 65.

Wykres 62. Rozkład odpowiedzi na pytanie: W której edycji programu ASOS był realizowany projekt? | Badanie ilościowe (CAWI) N=120 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu III)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

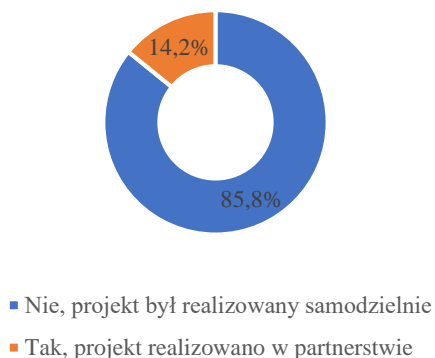
Wykres 63. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wcześniejsza działalność organizacji (podejmowana przed realizacją projektu w ramach programu ASOS): | Badanie ilościowe (CAWI) N=120 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu III)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

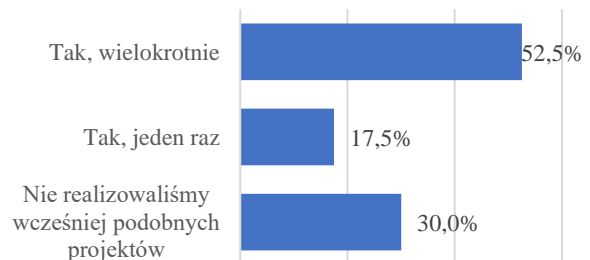
Większa część objętych badaniem podmiotów, realizujących projekty w ramach III Priorytetu, realizowała je samodzielnie. Ponad połowa organizacji przystępowała do projektów z doświadczeniem wynikającym z wcześniejszego prowadzenia przedsięwzięć zbieżnych z tymi, które prowadziły w ramach Programu ASOS.

Wykres 64. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy projekt był prowadzony w partnerstwie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=120 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu III)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

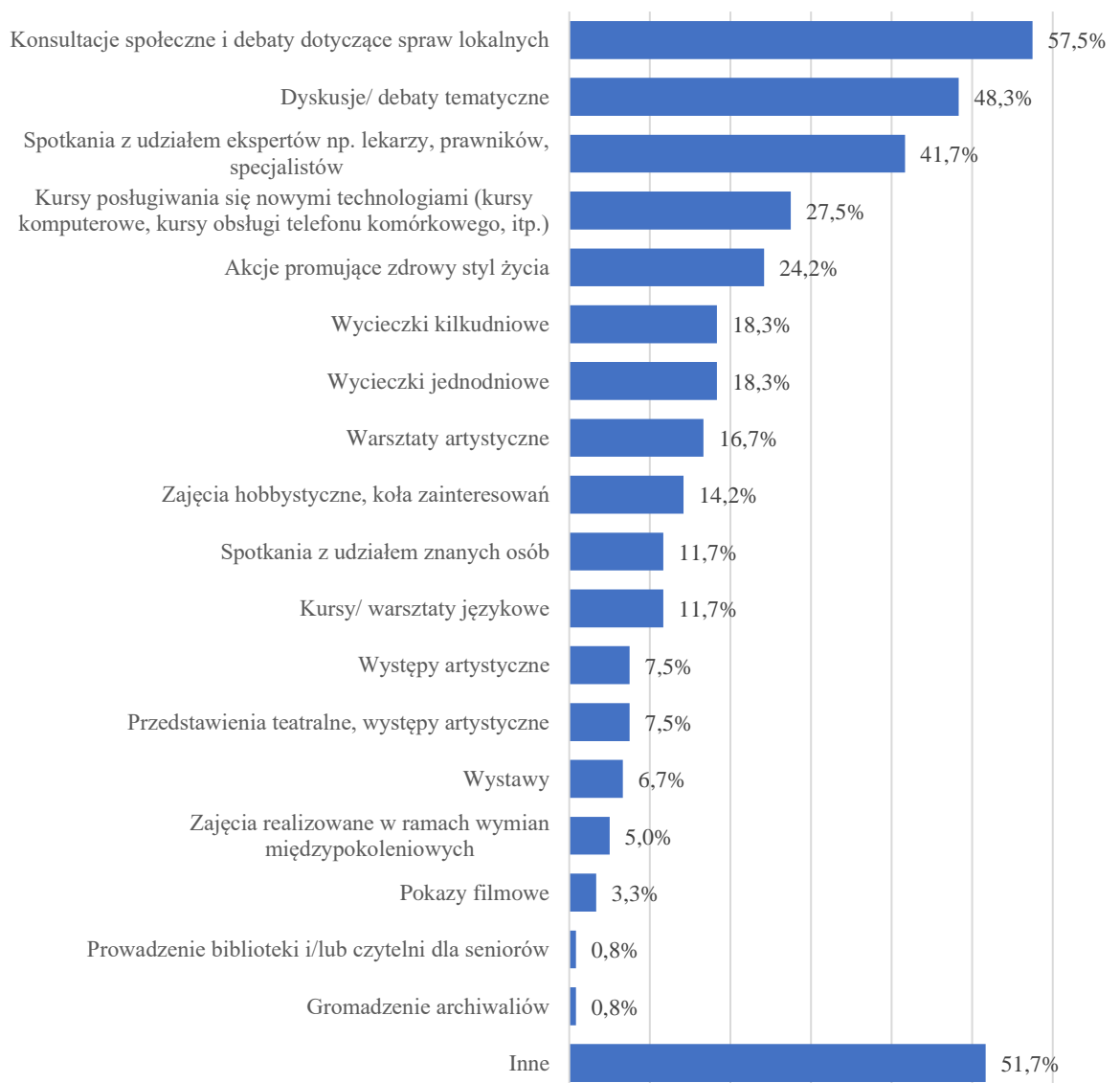
Wykres 65. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wcześniej (przed realizacją projektu w ramach programu ASOS) realizowali Państwo projekty obejmujące działania zbieżne z Priorytetem III: | Badanie ilościowe (CAWI) N=120 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu III)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

W trakcie projektów realizowanych w ramach Priorytetu III seniorzy mogli najczęściej brać udział w konsultacjach i debatach poświęconych lokalnym sprawom. Różnego rodzaju dyskusje i debaty, wspierające partycypację społeczną seniorów, były elementem połowy ze zrealizowanych w ramach tego priorytetu działań.

Wykres 66. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakiego rodzaju działania podejmowano w ramach projektu? | Badanie ilościowe (CAWI) N=120 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu III)

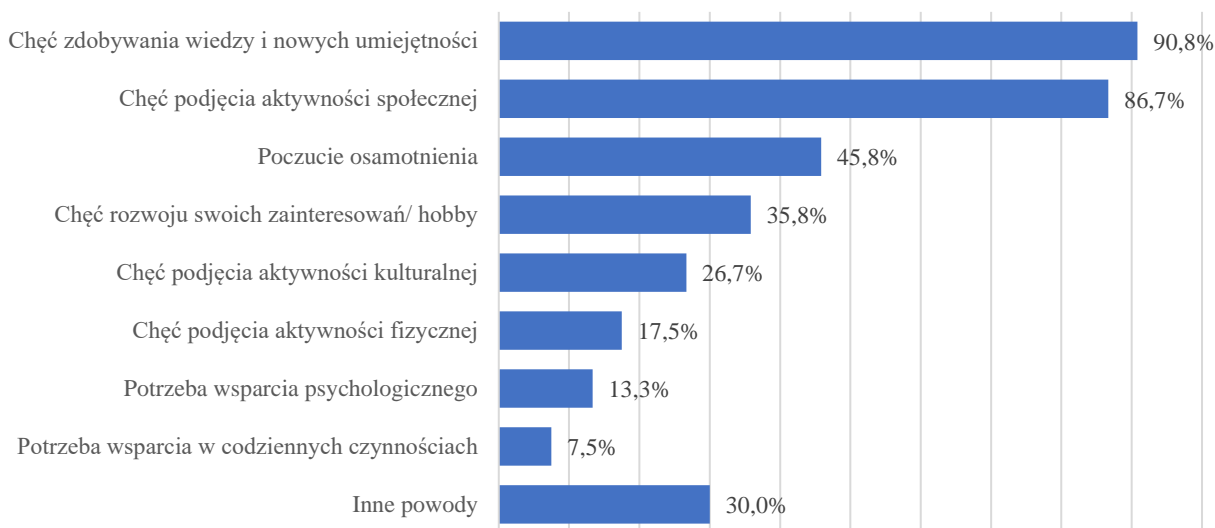

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Spośród czterech opisywanych priorytetów to w przypadku Priorytetu III zwracają uwagę najbardziej czytelne motywacje uczestników zajęć. Organizatorzy projektów zgodnie wskazywali dwa, ich zdaniem najważniejsze powody, dla których seniorzy uczestniczyli w zajęciach oferowanych im w ramach Programu ASOS. Pierwszym z nich jest chęć zdobycia

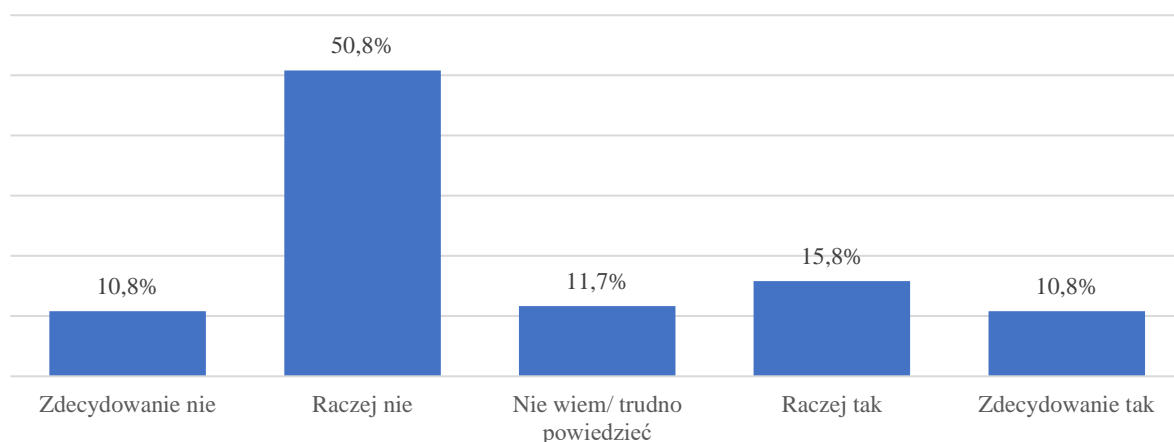
nowej wiedzy i umiejętności (ponad 90% wskazań). Drugim równie ważnym powodem jest chęć podjęcia aktywności społecznej. Zważywszy jednak, że w przypadku tego priorytetu zdecydowanie rzadziej wskazywano na motywacje wynikające z poczucia osamotnienia można wysnuć wniosek to nie tyle chęć podjęcia aktywności społecznej dla niej samej, ale autentyczna wola partycypacji i zabrania głosu w ważnych dla seniora i obywatela sprawach.

Wykres 67. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie są najważniejsze powody dla których seniorzy uczestniczyli w zajęciach oferowanych w ramach programu ASOS? | Badanie ilościowe (CAWI) N=120 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu III)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 68. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy w Pana/ Pani opinii seniorzy korzystający z oferty dostępnej w ramach realizowanego przez Państwa projektu podejmowaliby zbliżone aktywności samodzielnie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=120 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu III)

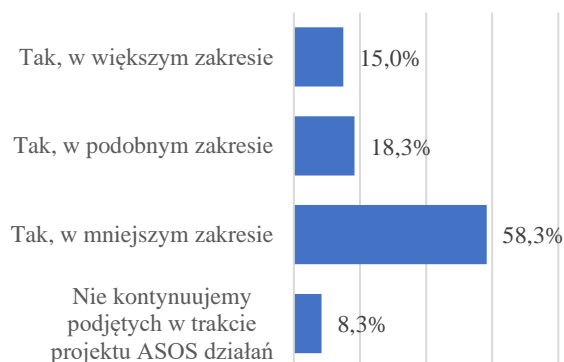

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Ponad połowa przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu III zadeklarowała, że Organizacja kontynuuje podjęte w trakcie w ASOS działania w mniejszym, takim samym lub większym zakresie.

Jedynie nieco ponad 8% respondentów wskazało, że podmiot, który reprezentują po zakończeniu projektu nie podjął się kontynuacji realizowanych przy wsparciu ASOS działań.

Wykres 69. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy po zakończeniu trwania projektu Organizacja kontynuuje podjęte w trakcie w ASOS działania? | Badanie ilościowe (CAWI) N=120 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu III)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Priorytet IV. Usługi społeczne dla osób starszych (usługi zewnętrzne): analiza efektów i wpływu na beneficjentów ostatecznych (seniorów) oraz otoczenie wdrażanych projektów

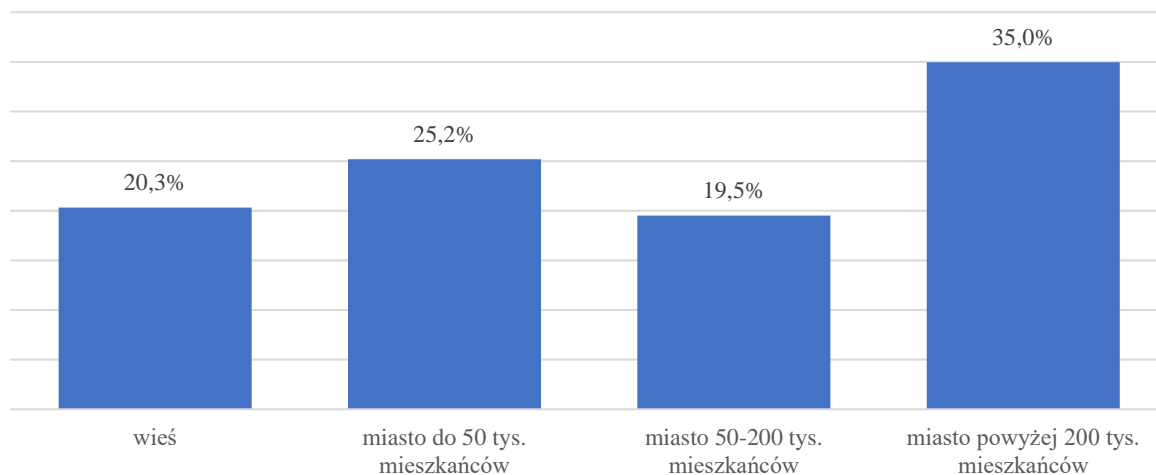
Organizacja i dostarczanie usług społecznych osobom starszym leży w zakresie kompetencji i obowiązków samorządów lokalnych (ośrodków pomocy społecznej i centrów usług lokalnych). Jednakże, mimo rosnącej liczby usług opiekuńczych w ostatnich latach, nie we wszystkich społecznościach lokalnych OPSy wypełniają tę funkcję. W środowiskach lokalnych funkcje asystenckie i opiekuńcze niejednokrotnie wypełniane są więc przez organizacje pozarządowe – fundacje i stowarzyszenia – oraz organizacje kościelne (np. Caritas). Pełnią one funkcje pomocowe, realizując zadanie wspierania seniorów, którzy z uwagi na stan zdrowia i ograniczenia funkcjonalne mają trudności z pełnym uczestnictwem w życiu społecznym. Niejednokrotnie w świadczenie usług na rzecz innych osób starszych zaangażowani są sami seniorzy, działający w formie wolontariatu⁸³. Warto podkreślić, że osoby starsze często nie identyfikują się z pojęciem „wolontariatu”⁸⁴, szczególnie jeśli wcześniej nie mieli doświadczenia w tego typu działaniach. Wykazują jednak znaczną chęć działania na rzecz innych, w tym realizacji usług, w ramach istniejących sieci wsparcia lokalnego. Realizowanie

⁸³ W ten sposób działania opiekuńcze na rzecz osób starszych prowadzi np. Stowarzyszenie mali bracia Ubogich czy Caritas.

⁸⁴ Buczyńska A., Buczyński P. (2013), Miejski model aktywności społecznej seniorów, Gdańsk https://wolontariatgdansk.pl/uploads/RCWG_RAPORT_web_small.pdf

tego typu wsparcia daje seniorom poczucie bycia potrzebnym, samorealizacji oraz integruje ze środowiskiem lokalnym.

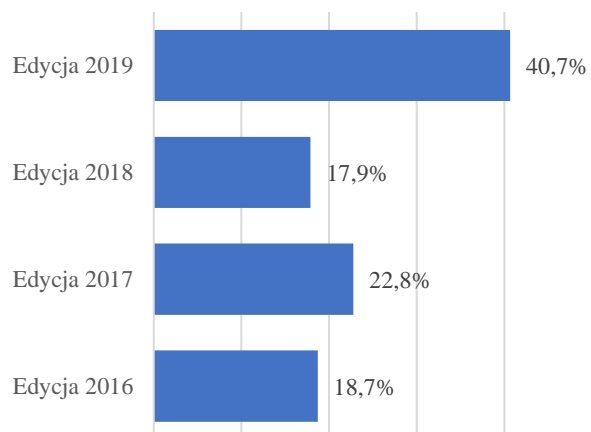
Wykres 70. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jaka jest wielkość miejscowości, w której realizowany był projekt? | Badanie ilościowe (CAWI) N=123 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu IV)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

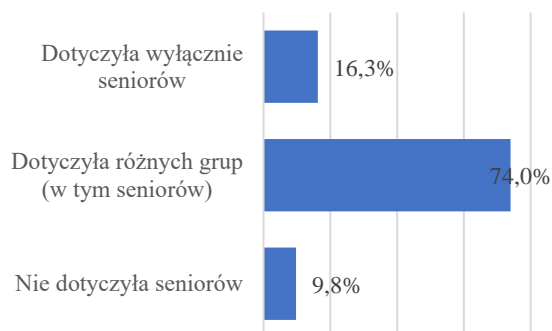
Wśród badanych organizacji usługi na rzecz seniorów w ramach wolontariatu i samopomocy w środowisku lokalnym najczęściej były realizowane w dużych miastach. Największa grupa z ankietowanych organizacji realizujących projekty w ramach Priorytetu IV zrealizowała jest w roku 2019. Operatorami projektów były przeważnie organizacje, których dotychczasowa działalność były poświęcona różnym grupom odbiorców (nie tylko seniorom).

Wykres 71. Rozkład odpowiedzi na pytanie: W której edycji programu ASOS był realizowany projekt? | Badanie ilościowe (CAWI) N=123 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu IV)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

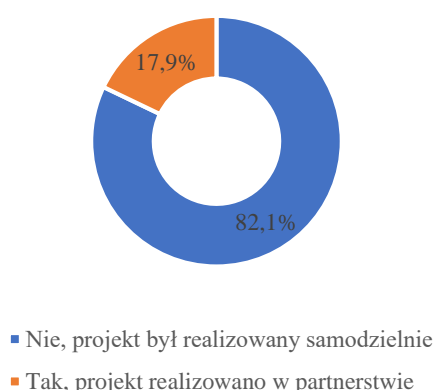
Wykres 72. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wcześniejsza działalność organizacji (podejmowana przed realizacją projektu w ramach programu ASOS): | Badanie ilościowe (CAWI) N=123 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu IV)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

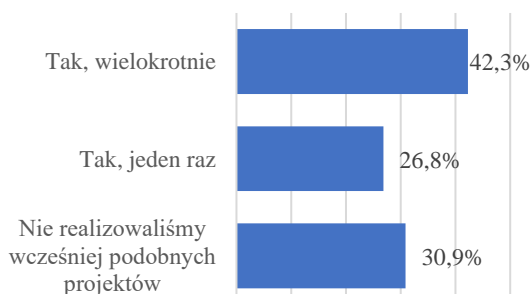
Podobnie jak w przypadku pozostałych trzech priorytetów większość część objętych badaniem podmiotów, realizujących projekty w ramach IV Priorytetu, realizowała je samodzielnie. Niemniej niemal połowa z nich przystępowała do projektu z doświadczeniem wynikającym z wcześniejszego prowadzenia przedsięwzięć zbieżnych z tymi, które prowadziły w ramach Programu ASOS.

Wykres 73. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy projekt był prowadzony w partnerstwie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=123 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu IV)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

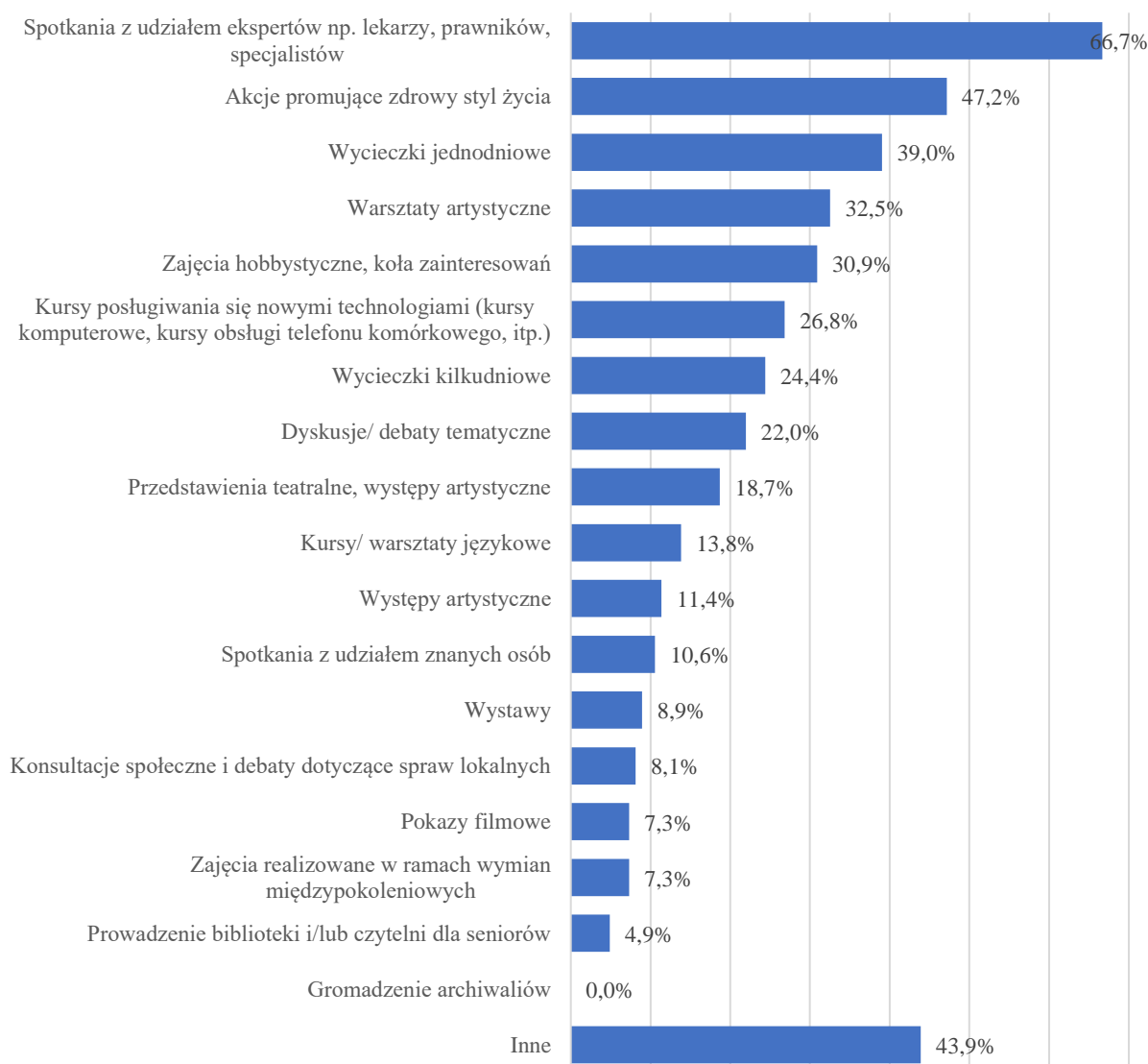
Wykres 74. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy wcześniej (przed realizacją projektu w ramach programu ASOS) realizowali Państwo projekty obejmujące działania zbieżne z Priorytetem IV: | Badanie ilościowe (CAWI) N=123 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu IV)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Ponownie, w trakcie projektów realizowanych w ramach Priorytetu IV seniorom oferowana najczęściej spotkania z udziałem ekspertów (np. lekarzy i prawników). W przypadku blisko połowy projektów seniorzy mogli korzystać także z akcji promujących zdrowy styl życia. Pozostałe działania jak np. wycieczki czy warsztaty były spotkane wyraźnie rzadziej choć także wzbogacały część z realizowanych w ramach IV Priorytetu przedsięwzięć.

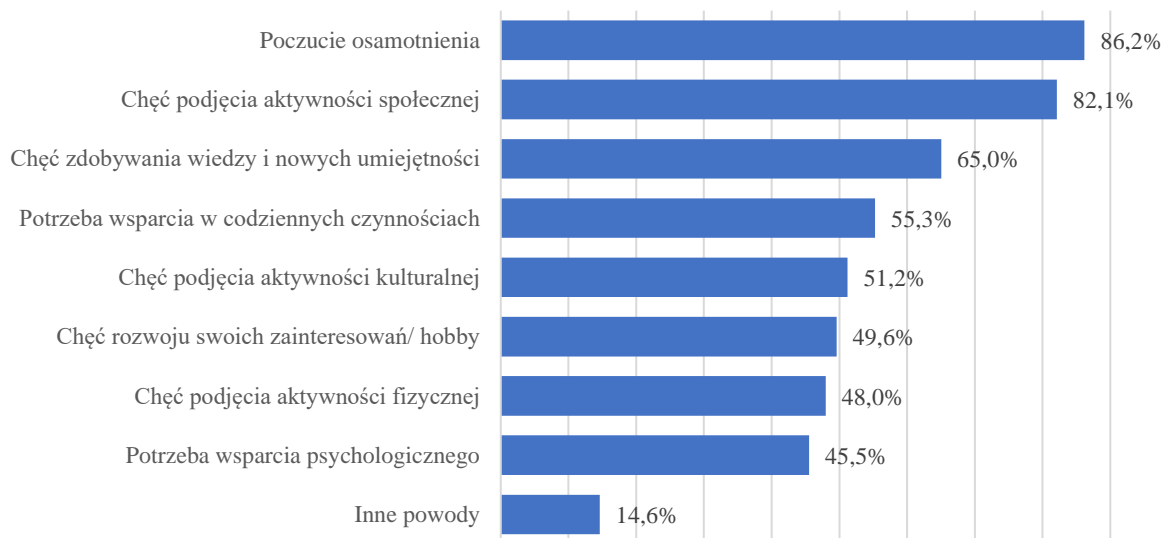
Wykres 75. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakiego rodzaju działania podejmowano w ramach projektu? | Badanie ilościowe (CAWI) N=123 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu IV)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

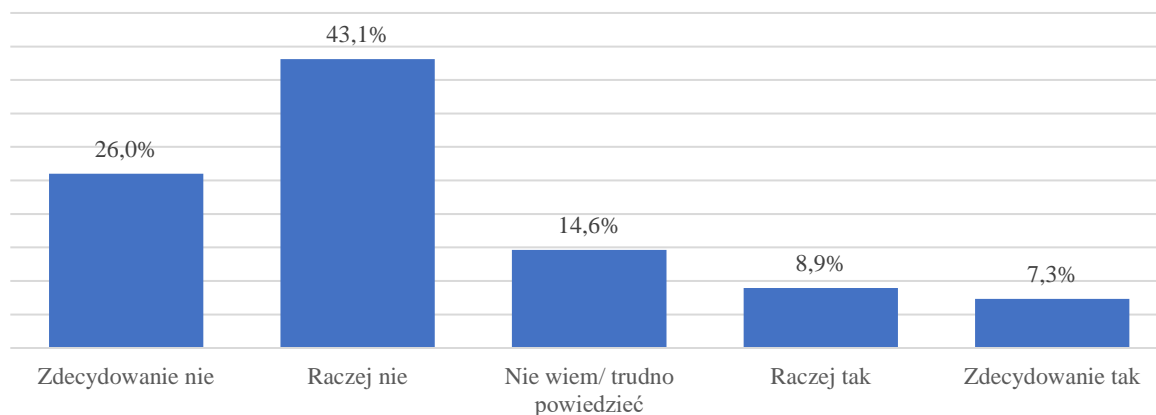
Dominującym źródłem motywacji do udziału w projektach w ramach IV Priorytetu było poczucie osamotnienia i chęć aktywności społecznej, co w tym przypadku może odnosić się do chęci pomocy innym. Te motywacje odpowiadają działaniom realizowanym w ramach Priorytetu.

Wykres 76. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie są najważniejsze powody dla których seniorzy uczestniczyli w zajęciach oferowanych w ramach programu ASOS? | Badanie ilościowe (CAWI) N=123 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu IV)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 77. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy w Pana/ Pani opinii seniorzy korzystający z oferty dostępnej w ramach realizowanego przez Państwa projektu podejmowaliby zbliżone aktywności samodzielnie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=123 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu IV)

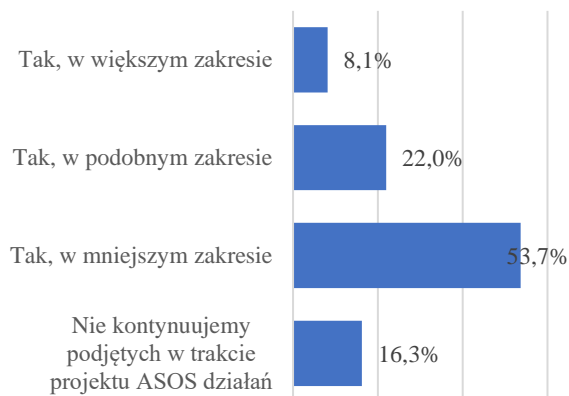

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Zdecydowana większość przedstawicieli podmiotów realizujących projekty w ramach Priorytetu IV zadeklarowała, że Organizacja kontynuuje podjęte w trakcie w ASOS działania. Ponad połowa z nich wskazała, że realizuje je w mniejszym zakresie, ale niemal

Wykres 78. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy po zakończeniu trwania projektu Organizacja kontynuuje podjęte w trakcie w ASOS działania? | Badanie ilościowe (CAWI) N=123 (odpowiedzi przedstawicieli podmiotów

co dziesiąty podmiot rozszerzył skalę realizujących projekty w ramach Priorytetu IV) działalności.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Podział Programu na priorytety znajduje uzasadnienie w przekonaniu, że potrzeby seniorów są zróżnicowane i obejmują zarówno wyzwania o charakterze aktywizacyjnym, edukacyjnym jak też zdrowotnym i usługowym. Nie jest pomijany także aspekt partycypacyjny związany z tworzeniem możliwości do zaistnienia głosu seniorów w agendzie publicznej debaty.

W ramach priorytetów podejmowano niekiedy podobne działania, ale badania wskazują na nieco odmienne motywacje, które skłaniały seniorów do partycypacji w tych przedsięwzięciach. W przypadku Priorytetu IV na pierwszy plan wybijają się zdecydowanie motywacje związane z chęcią podejmowania aktywności społecznej i niwelowania poczucia osamotnienia. W pozostałych trzech priorytetach te elementy także są zauważalne, ale ważnym czynnikiem jest także chęć zdobywania wiedzy i nowych umiejętności. Mimo tych różnic zwraca uwagę zbieżność typów motywacji. Wskazuje to że w grupie seniorów występuje duża potrzeba aktywności i seniorzy chętnie wykorzystują otwierające się szanse by ją podejmować. Sam rodzaj oferty wydaje się mieć drugorzędne znaczenie, bowiem jak wskazują także opinie samych uczestników, popularnością cieszą się wszystkie z proponowanych rodzajów aktywności.

Stosunkowo mało popularnym modelem organizacji projektów jest prowadzenie ich w partnerstwie, które mogłoby dać dodatkowe możliwości. Jedynie w przypadku Priorytetu II Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz i międzypokoleniową fakt realizacji projektu we współpracy z innym podmiotem zadeklarowało 25% realizatorów. W przypadku

pozostałych trzech priorytetów taka kooperacja była wyraźnie rzadziej spotykana (np. w przypadku Priorytetu I było to tylko nieco ponad 10% objętych badaniem przedsięwzięć). Prowadzenie projektów w partnerstwach umożliwiłoby nie tylko potencjalny rozwój oferty, ale także pełniejszą odpowiedź na potrzeby społeczności lokalnych. Zwraca uwagę duże zróżnicowanie popularności poszczególnych Priorytetów w zależności od wielkości miejscowości, w której funkcjonują objęte badaniem organizacje. Priorytet II. Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz i międzypokoleniową jest wyraźnie popularniejszy wśród badanych podmiotów operujących na terenach wiejskich. Z kolei działania w ramach Priorytetu IV. Usługi społeczne dla osób starszych (usługi zewnętrzne) znacznie częściej były podejmowane przez badane podmioty na terenie największych miast (powyżej 200 tys. mieszkańców).

Wnioski i powiązane z nimi rekomendacje

Przeprowadzona ewaluacja *Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020* dotyczy działań realizowanych w latach 2016-2020. Jest to drugie badanie o charakterze ewaluacyjnym, jako że pierwsze obejmowało okres wcześniejszy, od rozpoczęcia programu w 2013 r. do roku 2015 (włącznie). Niniejsze badanie wykorzystuje wielorakie źródła:

- analizę literatury przedmiotu,
- analizę dostępnych danych o charakterze sprawozdawczym z lat objętych badaniem,
- badania terenowe obejmujące ankietę ilościową z przedstawicielami organizacji – beneficjentów programu oraz wywiady pogłębione z beneficjentami ostatecznymi, tj. uczestnikami zajęć zrealizowanych w ramach *Programu*.

Przeprowadzone analizy pozwalają na ocenę stopnia realizacji *Programu*, osiągnięcia zamierzonych celów przez realizatorów programu, problemów napotkanych w trakcie jego realizacji oraz ocenę wpływu programu z perspektywy skuteczności działań mierzonej jako wpływ na jakość życia seniorów oraz trwałości podejmowanych przez organizacje pozarządowe aktywności.

Wniosek 1.

Realizowane badania wskazywały na istotność programu ASOS jako ważnego czynnika stymulowania lokalnej działalności na rzecz seniorów. Dzięki uczestnictwu w działaniach realizowanych w ramach programu ASOS seniorzy, którzy w innym wypadku nie podjęliby aktywności mają szansę na partycypację w życiu społecznym w różnych jego formach: uczestnictwie w zajęciach edukacyjnych, wolontariacie, aktywnościach o charakterze integracji międzypokoleniowej. W świetle analizowanej literatury naukowej tego typu aktywność jest warunkiem godnego i pomyślnego życia w starszym wieku. Jednocześnie realizowane przedsięwzięcia spotykają się bardzo dobrym odbiorem wśród beneficjentów. Wyniki analiz empirycznych wskazują, że cel główny jakim jest podniesienie jakości życia osób w wieku starszym został odniesiony w stosunku do osób uczestniczących w programie. Jednocześnie program postrzegany jest jako istotny element kreowania polityki i realizowana działań wobec osób starszych zarówno na poziomie krajowym, jak i lokalnym.

Rekomendacja: niezbędne jest kontynuowanie programu jako trwałego elementu polityki na rzecz osób starszych o charakterze aktywizacyjnym. Na poziomie krajowym program powinien być spójny z dokumentami nadrzędnymi polityki publicznej, o charakterze strategicznym i programowym. Ponadto, powinien mieć charakter spójny i realizować działania komplementarne wobec innych działań realizowanych wobec osób starszych i ich rodzin w programach takich jak Senior+, Opieka 75+ i Opieka wytchnieniowa.

Na poziomie lokalnym działania finansowane ze środków projektu powinny być ważnym elementem i stymulatorem tworzenia lokalnej polityki na rzecz seniorów. Z tej perspektywy warto w ramach Programu promować realizację działań wpisanych w lokalne strategie i programy na rzecz osób starszych lub takich, które mają potencjał stymulowania społeczności lokalnych do formułowania takich strategii i w ten sposób zapewnienie trwałości rezultatów. Podobnie jak na szczeblu centralnym, również lokalnie działania powinny być komplementarne wobec działań realizowanych w ramach innych programów kierowanych do seniorów i ich rodzin.

Wniosek 2.

Zarówno liczba składanych ofert oraz liczba przyznanych dotacji, jak i wartość dotacji ogółem maleje. Obserwujemy dwa zjawiska zachodzące równolegle. Z jednej strony tylko co piąta oferta otrzymuje dofinansowanie, co świadczy o tym, że potencjał organizacji pozarządowych i chęć do realizacji zadań aktywizacyjnych są znaczne, przekraczając dotychczasowe

możliwości realizacyjne programu. Z drugiej strony, wyniki badań terenowych wskazują, że kompetencje organizacji pozarządowych do przygotowania dokumentacji aplikacyjnej często są wciąż niewystarczające. Obserwuje się profesjonalizację większych organizacji, którym kilkakrotnie już udało się pozyskać dofinansowanie realizowanych działań oraz trudności mniejszych organizacji w procesie aplikacyjnym.

Rekomendacja: mimo wieloletniego działania programu wciąż niezbędne są kampanie informacyjne i edukacyjne. Wsparcie informacyjne jest szczególnie potrzebne mniejszym, działającym lokalnie organizacjom pozarządowym. Wsparcie informacyjne mogłoby obejmować różne formy: filmy instruktażowe zamieszczone na stronie internetowej Programu ułatwiające właściwe przygotowanie dokumentów aplikacyjnej, szczególnie organizacjom po raz pierwszy występującym o wsparcie, platformę internetową wspomagającą przygotowanie dokumentów oraz informację dystrybuowaną przez instytucje samorządowe szczebla regionalnego i lokalnego (lokalne punkty informacyjne), większą liczbę spotkań informacyjnych dla potencjalnych beneficjentów.

Wniosek 3.

Dane sprawozdawcze wskazują na silne zróżnicowanie liczby realizowanych projektów w przekrojach regionalnych. Bardziej aktywne są podmioty działające na terenach o wysokim kapitale społecznym wyrażonym np. poprzez wysoką liczbę działających organizacji pozarządowych w relacji do liczby mieszkańców, ale też i wyższej aktywności osób starszych. Wyzwaniem pozostaje stymulowanie polityki i działań aktywizujących seniorów na terenach o niższym potencjale organizacyjnym, ale też i niejednokrotnie wysokim udziale osób starszych w populacji mieszkańców.

Rekomendacja: program powinien być oparty na diagnozie potrzeb i możliwości działania w różnych typach społeczności: wielkomiejskiej, średnich i małych miast oraz na terenach wiejskich. Promocja programu, inwestycja w kapitał ludzki i liderów są szczególnie istotne w regionach o wysokim udziale osób starszych w populacji oraz mniejszym kapitale społecznym i aktywności obywatelskiej. Warte rozważenia jest budowanie kapitału lokalnego w celu poszerzenia działalności na obszarach o niskim potencjale aktywizacyjnym poprzez opracowanie i dystrybucję katalogu dobrych praktyk, a także zorganizowanie platformy wymiany doświadczeń w oparciu o już zrealizowane projekty w ramach Programu ASOS. Dzięki temu program realizowałby również funkcję aktywizującą do podejmowania działań

ukierunkowanych na aktywność seniorów. Wspieranie aktywności w różnych typach gmin, zależnie od stopnia urbanizacji, udziału osób starszych i zamożności (ryzyku ubóstwa i wykluczenia społecznego) mogłoby odbywać się również poprzez adekwatnie dobrane mechanizmy finansowania projektu (np. dywersyfikowanie kwotowe dostępnych do alokacji środków finansowych) lub modyfikowanie kryteriów dostępności dla organizacji pozarządowych zależnie od charakterystyki obszarów, na których działają.

Wniosek 4.

Liczba składanych ofert oraz dotacji przyznanych organizacjom działającym w partnerstwach jest wciąż niewielka w stosunku do ogółu ofert/dotacji. Tymczasem ta forma współpracy mogłaby wspierać mniejsze organizacje pozarządowe, które nie są w stanie samodzielnie złożyć aplikacji, a swoją działalnością trafiają do małych społeczności, niejednokrotnie na terenach wiejskich, gdzie aktywizacja jest trudniejsza ze względu na ograniczony dostęp do infrastruktury.

Rekomendacja: kontynuacja modułu kierowanego do partnerstw organizacji pozarządowych lub organizacji pozarządowych współpracujących z innymi jednostkami działającymi lokalnie na rzecz seniorów, w tym jednostkami samorządu terytorialnego. Oznacza to trzy rodzaje możliwej kooperacji przy realizacji projektu: współpracy organizacji pozarządowych działających na jednym terenie; współpracy małych organizacji z organizacją „parasolową” działającą na szczeblu regionalnym lub krajowym i wspierającą działania lokalne w imię zasady pomocniczości wobec mniejszych organizacji pozarządowych; lub współpracy organizacji pozarządowych z podmiotami samorządowymi: centrami aktywności lokalnej, domami lub klubami kultury, centrami usług społecznych, urzędami gminy, ośrodkami pomocy społecznej, itp. W ostatnim aspekcie proponuje się uwzględnić współpracę przy realizacji projektów lub wykorzystaniu zasobów z powstającymi w ramach Programu Senior+ dziennymi domami i klubami.

Wniosek 5.

W latach 2016-2018 środki finansowe przeznaczone na realizację działań w ramach programu ASOS pozostawały na niezmiennym poziomie (ok. 38 mln zł rocznie), mimo zwiększających się kosztów płacowych i innych kosztów związanych z organizacją projektów. Jednocześnie

mechanizmy współfinansowania i konkursowy charakter programu sprawiają, że o dotacje łatwiej jest ubiegać się organizacjom, które główne dochody mają z innych – poza programowych – źródeł, co zapewnia im stabilność działania w okresie, w którym nie realizują projektu, a zarazem zapewnia trwałość rezultatów projektu i możliwość realizacji działań również po zakończeniu projektu. Problemem dla organizacji pozarządowych jest również spełnienie wymogu dotyczącego wysokości środków własnych w projekcie.

Rekomendacja: proponuje się podwyższenie wysokości środków finansowych przeznaczanych rokrocznie na realizację projektu ASOS tak, by zwiększyć dostęp do Programu. Czynnikiem przemawiającym za rekomendacją zwiększenia nakładów na realizację projektu ASOS są doświadczane zmiany w strukturze ludności, zwłaszcza wzrost populacji osób starszych w populacji, a co za tym idzie wzrost zapotrzebowania na działania wspierające aktywność społeczną seniorów.

Ponadto, proponuje się rozważenie zmian systemu finansowania w sposób ułatwiający ubieganie się o granty małym organizacjom, które nie są w stanie wypełnić wymogu dotyczącego wysokości środków własnych, lub których funkcjonowanie bywa zagrożone w przypadku nieregularności otrzymywanych środków finansowych albo w okresie pomiędzy przyznaniem dotacji a jej faktyczną wypłatą. Wśród proponowanych przez realizatorów projektu rozwiązań w tym zakresie znajdują się możliwość wliczania do wkładu własnego pracy wolontariuszy lub pracy w ramach banków czasu lub uzależnienie wysokości wkładu własnego od wielkości i potencjału finansowego organizacji. Możliwym rozwiązaniem jest wprowadzenie odrębnych modułów rozdzielających finansowanie i procedurę aplikacyjną dla organizacji pozarządowych działających na poziomie kraju oraz organizacji działających lokalnie.

Wniosek 6.

Prezentowane w raporcie analizy wskazują na zróżnicowanie zainteresowania poszczególnymi priorytetami programu. Jednocześnie działania realizowane w przekroju priorytetów niejednokrotnie są zbieżne, co wynika z ich charakteru np. integracja międzypokoleniowa może skutecznie obejmować zarówno działania o charakterze edukacyjnym, wolontariatu, jak i wspieranie rodziny w pełnieniu funkcji opiekuńczych. Wyniki wskazują na zainteresowanie prowadzeniem dalszych działań we wszystkich obszarach projektu, z preferencją dla działań edukacyjnych i promujących integrację wewnątrz i międzypokoleniową. Z drugiej strony, z

uwagi na rosnące potrzeby wsparcia seniorów niezbędne jest kontynuowanie działań o charakterze usługowym.

Rekomendacje: w ramach kontynuacji programu proponuje się ukierunkowanie działań na obszary z jednej strony cieszące się zainteresowaniem wśród seniorów i organizacji pozarządowej, z drugiej strony zaś na obszary istotne z perspektywy nie tylko aktywności, ale i realizacji usług społecznych w społeczności lokalnej.

Proponuje się kontynuację działań prowadzonych dotychczas w ramach Priorytetów, ze szczególnym zwróceniem uwagi na:

- aktywizację wspierającą działalność międzypokoleniową o charakterze wolontariatu lub działalność opartą na współpracy w realizacji wspólnych przedsięwzięć i realizacji wspólnych celów,

- działania o charakterze edukacyjnym, w tym w szczególności działania zapobiegające wykluczeniu cyfrowemu oraz zwiększające partycypację w życiu społecznym i kulturalnym. Z uwagi na zagrożenie epidemiologiczne w związku z pandemią COVID-19, której negatywne skutki szczególnie odczuwane są przez starsze pokolenia, w najbliższych latach szczególną uwagę należałoby poświęcić przeciwdziałaniu wykluczeniu cyfrowemu osób starszych, w tym w formie dopasowanej do możliwości edukacji cyfrowej, filmów video kierowanych do osób starszych, a nawet możliwości uczestniczenia w aktywnościach czy monitoringu poprzez systemy teleinformatyczne. Formy cyfrowe sprzyjają również zwiększeniu partycypacji osób, które w niepełny sposób uczestniczą w życiu społecznym z uwagi na stan zdrowia i wynikające z niego ograniczenia funkcjonalne. Szczególnie istotna jest edukacja nakierowana na zwiększenie dostępu do e-usług publicznych.

- działania nakierowane na wspieranie rodziny i środowiska lokalnego w realizowaniu usług na rzecz osób starszych. W tym zakresie dużą rolę odgrywa wolontariat osób starszych na rzecz innych seniorów, ale też i wspieranie inicjatyw sąsiedzkich w ramach pomocy senioralnej. Działania prowadzone w obszarze usług wspierających opiekę winny być skoordynowane z realizowanymi lokalnie programami nakierowanymi na analogiczny cel (np. realizowane usługi opiekuńcze, program Opieka wytchnieniowa).

- partycypację o charakterze organizacji czasu wolnego, udziału w życiu społecznym i kulturalnym. W tym obszarze (oraz w obszarze edukacji) działania mogą być skoordynowane

z działaniami podejmowanymi przez samorządy lokalne w ramach programów własnych lub programów rządowych, takich jak Senior+.